

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjandus ja kommunikatsioon

Mark Šandali

Baltisaksa ajalehtede välimus 1800–1870

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Roosmarii Kurvits, PhD

Tartu

2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad.....	6
1.1. Ajalehtede välimuse mõiste	6
1.2. Varasemad ajalehtede välimuse uuringud.....	7
1.3. Eesti ajalehtede välimus 1806–1870.....	8
1.4. Baltisaksa ajalehed 1870. aastani.....	13
1.5. Uurimisküsimused.....	17
2. Meetod ja valim	18
2.1. Uurimismeetodid	18
2.2. Kvantitatiivselt uuritud parameetrid	19
2.3. Kvalitatiivselt uuritud parameetrid.....	20
2.4. Arvutatud parameetrid.....	20
2.5. Valim.....	21
2.5.1. Valimi aeg.....	21
2.5.2. Ajalehtede valik	21
2.5.3. Valimi tüüp	22
3. Tulemused.....	23
3.1. Ilmumissagedus ja lehekülgede nummerdamine.....	23
3.2. Formaat	25
3.3. Veergude arv ja laius	27
3.4. Lehenumbri keskmine maht.....	28
3.5. Lehenumbri ja lehekülje struktuur	29
3.6. Kuulutused ja reklaam	32
3.7. Lugude hulk	35
3.8. Teksti tüpograafia	36
3.9. Pealkirjad	38
3.10. Rubriiginimed	40
3.11. Joonistused	42
3.12. Kokkuvõte	42
4. Järeldused.....	44
4.1. Kuidas muutus baltisaksa ajalehtede välimus aastatel 1800–1870?.....	44
4.2. Milline on baltisaksa ajalehtede välimus võrreldes eesti ajalehtedega aastatel 1800–1870?	47

4.3. Mil määral langeb baltisaksa ajalehtede areng 1870. aastani Kurvitsa eesti lehtede periodiseeringuga?	50
5. Diskussioon.....	51
5.1. Baltisaksa ajalehtede muutumise põhjused	51
5.2. Baltisaksa ajalehtede välimus eeskujuna eesti ajalehtedele	52
Kokkuvõte.....	54
Summary	55
Kasutatud kirjandus	57
Lisad.....	59
Lisa 1. Kodeerimistabel.....	59
Lisa 2. Tartu ajalehtede tulemused.....	60
Lisa 3. Tallinna ajalehtede tulemused	61
Lisa 4. Pärnu ajalehtede tulemused	63
Lisa 5. Dörptsche Zeitung 1801 esikaas.....	65
Lisa 6. Dörptsche Zeitung 1820 esikaas.....	66
Lisa 7. Dörptsche Zeitung 1850 esikaas.....	67
Lisa 8. Dörptsche Zeitung 1860 esikaas.....	68
Lisa 8. Dörptsche Zeitung 1870 esikaas.....	69
Lisa 9. Revalsche wöchentliche Nachrichten 1800 esikaas	70
Lisa 10. Revalsche wöchentliche Nachrichten 1820 esikaas	71
Lisa 11. Revalsche Zeitung 1860 esikaas	72
Lisa 12. Revalsche Zeitung 1870 esikaas	73
Lisa 13. Pernausche wöchentliche Nachrichten 1820 esikaas	74
Lisa 14. Pernausches Wochenblatt 1850 esikaas	75
Lisa 15. Pernausche Zeitung 1870 esikaas	76

Sissejuhatus

Baltisakslased on Eesti ajaloos väga tähtsal kohal. Pikka aega oli nende õlul siinse kõrgkultuuri arendamine ning edasikandmine. Ajal, mil eestlaste põhiliseks ülesandeks oli maad harida, pühendusid baltisakslastest asjaarmastajad kunsti, muusika ja kirjanduse loomisele. Eestikeelne ajakirjanudski algas 1766. baltisakslaste Peter Ernst Wilde ja August Wilhelm Hupeli ajakirjast *Lühhike õppetud...* Esimene 19. sajandi eestikeelne ajaleht, 1806. aastal ilmuv *Tarto maa rahwa Näddali-Leht*, on samuti baltisaksa päritolu meeste tehtud. Eestikeelne ajakirjandus muutub järjepidevaks alles 1857. aastal *Perno Postimehe* ilmumisega, samas kui saksakeelsed lehed ilmuvad Eesti alal 19. sajandil järjepidevalt ja mitmes linnas. Sakslaste ajakirjandus oli eestlastele 19. sajandil ka eeskujuks, eriti vormilt (Kurvits 2010:55). Kui eesti ajalehtede välimust on aga uuritud, siis baltisaksa ajalehtedest selline uurimus puudub.

Antud töö eesmärk on koostada ülevaade baltisaksa ajalehtede välimusest ajavahemikul 1800–1870, kui eesti ajalehed tegid alles esimesi samme. Selline ajavahemik on valitud Kurvitsa (2010) eesti ajalehtede periodiseeringu järgi, milles eesti väljaannete esimene periood kestab vahemikus 1806–1870. aastad. Et saksakeelsed ajalehed ilmuvad ka sajandi algul, alustan nende uurimist aastast 1800. Töö tulemused annavad ka võimaluse võrrelda baltisaksa ja eesti ajalehti, nägemaks, mida eesti ajalehed võtsid baltisaksa ajalehtedelt eeskujuks.

Bakalaureusetöö põhineb kolme Eesti linna (Tallinna, Tartu ja Pärnu) ajalehtede kvantitatiivsel ja kvalitatiivsel kontentanalüüsil. Kolme linna peale on uuritud kokku 168 ajalehte. Analüüsi jaoks on loodud kodeerimisjuhend, mis põhineb Kurvitsa (2010) doktoritööl eesti ajalehtede välimusest. Uurimuse teoreetilisteks ja empiirilisteks lähtekohtadeks on ajalooraamatud ja artiklid baltisaksa ajakirjandust, Kurvitsa (2010) doktoritöö eesti ajalehtede välimusest ja uuringud välismaa ajalehtede välimusest.

Töö koosneb viiest peatükist. Töö esimeses peatükis defineerin ajalehe välimuse mõiste, annan lühiülevaate ajalehe välimuse uuringutest Saksamaal ja Hollandis ja toon välja 1806.–1870. aastate põhilised muutused eesti ajalehtede välimuses. Samuti annan ülevaade baltisaksa ajalehtedest 1870. aastani. Peatüki lõpus esitan uurimisküsimused, millel antud uurimus põhineb. Teises peatükis kirjeldan kasutatud uurimismeetodit ja valimit ning esitan nende valiku põhjendused. Kolmandas peatüki annan ülevaate baltisaksa ajalehtede välimuse komponentide muutumisest, võrreldes tulemusi nii ajalisel kui ka kolme väljaannete vahel. Neljandas peatükis on uurimisküsimuste põhjal sõnastatud järeldused. Viieandaks peatükiks on

diskussioon, milles seostan tulemusi varasemate uuringutega ja arutlen baltisaksa ajalehtede välimuse muutumise võimalike põhjuste üle. Arutlemiseks kasutan näiteid ka antud töös mitte uuritud Riia lehtedest. Töö lõpetab kokkuvõtte ja kasutatud kirjanduse loetelu. Lisadena on välja toodud kodeerimistabel, andmekogumise tulemused linnade kaupa ning kõikide uuritud ajalehtede esiküljed.

1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Antud peatükk koosneb neljast osast. Esimeses osas defineerin ajalehe välimuse mõistet. Teises annan ülevaate senistest ajalehtede välimuse uurimustest, millest lähtun enda töö koostamisel. Kolmandas osas annan ülevaate 1800.–1870. aastatel ilmunud eesti ajalehtede välimusest. Neljandas osas kirjeldan Eesti territooriumil ilmunud saksa ajakirjanduse uuringute tulemusi.

1.1. Ajalehtede välimuse mõiste

Käesoleva töö põhimõisteks on ajalehe välimus. See on täpsem termin kirjeldamiseks uurimisainest, kuna mõiste “ajalehe kujundus” vaikimisi eeldab etteplaneeritud ja professionaalset tegevust, kujundamist, mis aga ei kata ajalehe välimuse kogu ajalugu (Kurvits, 2010: 54). Käesolev töö tegelebki selle ajaga, kui tänapäeva mõistes kujundamist ei tehtud.

Kurvits (2010) mõistab ajalehe välimuse all kolm suurt alaosa.

1. Verbaalsete elementide vormistamine. See hõlmab lugude ja paratekstide (pealkirjade, vahepealkirjade, siltide) tüpograafilist vormistust ning nende kvantitatiivseid parameetreid nagu arv, kasutamissagedus, maht ja suurus.
2. Visuaalsed elemendid. Selle alla kuuluvad joonistused, fotod ja pildiline teabegraafika, nende kasutamissagedus, suurus, maht ja kuju.
3. Ajalehe kompositsioon. See tähendab ajalehe ülesehitust ja lähtub ajalehenumbri lehekülgede ja lugude struktureerimispõhimõtete (kuidas järjestatakse teemasid ja lugusid, kuidas paigutatakse leheküljele erinevaid kujunduselemente, kuidas ühendatakse tervikuks kokkukuuluvad kujunduselemendid) analüüsist.

Kurvits tõdeb, et mitmel puhul on vormi ja sisu vahel raske tõmmata täpset piiri. Näiteks ka käesolevas töös analüüsitud ajalehe struktuur (teemade järjestus) on nii sisuline kui vormiline küsimus ning seega ei ole selgelt välimuseks liigituv. Ainult vormile keskendumine on aga liiga kitsas vaatenurk, mis ei võimalda näha ajalehe välimuse seoseid ajakirjanduslike praktikate ja ühiskondlike muutustega (Kurvits, 2010: 55).

1.2. Varasemad ajalehtede välimuse uuringud

Ajalehtede välimust on erinevalt sisust uuritud vähe. Suuremaid uurimusi on tehtud vene ajalehtedest 1702–1917 (Kisselev, 1990), soome ajalehtedest 1771–1994, briti ajalehedest 1622–1972 ja USA ajalehtedest 1750–2000 (Barnhurst & Nerone, 2001).

USA ja soome uurimused on olnud paljus eeskujuks Kurvitsa (2010) doktoritööle eesti ajalehtede välimuse muutumisest nende ilmumise algusajast 1806. aastal kuni 2005. aastani. Kurvitsa töö on välimuse uurimustest kõige värskem ja baltisaksa pressiga kõike haakuvam, sest baltisaksa ajalehed olid eesti ajalehtedele 19. sajandil otseseks eeskujuks (Kurvits, 2010: 55). Kurvitsa loodud meetod ja lähtekohad on kasutatud ka antud töös.

Saksakeelsete ajalehtede välimusest suurt ülevaadet pole, kuid on väiksemate perioodide kirjeldavad käsitlused. Wilke (2007) kirjeldab Saksa ajalehtede muutumist aastatel 1880–1980. 19. sajandi Saksa ajalehed olid väga faktipõhised, arvamusi ei avaldanud ja esitasid sisu pealkirjadeta, ainult kuupäeva ja toimumiskohaga. Euroopas käinud Mark Twain oli Saksa ajakirjandusest isegi kirjutanud, et see on aeglaseim, nukraim ja rõõmutuim inimese leiutis (Twain, 1880 Wilke, 2007: 50 kaudu). Sel ajal on tähtsaimad poliitilised lehed, mis ei avalda reklaami, kuigi just reklaam on üks suurimaid ajalehe muutumise põhjuseid (Wilke 2007: 49). Ajalehed olid ainult tellimispõhised, mille tõttu üks vanimaid Saksa ajalehti *Relation* loobus isegi igasse numbrisse tiitellehe trükkimisest, vaid tegi seda kord aastas. Üks saksa ajalehtede tunnustest oli ka anonüümsus. Lugudele ei märgitud autorite nimesid, vaid nende nimetähti või varjunimesid. Põhjenduseks toob Wilke hirmu tagakiusamise ees. Autoreid hakatakse märkima täisnimedega alles pärast Teist Maailmasõda.

Muutused Saksa ajakirjanduses tulid 1870. aastal, kui tekkisid nn üldhuvi ajalehed, mis olid suunatud kõigile, olid väga odavad või tasuta ning elasid seetõttu peamiselt reklaamitulust. Suurem lugejaskond tähendas ka laiemat teemade haaret ning muutused sisus tõid kaasa ka muutused vormis: tekkis uusi kirjutamisvõtteid, muutusid rubriigid ja kasutusele tulid "fototõendid". Wilke keskendub rohkem siiski sisu muutustele ja konkreetseid vormilisi elemente esile ei too.

Sarnane käsitlus on ka Hollandi ajalehtede muutustest (Wijffjes, 2007). Ka Hollandis hakati ajalehti muutma 1870. aastal, eesmärgiks suurendada lugejaskonda. Muudatustele oli see soodne aeg tehnilise arengu tõttu. Esiteks suurendati tiraaži ja hakati rohkem riskima lugude

kirjutamisel, kuid vormilisi muutusi tehti aeglaselt. Veel 1912. aastalgi oli ühe ajakirja peatoimetaja öelnud, et väljaande otsetee põrgusse on läbi illustratsioonide hulga suurendamise. Esimene foto ajalehes ilmus küll 1890. aastal, kuid regulaarseks piltide trükkimine ei saanud.

Sarnaselt Saksamaalgi ei ole Hollandi ajalehtedes märgitud autoreid täisnimedega, kuid Wijffjes põhjendab seda lisaks ajakirjanike kaitsele ka peatoimetaja soovile vajadusel ajakirjanikke vallandada ilma, et lugejad seda märkaksid (Wijffjes, 2007). Peale uuendusi tekstide kirjutamisel oli uuenenud ka väljaande struktuur. Kui algul olid uudised esitatud kronoloogiliselt alustades vanimast, siis uuendustega asuti lugusid temaatiliselt grupeerima, loodi uusi rubriike. Samuti muutus välisuudiste maht: 1860. aastal moodustasid välisuudised üle poole lehest, sajandi lõpuks aga ainult viiendiku. Konservatiivsus vormis taandus alles pärast Esimest Maailmasõda. Kokkuvõttes ütleb Wijffjes, et tehnoloogia areng ei pruugi põhjustada koheselt suuri muutusi, eriti ajalehe vormis (Wijffjes, 2007: 79-80).

Stöber (2005) keskendub Saksamaa ajakirjandusajaloo õpikus ajakirjanike töö muutustele ja ajalehe väljaandmise majanduslikule poolele, kuid puudutab ka ajalehtede välimuse teemat. Üks tähtsamaid tegureid Saksa ajalehtede arengus 19. sajandil oli uute trükipresside kasutuselevõtt. Esimene kiirpress Saksamaal võeti kasutusele 1823. aastal ajalehes *Allgemeine Zeitung* ja samal aastal ka Berliini ajalehes *Haude und Spenersche Zeitung*. Rohkem hakati kiirpresse paigaldama 1840. aastatel. Uute masinate kasutuselevõttuga hakkasid ajalehed suurendama formaati. Üleriigilistes lehtedes toimusid muutused 1830. aastatel, kohalikes lehtedes 1850. aastatel. 1900. aastaks oli formaat suurenenud ligikaudu tänapäeva Saksa ajalehe formaadini. (Stöber, 2005: 121)

1.3. Eesti ajalehtede välimus 1806–1870

Käesolev peatükk annab ülevaate Kurvitsa (2010) Eesti ajakirjanduse uurimuse tulemustest antud bakalaureusetöös uuritud ajavahemikul, loomaks alust diskussiooniks baltisaksa ja eesti ajalehtede omavahelistest seostest ning olemaks abiks meetodi valikul.

19. sajandi alguse ajalehed (*Tarto maa rahwa Näddali-Leht* 1806. ja *Marawha Nädala-Leht* 1820. aastatel) on väikesemahulised oktaavformaadis üheveerulised nädalalehed. Lehenumbrite maht on ette planeeritud ja muutumatu, vajadusel jäetakse lood pooleli ja jätkatakse neid järgmises numbris, kuulutuste rohkusel trükitakse lisapoogen (eraldi trükitud

ja volditud leht, mis on tähistatud kirjaga *lissa-kirri* või *Lisaleht*). Formaat on samasugune, nagu on tollastel rahvaraamatutel. Lehenumbri sisuline struktuur ja temaatiline järjestus oli järjekindlusetu ja sageli juhuslik. Number võis alata nii teadaannete, uudiste kui ka mõne hariva populaarteadusliku looga. Lugudest peamised olidki harivad lood ja teistest ajalehtedest refereeritud uudised. Lehed on visuaalselt väheliigendatud: tekst, pealkirjad ning kuulutused on laotud ühes kirjas ja kirjaseerias, kuulutuste välimus ei erine toimetuse materjalist, visuaale (milleks on päismikus asuv tiitlipilt) kasutatakse vaid 1806. aastal. Kuulutused võtavad enda alla ajalehest alla kahekümnendiku mahust. 1820. aastaks lehtede liigendatus veidi kasvab. *Marahwa Näddala-Lehhe* sisu on jagatud üksikutesse rubriikidesse, uudiste algused markeeritakse sõrendatud kirjas kohanimega. (Kurvits, 2010: 125)

1857. aastal hakkavad taas ilmuma eestikeelsed lehed, nüüd regulaarselt. Alates sellest ajast on lehtede maht varasemast üle kolme korra suurem. Lehed on kvartformaadis ja kaheveeruliste lehekülgedega. Nad on temaatiliselt mitmekesisemad, lehenumbri struktuur ja järjestus on järjekindlam. Nii sisult kui vormilt on lehed varasemast enam liigendatud: kogu sisu on jagatud rubriikidesse; pealkirjad, rubriiginimed ja kohanimed uudiste alguses laotakse paksus kirjas; kuulutuste välimus on toimetuse materjalist erinev, reklaamides on kasutusel jooned ja puugravüürid; kasutatakse visuaale tiitlipiltide ja üksikute muude joonistuste näol. Temaatiliselt on ajalehed aga ikka eelkõige õpetlik-valgustuslikud, uudised on lehes tagaplaanil. (Kurvits, 2010: 336)

Mahu kasvu taga on mitu tegurit. Esiteks kaotatakse 1816. aastal Eestimaal ja 1819. aastal Liivimaal pärisorjus, mis võimaldas ja sundis talurahvast muutuma iseseisvamaks. Teiseks loodi alates 1840. aastast rahvakoolide võrgustik, millest tingituna levis lugemis- ja kirjaoskus. (ibid.)

Toimetajad suhtuvad ajalehtedesse kui iga nädal ilmuvatesse uudislikesse raamatutesse, millega talurahvast harida ja õpetada. Aasta lõpus antakse välja ajalehe aastakäigu sisukord ja tiitelleht, nii et aastakäiku saab kõita aastaraamatuks. (Kurvits, 2010: 337)

1870. aastatel ajalehtede välimus muutub. Esiteks suureneb lehenumbri maht ja koos sellega materjali liigendatus: kasvab rubriikide ja lugude arv, lood lühenevad. Teiseks suureneb ajalehe formaat ja sellega ka veergude arv. Väheneb trükikirjade suhteline suurus võrreldes lehekülje suurusega (kirjad näevad suuremal leheküljel väiksemad välja). Väheneb visuaalide kasutamine, lehed loobuvad tiitlipiltidest. Uue võttena tuleb joonealune, mille abil jagatakse

leht sisuliselt ja vormiliselt kaheks: päevakajaline materjal (juhtkirjad, uudised) ja ajatum materjal (järjeromaan, kultuuriteemad). (Kurvits, 2010: 126–127)

Formaadi suurenemine ei ole aga eesti lehtede puhul seotud tehnoloogia arenguga. Näiteks Laakmanni trükikojas oli kiirpress olemas alates 1846. a, nii et seal oli võimalik trükkida suuremas formaadis lehti. Laakmanni juures trükitud *Tallorahwa postimees* (1857.–1859. a) ja *Eesti Postimees* (alates 1864. a) on aga kvartformaadis nagu teisedki tollased eesti ajalehed. Puudub vajadus lehe formaati suurendada, kuna lehe sisu mahub endiselt ära raamatulikule väiksemale paberipoognale. Ajalehtede raamatulik-ajakirjalik välimus sobib nii tegijaile kui ka lugejaile, sest see võimaldab asetada uudse väljaandeliigi olemasolevate väljaannetega samasse konteksti ja ta kergemini omaks võtta. (Kurvits, 2010: 337)

Esimene suuremas formaadis leht trükitakse Laakmanni kiirpressiga alles 1869. a. 1870. aastate lõpus on aga kiirpressid ostetud juba spetsiaalselt mahukamate foolioformaadis ajalehtede trükkimiseks. (Kurvits, 2010: 339).

1870.–1880. aastatel kuulutuste osakaal kasvab ja omandab olulisema positsiooni. Kuigi makstud materjal oli varemgi toimetuse materjalist erineva välimusega, eristuvad nüüd ka kuulutused reklaamist (kuulutusi hakatakse laduma kitsamale veerule) (Kurvits, 2010: 127). 1870. aastatel tõstetakse pisiinfo kuulutuste ja reklaami ette, nii et makstud materjal jääb lehe lõppu. Nii saab lehte jaotada selgelt toimetuse materjaliks ja kuulutuste osaks (Kurvits, 2010: 150).

Lehenumbri mahu kasv on seotud kahe teguriga. Esiteks on selle taga eesti elu ühiskondlik elavnemine, mis pakub ajalehtedele rohkem kirjutamisainet ja tugevdab ajalehe positsiooni ühiskonnas. Tehnilised uuendused võimaldavad suurendada info hulka ja edastamiskiirust. Ajaleht muutub ühiskonnas oluliseks kommunikatsioonivahendiks. Teiseks suureneb maht ajakirjandusturu väljakujunemise tõttu 1880. aastatel. Suuremat mahtu peetakse konkurentsieeliseks. (Kurvits, 2010: 337)

1870.–1880. aastatel proovivad eesti lehed suurendada ilmumissagedust, trükkides nädalas kaks numbrit, kuid lugejaid see juurde ei toonud ja taandutakse taas nädalaleheks (Kurvits, 2010: 338). Ilmumissageduse suureneb alles 1887. aastal, kui *Postimees* hakkab ilmuma kolm korda nädalas. (Kurvits, 2010: 165)

Teistest erinev on *Perno Postimees*, mis suurendab pisut formaati, kuid mitte veergude arvu ja liigendatust. Põhjuseks võib olla väikese provintislehe allakäik, lehe kirjastajate väike huvi oma ajalehe aredamise vastu ja personaalse ajakirjanduse jätkamine (Kurvits, 2010: 339).

Kurvits on põgusalt võrrelnud eesti ajalehti ka baltisaksa lehtedega. Ta toob välja, et eesti lehed hakkavad sise- ja välisuudiseid eraldi rubriikidesse jagama 1850. aastate lõpus, kuigi selline joatus on *Dörptsche Zeitungis* juba 40 aastat varem. “Nii suure ajalise vahe tõttu ei ole tegemist otsese matkimisega, vaid olemuslikult sarnaste arenguetappide läbimisega hiljem, siis kui ajalehtede sisu ja maht on jõudnud selliseks liigendamiseks sobivasse faasi,” kirjutab Kurvits (2010: 336).

Kurvits (2010: 336) toob välja ka eesti ja baltisaksa lehtede struktuuri erinevused. Eesti lehtedes on esikohal pikemad valgustuslik-didaktilised tekstid, nagu ka esimestes soome ajalehtedes ja saksa talurahvalehtedes, baltisaksa lehtedes on aga esiplaanil uudised, nagu ka muudes valitseva sotsiaalse klassi ajalehtedes teistes riikides. Seega näitab eesti lehtede struktuur talurahvalehtede valgustuslikku iseloomu.

Antud töö kontekstis on tähtis roll Kurvitsa (2010) ajalehe muutuste periodiseerimisel. Esimesed eestikeelsed ajalehed kuuluvad raamatuliku ajalehe välimusperioodi (1806. – 1870. aastad), kuna kasutuses on samasugused formaadid, trükikirjad ja liigendusvõtted kui raamatutel. Sellele järgneb lineaarse ajalehe välimusperiood (1870. – 1910. aastad), mil ajalehtede välimus lähtub endiselt raamatulikust esteetilisest ja tüpograafilisest traditsioonist, kuid on samas tunnustega, nagu suur formaat ja nelja-viie veeruline lehekülg, mis eristavad ajalehte raamatutest ja ajakirjadest. (Kurvits, 2010: 125–128)

Tabel 1. Eesti ajalehtede välimus aastatel 1806–1870 (Kurvits, 2010: 71, 82–109, 126, 145–160)

	Ajaleht 1806	Ajaleht 1821	Ajaleht 1859-1860	Ajaleht 1870
Lehenumbri maht	0,05 m ² = 4 lk	0,09 m ² = 8 lk	0,26 m ² = 8 lk	0,36 m ² = 8 lk ja 4 lk
Kuulutuste osakaal	1%	4%	6%	14%
Kuulutuste asukoht	Lehenumbri lõpus	Juhuslik, peamiselt lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus
Kuulutuste kujundus	Ei erine toimetuse materjalist	Ei erine toimetuse materjalist	Erineb toimetuse materjalist	Üksikud mitmeveerulised kuulutused
Lehekülje suurus	Oktaavformaad (135 cm ²)	Oktaavformaad (keskmiselt 110 cm ²)	Kvartformaad (keskmiselt 325 cm ²)	Kvartformaad ja foolioformaad (keskmiselt 739 cm ²)
Veergude arv leheküljel	1	1	2	2 ja 3
Keskmine veerulaius	9 cm	7,7 cm	7,4	8 cm
Lehenumbri temaatiline järjestus	Juhuslik	Juhuslik	Valgustuslik-didaktiline lugu, uudised rubriigistatuna, kaubandlik-majanduslik info	Numbri sisukord, pikem artikkel, uudisterubriigid, viimased uudised, kuulutused ja reklaam
Lehekülje struktuurimudel	Lineaarne	Lineaarne	Lineaarne	Lineaarne
Lugude arv lehenumbris	7	5–6	15	28
Lugude arv 1m ² toimetuse materjalis	60	67	59	97
Lugude keskmine maht	52 cm ²	128–133 cm ²	138 cm ²	86 cm ²
Tekstikirja suurus	12p	12p	12p ja 10p	12p ja 10p
Paratekstide kiri	Tavaline tekstikiri, sõrendatud kiri	Sõrendatud kiri	Paks kiri	Paks kiri
Uudiste alguse markeerimine	–	Sõrendatud kirjas kohanimi	Paksus kirjas kohanimi (mõnikord ka sõrendatud kirjas märksõna)	Paksus kirjas kohanimi (mõnikord ka sõrendatud kirjas märksõna)
Siltide arv lehenumbris	–	2	4	7
Visuaalide mahu osakaal	8%	0	4%	3%
Visuaalide liigid	Tiitlipilt	–	Tiitlipildid, üksikud joonistused tekstides	Tiitlipildid, üksikud joonistused tekstides
Teabegraafika arv lehenumbris	–	0,1	0,2	0,7

1.4. Baltisaksa ajalehed 1870. aastani

Uurimused baltisaksa ajalehtedest on olnud ajaloolised ja neid on ilmunud vähe. Uuritud on esimesi baltikumi saksakeelseid ajalehti (Annus, 1988), baltisaksa ajalehti kogu ilmunisaja jooksul (Seeberg-Elverfeldt, 1977; Matsulevitš, 1987; Jansen, 1994) kui ka konkreetsemalt Tartu ajalehte *Dörptsche Zeitung* (Jürjo, 1989) ja Tallinna ajalehti *Reval(i)sche Post-Zeitung* (Vanamölder, 2102) ja *Revalsche Zeitung* (Laigna, 1974). Uuritud on ka üldisemalt baltisakslaste ajalugu ja ajakirjanduse rolli selles (Jansen, 2004, 2007). Koostatud on ka bibliograafia Eestis ilmunud saksakeelsetest perioodikast (Annus, 1993). Baltisaksa ajalehede välimust aga uuritud ei ole.

Saksamaal ilmub esimene nädalaleht 1609. aastal, mis on ka esimene teadaolev nädalaleht maailmas. Aastal 1650 ilmub esimene päevaleht *Leipziger Zeitung*. (Seeberg-Elverfeldt, 1977: 651).

Baltisaksa ajakirjandus on tihedalt seotud Saksamaa pressiga ajaloo, kuid jääb sellest mõnevõrra maha (Jürjo, 2004). Esimeseks säilinud baltisaksa ajaleheks on peetud *Ordinari Freytags Post-Zeitungit*, mis oletuste kohaselt ilmub 1675. aastal Tallinnas (Jürjo, 1989: 343). Versioon, et see leht on trükitud just Tallinnas, ei ole aga seni leidnud faktilist kinnitust (Vanamölder, 2013: 117–118). Alates 1689. aastast ilmub Tallinnas eeldatav *Ordinari Freytags Post-Zeitungi* järeltulija *Revalsche Post-Zeitung*, mis jääb ilmuma 1710. aastani (Annus, 1993). Lisaks ilmub aastal 1700 Pärnus ajaleht *Dhe Aviser* ja aastatel 1701–1702 Narvas *Narvische Post-Zeitungen* (Matsulevitš, 1987: 90–91).

Esimene kindlalt teada ja säilinud baltisaksa ajaleht on Riias 1860. aastal ilmuma hakkav *Rigische Montags (Donnerstags) Ordinari Post-Zeitung*, mis alates 1681. aastast kandis nime *Rigische Novellen* (Jansen, 1994: 268).

Peagi jääb ajakirjanduse areng Põhjasõja tõttu seisma. 1710.–1761. a ei ilmu ühtegi baltisaksa ajalehte (Jürjo, 1989: 343).

Esimene Põhjasõja-järgne ajaleht Baltikumis on 1761. aastast Riias väljaantav kuulutustelett *Rigische Anzeigen* (ibid.). Kuramaal ilmub esimene ajaleht 1766. aastal esialgu nimega *Mitauische Nachrichten von Staats-gelehrt-und einheimischen Sachen*, pärast mitut nimemuutust taandub nimi *Mitausche Zeitung* peale (Seeber-Elverfeldt, 1977). Eestimaal on esimeseks 1772. aastal ilmuma hakkav *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis jääb

kolmveerandsajandi vältel, oma ilmumise lõpuni 1852. aastal, Eestimaa kubermangu tähtsaimaks perioodiliseks väljaandeks (Matsulevitš, 1987: 97). Nii Riia kui Tallinna leht on teadaannete- ja kuulutuste leht, seda liiki ajalehti kutsutakse saksa keeles "Intelligenzblatt" (Seeberg-Elverfeldt, 1977: 659). Kuramaa pealinna Miitavi leht on aga erinevalt Tallinna ja Riia lehtedest Baltikumi esimene poliitiline ehk põhiliselt välismaa uudiseid edastav ajaleht (Jürjo 1989: 343).

Revalsche Wöchentliche Nachrichten on väikeses formaadis nädalaleht, mis avaldab keisri manifeste ja määrusi, kohalike võimude korraldusi, kohtuteateid, informatsiooni ametisemääramistest, kinnisvarade ostu-müügi ja pantimise kuulutusi ning kaubareklaami, kohaotsimise ning -pakkumise teateid jm sellesarnast; selles toodi teateid hindade- ja rahakursside, sündide ja surmade ning Tallinnasse saabunud reisijate kohta. Vaatamata pikale ilmumisajale ei muutu lehe laad ega rubriikide jaotus, kuid paraneb paber ja trükipilt (Jansen, 1994). Märkimisväärne, et ilmumise lõpuni püsis Tallinna nädalaleht eraettevõttena, samas kui mujal Euroopas võtsid selliseid lehti üle valitsused. (Jansen, 2007: 99)

1853. aastal asendus *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* kubermangu ametliku häälekandjaga *Estländische Gouvernements-Zeitung*, mis ilmus kakskeelsena nii saksa kui ka vene keeles (Seeberg-Elverfeldt, 1977: 659).

Liivimaal esimene poliitiline leht on *Rigische politische Zeitung*, mis ilmub 1778. aastast kuni 1919. aastani, muutes 1789. aastal nime *Rigasche Zeitung*’iks. Riia ajaleht oli tähtsaks poliitiliseks mõjutajaks, eriti pärast 1843. aastat, kui *Rigasche Zeitung* muutus päevaleheks ja hakkas levima üle kogu Baltikumi. (Seeberg-Elverfeldt, 1977: 659)

Esimese poliitilise lehena tänapäeva Eesti alal hakkab 1789. aastal Tartus ilmuma *Dörptsche Zeitung*. Sellest on uuritud põhjalikult algusaega. Ajakirjandusele oli siis omane, et ajalehed, eriti provintsilehed nagu *Dörptsche Zeitung*, trükkisid teiste sisu ümber. Tavaline oli, et välispoliitilised uudised esitati, ilma et väljaandja oleks ilmutanud nende suhtes oma hoiakut. Nii ilmuski Tartu ajalehes palju lühikesi lugusid teistest lehtedest, millest kõige olulisem koht oli Prantsuse revolutsioonil, 1794. a moodustab see lõviosa lehest. Ajaleht avaldas uudiseid ka mujalt, palju tähelepanu pöörati tähtsamatele Saksamaa linnadele, kuid lugusid oli mujaltki. Info pärines peamiselt Saksamaa ajalehtedest, mis tollal Eestisse käisid. Venemaa, Balti provintside ja Tartu uudised leidsid ajalehes muu maailmaga võrreldes palju vähem kajastust. Üks põhjuseid on selles, et võimud ei soovinud kohalike uudiste edastamist. Arvustused ja

poliitilised artiklid ilmusid tollal peamiselt ajakirjades. Lisaks täitis Tartu ajaleht kuulutuslehe funktsiooni, kuulutused moodustasid lehe mahust ligi ühe kuuendiku. 1796. a hakkas karmistuma tsensuur. Riia tsensorid, kergendamaks oma tööd, kohustasid lehe peatoimetajat märkima iga artikli juurde allikana kasutatud ajalehe nime ja kuupäeva. Ajalehte tuli ka rohkelt ametlikke teateid, ametikõrgenduste nimekirju jm. Lugejate huvi ajalehe vastu püüdis toimetaja ülal hoida praktiliste nõuannete avaldamisega. (Jürjo, 1989)

Baltisaksa 19. sajandi ajakirjanduse ajaloolistes käsitlustes on välja toodud kahte perioodi. Esimene neist on 19. sajandi esimene pool, mille sotsiaalsete protsesside kulgemist on iseloomustatud “vaikeluna” (Matsulevitš, 1987: 102).

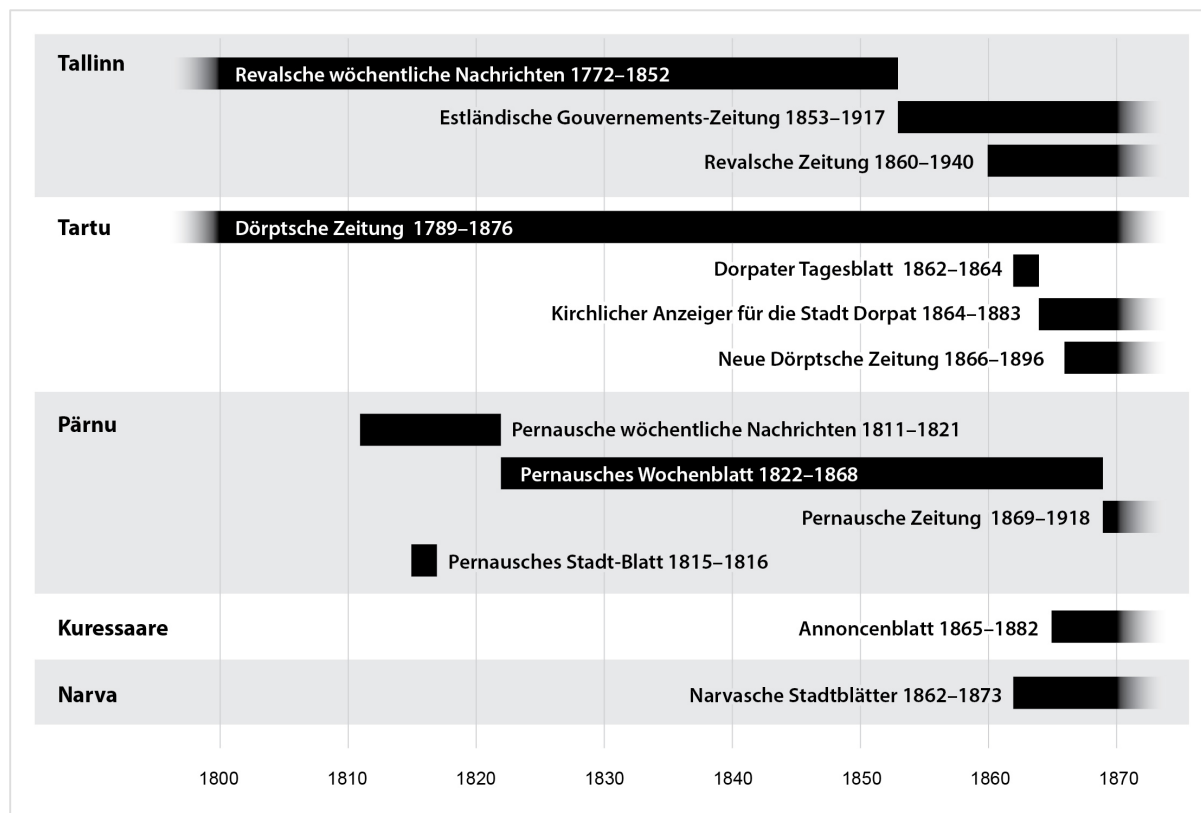
1830.–1850. aastatel perioodiliste väljaannete arv ei kasva ja nende lugejaskond on väike. Seda võib seostada agraarkriisi ja majanduse aeglase edenemisega ning keiser Nikolai I valitsuse range tsensuuripoliitikaga. (Jansen, 1994: 287)

Riias töötanud baltisaksa ajakirjanik Julius Eckardt kirjutab, et tollal oli vaid üks ajaleht, Saksamaa vabameelne *Augsburger Allgemeine*, mida linnakodanike seas loeti õhinal (Eckardt, 1869 Matsulevitš, 1987: 103 kaudu).

19. sajandi keskpaigast toimuvad perioodikas muutused tänu haritlaskonna kasvule ja kõrghariduse levikule ning mitme teadusseltsi oma raamatukogude ja väljaannetega edukale tegutsemisele (Jansen, 2007: 209). Üheks põhjuseks on ka Venemaale ebasoodsalt lõppenud Krimmi sõda ja 1850. aastate lõpu sisepoliitiline kriis, mis sunnib tsaarivalitsust tegema mitmeid järeleandmisi nii majanduse kui ideoloogia vallas (Matsulevitš, 1987: 95). Sisepoliitilise elu liberaliseerimisega sünnib Baltimaades liberaalne poliitiline ajakirjandus. (ibid.)

Tekib juurde trükikodasid, mis võimaldab areneda ennekõike saksakeelsel pressil. Ajakirjanduse tähtsus kohalike sakslaste argielus ja vaimukultuuris pidevalt tõuseb. Varasemate kultuuriajakirjade asemel saavad tähtsaimaks poliitilised päevalehed ja erialased ajakirjad. Ülikoolide, seltside ja kutsealade esindajate suhtluseks ilmuvad ajakirjad, neid on näiteks teoloogidel, juristidel, meedikutel, kalameestel ja suurpõllumeestel. Aja märgiks on ka statistiliste andmete perioodiline avaldamine. 1860. a tekib Tallinnasse esimene Eesti kubermangu poliitiline päevaleht *Revalsche Zeitung*. (Jansen, 2007)

Revalsche Zeitung on tähelepanuväärne mitte ainult ilmutumissageduse, vaid ka sisu poolest. See kujuneb kõige reformimeelsemaks ja radikaalsemaks väljaandeks baltisaksa perioodiliste väljaannete saes kogu 19. sajandi vältel (Jansen, 1994: 290). Toimetajad seadsid endale ülesandeks arendada avalikku diskussiooni kodumaa elu valusate probleemide üle midagi varjamata ja väljendada “publiku avalikku arvamust” (ibid.).

Joonis 1. 1800.–1870. aastatel Eesti alal ilmunud saksakeelsed ajalehed (Annus, 1994: 392–398)

Revalsche Zeitungi kõrvale tekib teisigi lehti. Kui 1800. aastal ilmub Eestis saksa keeles kaks ajalehte ja alates 1811. aastast kolm, siis 1870. aastal ilmub korraga seitse ajalehte (joonis 1). Pärast 1870. aastat hakatakse ajalehte tegema ka Rakveres, Viljandis ja Võrus (Jansen, 1994: 297–298).

Kokkuvõttes võib baltisaksa ajalehtede ilmutumist jagada kaheks perioodiks: enne Põhjasõda ja pärast. Põhjasõjaeelisel perioodil ilmub Eesti alal saksa ajalehti kolmes linnas, pärast põhjasõda aga esialgu vaid Tallinnas, siis ka Tartus ja alates 1811. aastast Pärnus. Väljaannete arv suureneb 1860. aastatel, kui Tartus ja Tallinnas hakatakse trükkima konkureerivaid lehti ja väljaandeid lisandub ka teistesse linnadesse. Baltisaksa ajalehti ilmub kahte tüüpi, ühed on

kuulutuste ja teadaannete lehed, nagu *Revalsche wöchentliche Nachrichten*, teised aga poliitilised lehed ehk uudisajakirjandus, nagu *Dörptsche Zeitung*.

1.5. Uurimisküsimused

Bakalaureusetöö peamiseks eesmärgiks on kirjeldada baltisaksa ajalehtede välimust ja selle muutumist aastatel 1800–1870 ning seletada, miks võis ajalehtede välimus muutuda. Teisteks eesmärkideks on võrrelda Roosmarii Kurvitsa saadud tulemusi eesti ajalehtede välimusest baltisaksa ajalehtede välimusega ning määrata ära, mis Kurvitsa (2010) defineeritud perioodi uuritud ajavahemiku baltisaksa ajalehed liigituvad.

Lähtudes eesmärkidest otsin vastuseid järgmistele küsimustele:

- Milline on baltisaksa ajalehtede välimus aastatel 1800–1870?

Sellele küsimusele vastamiseks uurin eelkõige baltisaksa ajalehtede formaati, kirjasuurust, pealkirjastamist, toimetuse materjali ja makstud materjali suhet ning lehenumbrite struktuuri.

- Milline on baltisaksa ajalehtede välimus võrreldes eesti ajalehtedega aastatel 1800–1870?

Sellele küsimusele vastamiseks võrdlen saadud tulemusi Kurvitsa (2010) eesti ajalehtede uurimusega.

- Mil määral langeb kokku baltisaksa ajalehtede areng 1870. aastani Kurvitsa eesti lehtede periodiseeringuga?

2. Meetod ja valim

Järgnevas peatükis kirjeldan töö uurimismeetodit ja valimi moodustamise põhimõtteid ning annan ülevaate uuritud parameetritest.

2.1. Uurimismeetodid

Käesoleva uurimuse peamiseks uurimismeetodiks on sisu- ehk kontentanalüüs, sest suurem osa välimust kirjeldavaid parameetreid on mõõdetavad ja loendatavad. Kontentanalüüs on uurimistehnika kommunikatsiooni eksplitsiitse sisu objektiivseks, süstemaatiliseks ja kvantitatiivseks kirjeldamiseks (Berelson, 1954: 489 Kalmus, 2015 kaudu). Objektiivne kirjeldamine tähendab seda, et kontentanalüüs viiakse läbi sõnaselgelt formuleeritud reeglite kohaselt. Süstemaatilisus tähendab seda, et analüüsitava sisu peab olema valitud selgelt sõnastatud ja järjekindlalt rakendatud reeglite alusel. Süstemaatilisuse nõue tagab selle, et uurija valimisse ei satuks ainult hüpoteese kinnitavad tekstid. Kvantitatiivsus annab võimaluse teksti sisu numbriliste väärtustega mõõta. (Kalmus, 2015)

Ajalehtede välimuse osas võimaldab kontentanalüüs teha omavahel võrreldavaks pika ajavahemiku jooksul ilmunud lehtede välimuse ja toob nähtavale aeglaselt muutused. Samuti sobib see meetod hetkeolukorra fikseerimiseks ja võimaldab teha küllaltki suuri üldistusi (Kurvits, 2010: 57). Kontentanalüüs on ajalehe välimuse uurimisel olnud traditsiooniliseks meetoditeks ka varem ning üks põhilisi uurimisviise Kurvitsa (2010) eesti ajalehtede uurimises (ibid.).

Kontentanalüüsi tulemiks on märkide või märkide rühma ehk teksti omaduste esinemissagedused. Tavaliselt on analüüsiühikuteks kontekstilised ühikud ehk suuremad tekstiosad, mille kodeerimiseks tuleb saada aru kontekstist ja ühik selle põhjal määratleda, ning loendamisühikud, mille esinemissagedust saab loendada. (Kalmus, 2015)

Minu töös on kujunduselemente, mille kirjeldamine ja muutuste esiletoomine on ülevaatlikum nende mahu, mitte esinemiskordade kaudu. Selle tõttu ja Kurvitsa (2010) eeskujul on osa parameetreid mõõdetud ja arvutatud nende pindala.

Iga uuritud parameetri saadud tulemustest on võetud aritmeetiline keskmine ja esitatud see kui väljaande uuritud aastakäigu antud parameetri keskmine näitaja. Analüüsi aluseks ongi saadud keskmised näitajad.

Lisaks kasutan uurimuses kvalitatiivset analüüsi nende välimuse komponentide juures, mille puhul kvantitatiivne analüüs ei sobi. Selliseks on lehenumbri struktuur, mida olen kirjeldanud üldistades vastavate ajalehtede aastakäikude temaatilist järjestust. Kvalitatiivselt jälgin ka reklaamide ja kuulutuste välimust.

2.2. Kvantitatiivselt uuritud parameetrid

Kogusin andmeid, mis annavad statistilise baasi edasisteks arvutusteks ja analüüsiks. Analüüsiskeemi koostas Kurvitsa (2010) eesti ajalehtede välimust uurinud doktoritöö eeskujul. Uuritud parameetrid jagunevad omakorda kaheks, mõõdetud ja loendatud parameetriteks.

Mõõdetud parameetrid on:

- Trükipinna suurus – mõõdetud on lehekülje trükipinna kõrgust ja laiust tühja ruumi ehk veeristeta. Mõõtmine on teostatud üldiselt teisel leheküljel, kuna esimese lehekülje mõõtmine on tiitlipildiga päismiku tõttu keerukam. Mõõdetud on ülemise rea tähtede ülapikenditest alumise rea alapikenditeni. Veeristele jäävad elemendid, näiteks leheküljenumbrid, ei kuulu trükipinna alla.
- Veerulaius
- Makstud materjali maht – reklaami ja kuulutusi täis külgedel võetud trükipinna suurus, segakülgedel (kus on ka toimetuse materjali) mõõdetud makstud materjali osa laiust ja kõrgust ning arvutatud maht.
- Visuaalid – joonistuste maht.

Loendatud parameetrid on:

- Veergude arv ühel leheküljel
- Tekstiridade arv 10 veerusentimeetri kohta – kirjasuuruse mõõtmise lihtsam alternatiiv, mis on ligikaudselt teisendatav punkt-süsteemi (Didot' süsteemi järgi 1p ~ 0,38 mm). Ridade mittetäielikul mahtumisel loetakse need ikkagi sisse (kui 10 cm lõpeb tekstireas tähekeha peal, on see rida loendatud).
- Pealkirjastamine – lood loendatud kodeerimisjuhendi järgi: 1 – pealkirjata lood, 2 – üheveeruse pealkirjaga lood, 3 – püsipealkirjaga lood (valdavalt rubriiginimedega lood, kusjuures mitme loo puhul ühes rubriigis on loendatud vaid esimene vahetult

rubriiginime all olev lugu), 4 – rõhutatud algusega lood (sõrendatud, paksus kirjas või mõttekriipsuga tähistatud lood).

- Sildid – rubriiginimed, autorivinjetid.
- Reklaami olemasolu leheküljel – leheküljed loendatud kodeerimisjuhendi järgi: 1 – reklaamivaba külg, 2 – segakülg, 3 – reklaamikülg.

2.3. Kvalitatiivselt uuritud parameetrid

Kvalitatiivselt on uuritud mõõtmise või arvutamise teel raskesti analüüsitavaid parameetreid.

Need on:

- Ajalehenumbri struktuur – on vaadatud ajalehe sisu esituse korrapärasust. Kui uuritud ajaleht on rubriigistatud, kirjeldan struktuuri rubriiginimedega, kui aga ajalehe sisu rubriikideks nähtavalt jaotatud ei ole, hindan teksti sisu ja kirjeldan, kuidas tekst on temaatiliselt grupeeritud.
- Kuulutuste ja reklaami välimus ja asukoht – vaadatud on tüpograafiat ja visuaalide kasutust ning asukohta lehenumbris.
- Ilmumissagedus – vaadatud on, kui tihti leht ilmub.
- Lehekülgede nummerdamine – on vaadatud, kas lehekülgedel on leheküljenumbrid ja nende olemasolul teen järeltõlge, kas ajaleht nummerdab lehenumbrit ühe numbriga põhiselt (leheküljenumbrid algavad ühest) või aastakäigu põhiselt (leheküljenumbrid jätkuvad sealt, kust eelmine number lõppes).

2.4. Arvutatud parameetrid

Mõõdetud ja loendatud andmete aritmeetilisi keskmiseid on mõttekas teisendada ülevaatlikesse näitusesse, mida aastate ja väljaannete lõikes võrrelda. Arvutatud parameetrid on:

- Lehenumbri maht – lehekülje trükipind korrutatud lehekülgede arvuga.
- Toimetuse materjal – lehenumbri mahust on maha arvutatud makstud sisu maht
- Lugude arv – erineva pealkirja liigiga ja pealkirjata lugude summa (arvutatud iga lehenumbri kohta).
- Lugude arv $1m^2$ -s toimetuse materjalis – lugude arv on jagatud toimetuse materjali mahuga.

2.5. Valim

2.5.1. Valimi aeg

Töö mahu piiramise ja otstarbekuse mõttes on valim koostatud kümneaastase intervallidega ajavahemikus 1800. – 1870. a. Kümneaastane intervall võimaldab teha piisavalt põhjalikke järeldusi uuritud perioodi ajalehtede kohta ning hoiab töömahtu mõistlikuna. Valimi aja veelgi enamaks piiramiseks on uuritud vaid neid aastakümneid, kui ilmusid ka eestikeelsed lehed (1800, 1820, 1850, 1860, 1870). Selline piirang raskendab välimuse sujuva muutumise jälgimist, kuid näitab ära tendentsid ning võimaldab võrrelda saadud tulemusi eesti ajalehtede välimusega.

2.5.2. Ajalehtede valik

Tabel 2. Uuritud ajalehed

1800–1801	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten (1800); Dörptsche Zeitung (1801)</i>
1820	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten; Dörptsche Zeitung; Pernausche wöchentliche Nachrichten</i>
1850	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten; Dörptsche Zeitung; Pernausches Wochenblatt</i>
1860	<i>Revalsche Zeitung; Dörptsche Zeitung; Pernausches Wochenblatt</i>
1870	<i>Revalsche Zeitung; Dörptsche Zeitung; Pernausche Zeitung</i>

Ajalehtede valikul lähtun järjepidevuse põhimõttest. Valimisse on valitud vaid tänapäeva Eesti alal ilmunud lehed, mis annab võimaluse võrrelda saadud tulemusi Kurvitsa (2010) eesti ajalehtede uurimusega.

Esimeste lehtedega ei olegi valikut, sest sajandi algul ilmub Eesti alal vaid *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* ja *Dörptsche Zeitung*, alates 1811. aastast ka *Pernausche wöchentliche Nachrichten*. Teistes linnades antakse lehti välja alles pärast 1860. aastat.

Järjepidevuse põhimõtte tähendab seda, et ühest paigast valin ühe ajalehe ja ilmumise lõppemisel jätkan tema järeltulijaga. See põhimõtte toimib Pärnu puhul, kus iga järgnev leht on seotud eelmisega (*Pernausche wöchentliche Nachrichten* / *Pernausches Wochenblatt* / *Pernausche Zeitung*). Tartus ilmub *Dörptsche Zeitung* kogu uuritud aja jooksul. Tallinnas *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* lõpetab ilmumise 1852. a ning selle asemel alustab ilmumist saksa- ja venekeelne *Estländische Gouvernements-Zeitung* = *Эстляндские*

губернские ведомости, kuid baltisaksa ajakirjandusajaloos on tähtsamal kohal 1860. a ilmuma hakkav Eesti esimene päevaleht *Revalsche Zeitung*, mille võtangi valimisse Tallinna ajaleheks.

Et *Dörptsche Zeitung* 1800. aasta ajalehti on Tartus saadaval vaid kolm ja Tallinnas viis, uurisin järgmist aastakäiku, mis on säilinud paremini.

2.5.3. Valimi tüüp

Analüüsitavate lehenumbrite valimisel olen lähtunud proportsionaalse valimi koostamise põhimõttest. Valim on tasakaalustatud aasta lõikes nii, et lehenumbrid on valitud erinevatest kuudest, ja kuude lõikes, et lehed on jaotatud võrdselt nädalate vahel. Lihtsustatult tähendab see päevalehe puhul, et esimene uuritud leht on esmaspäevane jaanuari esimese nädala leht, teine on teisipäevane teise nädala leht jne.

Konstrueeritud nädal ehk Stevensoni meetod sobib uudisvoogude uurimiseks pikematel ajavahemikel, tasakaalustamaks ootamatute sündmuste mõju (Kalmus, 2015). Minu uurimuse kontekstis on selline meetod sobivam ühe terviknädala või –kuu asemel, sest vähendab ebatüüpiliste lehenumbrite sattumist valimisse. Lisaks alustan uuringuid jaanuari kolmandast nädalast, et vältida võimalikke aastavahetuse ja jõulude erilehti.

Aasta peale analüüsin ühe väljaande 12 numbrit, mis teeb nädalalehtede puhul kolm konstrueeritud kuud, päevalehtede puhul kaks konstrueeritud nädalat. On leitud, et nädalalehtede ja nädalaajakirjade sisu uurimisel on piisavalt representatiivne just 12 lehenumbrit konstrueeritud aastane valim (Lacy jt, 1995: 334; Riffe jt, 1996: 640 Kurvits, 2010: 68 kaudu). Kuigi päevalehtede puhul on piisavalt representatiivseks valimiks ka üks konstrueeritud nädal (Kurvits, 2010: 69), olen võrdsuse mõttes uurinud ka neid 12 numbrit.

Parameetreid on mõõdetud ja loendatud kõikidest valimisse kuuluvatest lehenumbritest. Selline valim on piisav lugude, pealkirjastamisviiside ja stiilide analüüsimiseks, kuid liiga väike visuaalsete elementide jaoks, sest neid on 19. sajandi lehtedes väga vähe. Selle pärast on visuaale otsitud kogu aastakäikudest.

3. Tulemused

Järgnevas peatükis annan ülevaate uurimistulemustest. Alapeatükkidesse on koondatud seotud parameetrite tulemused ja nende põhjal tehtud arvutused. Tulemused on esitatud kahel viisil: väljaanniti (linnati) suure erinevusega tulemused on esitatud väljaannete kaupa ning seejärel kokkuvõtvalt, väiksema erinevusega tulemused on esitatud kronoloogiliselt, muutuste toimumise järjekorras.

3.1. Ilmumissagedus ja lehekülgede nummerdamine

Tabel 3. Ajalehtede ilmumissagedus nädalas ja lehekülgede nummerdamise periood.

		1800	1820	1850	1860	1870
Tartu ajaleht	ilmumissagedus nädalas	2	2	3	3	6
	lehekülgede nummerdus	-	-	number	number	-
Tallinna ajaleht	ilmumissagedus nädalas	1	1	1	6	6
	lehekülgede nummerdus	-	aasta	aasta	-	-
Pärnu ajaleht	ilmumissagedus nädalas		1	1	1	2
	lehekülgede nummerdus		aasta	aasta	aasta	-

Tartu ajaleht *Dörptsche Zeitung* ilmub 1801. ja 1820. aastal kahel korral nädalas, 1850. ja 1860. aastal kolm korda nädalas (muutus toimub aastal 1835) ja 1870. aastal kuus korda nädalas (muutub päevaleheks aastal 1863). Uuritud aastakäikudest on nummerdatud vaid 1850. ja 1860. a lehed, mõlemal aastakäigul ühe lehenumbri põhised.

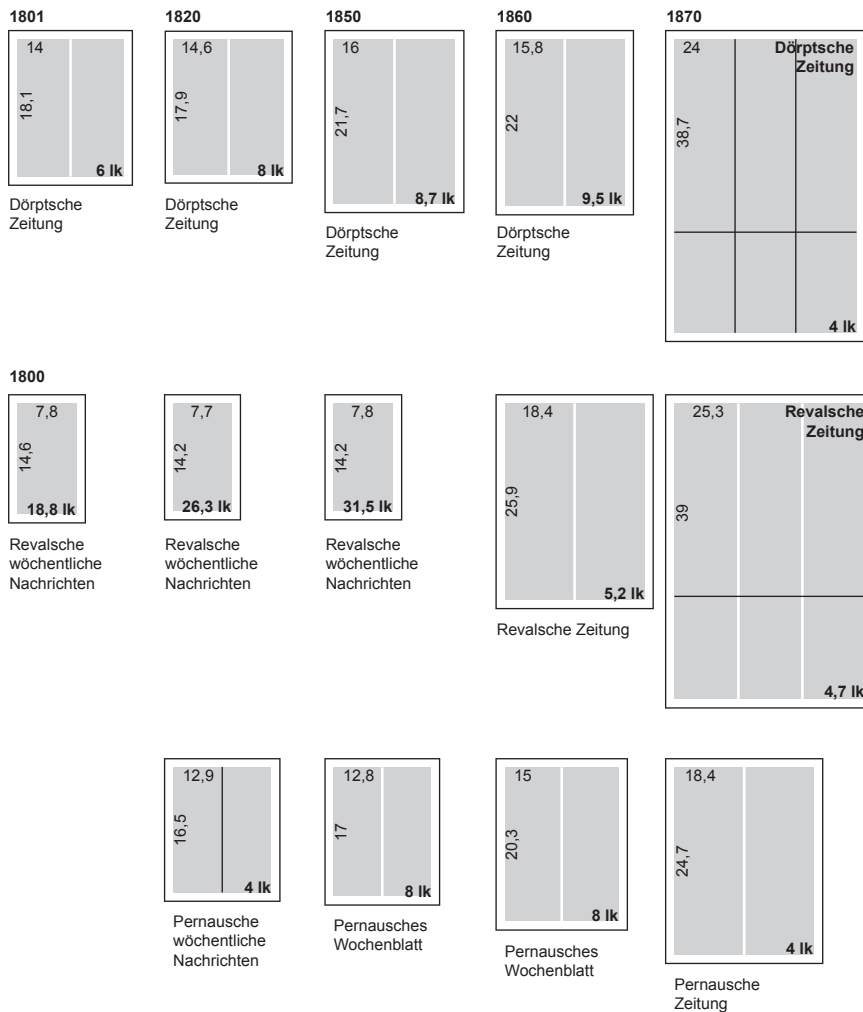
Tallinna *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* on oma ilmumisajal nädalaleht, nagu selgub nimestki (eesti keeles Revali Iganädalased Uudised). 1820. aastast on selle leheküljed nummerdatud kogu aastakäigu ulatuses (1800. a on lehed nummerdamata). See tähendab, et iga järgnev lehenumber alustab lehekülgede nummerdamist sealt, kust eelmine number lõppeb. 1860. aastast on Tallinnas aga päevaleht *Revalsche Zeitung* nummerdamata külgedega.

Pärnus ilmus nädalaleht kõige kauem ning oli nummerdatud aastakäikude kaupa. 1870. aasta *Pernausche Zeitung* ilmub erinevalt varasematest uuritud aastakäikudest kaks korda nädalas, küll aga nummerdamata lehekülgedega (ilmumissagedus kasvab juba *Pernausches Wochenblatti* ajal 1864. a).

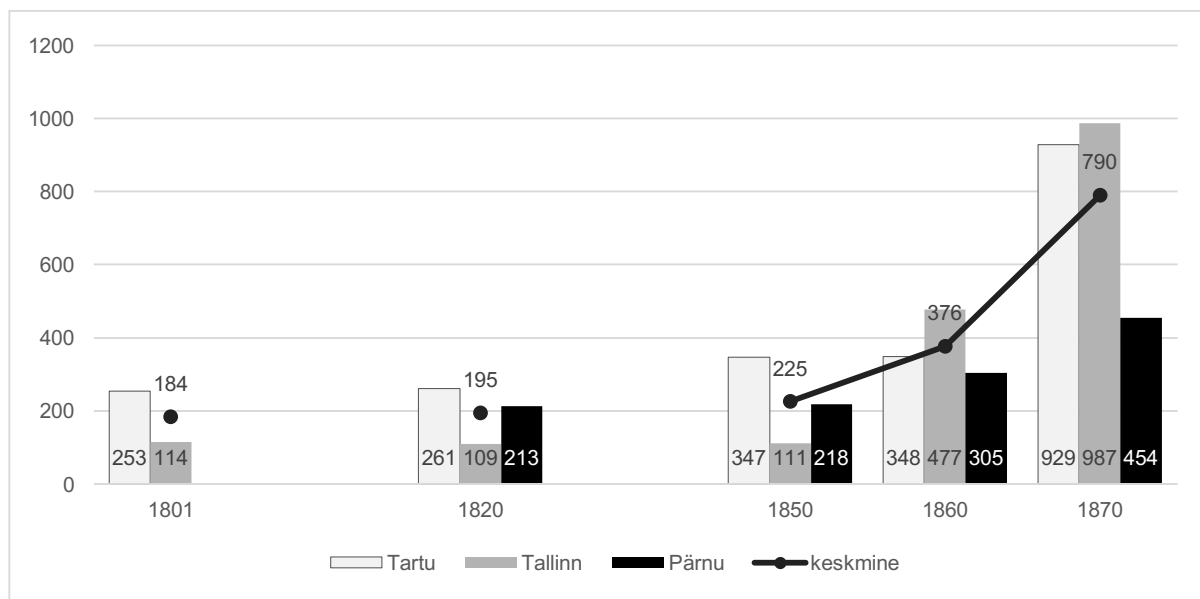
Tulemustest on näha, et nädalalehed hiljemalt 1820. aastal nummerdavad oma lehenumbreid nii, et neid oleks mugav köita kokku aastakäikudena. Rohkem kui kord nädalas ilmuvad ajalehed lehekülgi ei nummerda, v.a *Dörptsche Zeitung*, mis kasutab lehenumbri põhist nummerdamist ka 1850. aastal.

3.2. Formaati

Joonis 2. Ajalehtede formaadid, mahud ja lehekülgede arv. Kümnekordne vähendus. Arvud vasakul ja üleval näitavad trükipinna kõrgust ja laiust (cm). Arv paremas alumises nurgas näitab lehenumbri keskmist mahtu lehekülgedes. Hallid kastid näitavad veergude arvu ja laiust. Vertikaaljooned märgivad veeruvahejooni. Horisontaaljooned näitavad joonealuse kasutamist.

Joonis 3. Lehekülje trükipinna suurus (cm²).

Dörptsche Zeitung trükitakse 1800. aastal kvartformaadis (A5-st suurem formaat, mida saadi ühe trükipoogna neljaks voltides) (trükipind $18,1 \times 14 \text{ cm} \approx 253 \text{ cm}^2$), 20 aastaga muutub see vähe, kuid 1850. aasta leht on juba tajutavalt suurema formaadiga, nii kõrguselt kui laiuselt 2-4 cm suurem eelmisest uuritud aastakäigust (1850. a mõõdetud suurus on $21,7 \times 16 = 347 \text{ cm}^2$) ning püsib sellisena ka 10 aastat hiljem. Suurem muutus on aga 1870. a, kui *Dörptsche Zeitung* on juba päevaleht ja selle lehekülje suurus kasvab võrreldes 1860. aastaga üle kahe poole korra (1860.a $348 \text{ cm}^2 \rightarrow$ 1870. a 929 cm^2). Sellist formaati nimetatakse foolioformaadiks (u A3 ja suurem) ja see saadakse murdes trükipoognat kokku üks kord.

Revalsche Wöchentliche Nachrichten on uurimisaja algusest 1800. aastal oma ilmumise lõpuni 1850. aastatel formaadilt muutumatu: see ilmub oktaavformaadis (väiksem kui A5, mida saadi trükipoogna kaheksaks voltides) (1800. a mõõdetud suurus $14,6 \times 7,8 \approx 114 \text{ cm}^2$). Ka kõige vanem TÜ raamatukogus hoiustatav aastakäik 1779. aastast, mis jääb küll analüüsitud aastakäikudest välja, on samuti sellises formaadis, mis annab põhjust oletada, et *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* ei muuda formaati kogu ilmumisaaja jooksul (1772.–1852. a). 1860. a *Revalsche Zeitung* on juba kvartformaadis ($18,4 \times 25,9 = 477 \text{ cm}^2$, mis on suurem maht kui A4 paberilehel). 1870. aastal on *Revalsche Zeitung* aga veelgi kaks korda suurem ehk foolioformaadis ($25,3 \times 39 = 987 \text{ cm}^2$).

Pernausche wöchentliche Nachrichten on uuritud aja alguses 1820. aastal kvartformaadis ($16,5 \times 12,9 = 213 \text{ cm}^2$). Formaati suurendatakse sujuvalt 3–4 cm kaupa ega mitmekordistata

järsult, nagu teevad seda teised lehed. 1870. aastaks kasvab *Pernausche Zeitung* lehekülje maht küll pea kahekordseks võrreldes 1820. aastaga, kuid formaadilt jääb see ikkagi kvartformaadiks.

Baltisaksa ajalehtede formaadid on aastatel 1800–1860 võrdlemisi väikeste muutustega. Tallinnas vahetub 1860. aastal väljaanne ja seoses sellega kasvab lehekülje maht neljakordselt, kuid selle hüppega jõuab Tallinn teistele ajalehtedele järele. 1860. aasta on uuritud vahemikust ainuke, mil kõik uuritud lehed on formaadilt sarnased, kõik kolm on kvartformaadis. Peab küll mõnna, et Pärnu ajalehe lehekülje maht oli Tallinna ajalehe omast rohkem kui poole võrra väiksem. 1870. aastaks suurendatakse Tallinna ja Tartu ajalehtede formaati foolioformaadini, Pärnu ajaleht ilmub aga edasi tunduvalt väiksemana.

3.3. Veergude arv ja laius

Tabel 4. Veerulaius (cm).

	1800	1820	1850	1860	1870
Tartu ajaleht	6,7	7,1	7,7	7,7	7,7
Tallinna ajalehed	7,8	7,7	7,8	9	8,1
Pärnu ajalehed		6,1	6,1	7,3	8,9
Keskmine	7,3	7,0	7,2	8,0	8,2

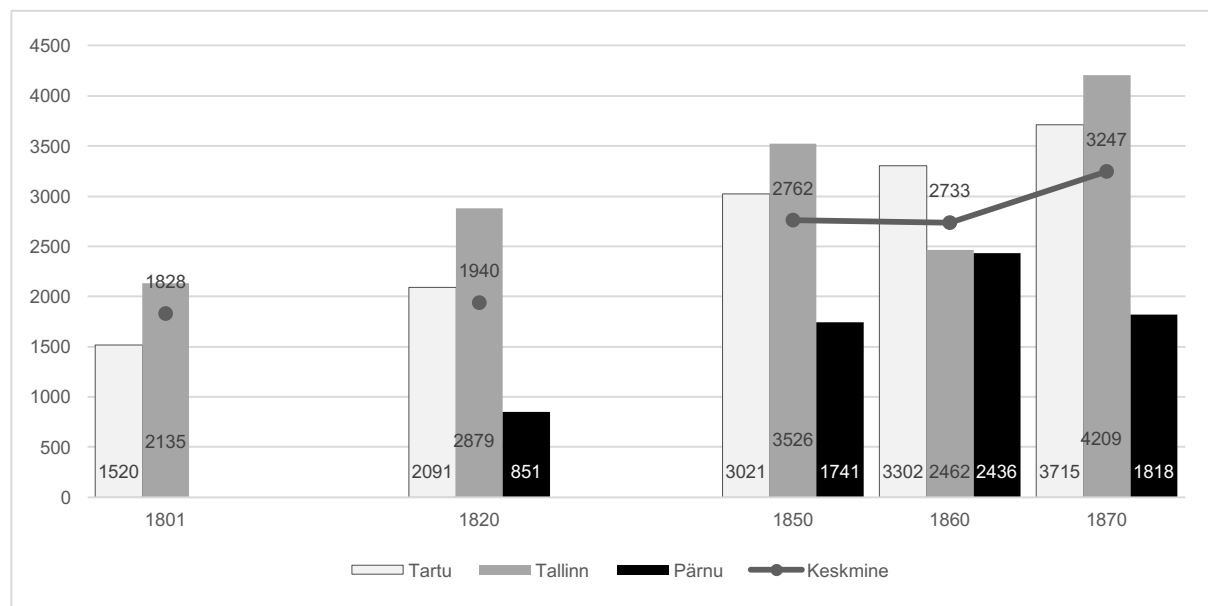
Dörptsche Zeitung ilmub 1801. a kahe 6,7 cm laia veeruga, mis pisut laienevad formaadi väikese kasvuga 1820. aastaks. 1850. aastal on aga formaat juba märgatavalt suurem ja ka veerud laiemad, 7,7 cm, mis jääb *Dörptsche Zeitung*i tavaliseks veerulaiuseks ega muutu ka 1870. aastal, vaatamata ühe veeru lisandumisele.

Uuritud poole sajandi jooksul (1800–1850) oli *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* üheveeruline ajaleht veerulaiusega 7,7–7,8 cm. Kui 1860. a alustab suuremas formaadis *Revalsche Zeitung*, on leht esialgu kahe 9 cm laiuse veeruga, kuid 1870. aastaks koos formaadi suurendamise ja ühe veeru lisamisega veerulaiust vähendatakse.

Pärnus muudetakse lehe formaati võrreldes teiste linnadega vähem ja kaheveeruline kujundus püsib sealsetes lehtedes kogu vaadeldud perioodi jooksul. Kitsam 6,1 cm laiune veerg asendatakse esimese formaadi suurendamisega 1860. a 7,3 cm laiusega, 1870. a suureneb veerg 8,9 cm laiuseni.

Kokkuvõttes baltisaksa ajalehed uuritud ajavahemikus suurendavad koos formaadiga veerulaiust. 1870. aastal on formaadid juba nii suured, et Tartus ja Tallinnas ilmuvad kolmeveerused lehed. Keskmise veerulaius tõuseb sajandi alguse 7 cm pealt rohkem kui 8 cm peale.

3.4. Lehenumbri keskmine maht

Joonis 4. Lehenumbri keskmine maht (cm²).

Dörptsche Zeitung suurendab 1820. aastast järk-järgult koos formaadiga ka mahtu 1860. aastateni. Selle perioodi vältel ei ole ajalehel kindlat lehekülgede arvu: on küll tavaline ja tõenäoliselt plaanitud lehekülgede arv (1801. a neli, alates 1820. a kaheksa), kuid peaaegu alati trükitakse juurde kahe-, nelja-, või kaheksaleheküljelised lisapögnad (kui ajalehtedes materjal ületas trükipoognat, mis kvartformaadis oleks neli lehekülge, trükiti sobivas formaadis eraldi lisapöogen, mis ilmus eraldi voldituna ja tähistatuna). Lisapöognale viidatakse põhilehe lõpus (*hierzu eine Beilage – lisaks üks lisa*) ja lisapöogna päismikus koos lehenumbri ja kuupäevaga. 1870. aastal lehekülgede arv väheneb täpselt neljale, kuid suurema formaadi tõttu kasvab lehenumbri maht võrreldes 1860. aastaga ligi 15%. Arvestades, et *Dörptsche Zeitung* ilmub 1870. a kuus korda nädalas, on nädalase mahu kasv kümne aastaga rohkem kui kahekordne.

Revalsche Wöchentliche Nachrichten maht kasvab ainult lehekülgede arvelt, sest formaadilt on leht uuritud ajal muutumatu. Kui 1800. a on lehekülgi kuni 24, siis 1850. a on ka 40-leheküljelisi numbreid. Lisapöognad tulevad üle 16-leheküljelistele numbritele, 1820. aastast

aga ei olegi ühtegi uuritud numbrit lisapoognata. Lehe maht muutumatu formaadi juures kasvab 50 aastaga üle pooleteise korra ($0,21 \text{ m}^2 \rightarrow 0,35 \text{ m}^2$). 1860. a *Revalsche Zeitung* on juba suuremas formaadis päevaleht, mis ilmub esmaspäevast reedeni nelja või kuue ja laupäeval kaheksa leheküljega. Laupäevane leht on aga eriline, kuna viimased neli lehekülge on tähistatud lisalehena (*Extrablatt*), mitte tavapärasema lisana (*Beilage*). Lehenumbri mahult on *Revalsche Zeitung* 1860. aastal eelnenud kümnendi alguse nädalalehest väiksem ($0,5 \text{ m}^2 \rightarrow 0,25 \text{ m}^2$), kuid nädala kogumaht on üle nelja korra suurem ($0,35 \text{ m}^2 \rightarrow 1,48 \text{ m}^2$). 1870. aastal on *Revalsche Zeitung* veel kaks korda suurema formaadiga ja lehenumbri pindalalt ligi 70% suurem 1860. aastast ($0,25 \text{ m}^2 \rightarrow 0,42 \text{ m}^2$). Lisalehti, nagu kümme aastat varem laupäeviti, ei ilmu. Neljaleheküljeline päevaleht kasutab vajadusel kaheleheküljelist lisapoognat.

Pärnus erinevalt muudest linnadest ilmuvad lehed kindla lehekülgede arvuga: aastail 1820 ja 1870 nelja leheküljega, aastail 1850 ja 1860 kaheksaga. 1870. aastal ilmub *Pernausche Zeitung* kaks korda nädalas ja lehenumbri maht langeb ($0,24 \text{ m}^2 \rightarrow 0,18 \text{ m}^2$), kuid nädala kogumaht on 50% suurem.

Saadud tulemusi on keeruline üldistada, sest ajalehed muutuvad mahu poolest nõnda erinevalt. Üheks tendentsiks on lehenumbri mahu vähendamine ilmumissageduse suurendamisel, mis kehtib Pärnu ajalehe puhul 1860. ja 1870. aasta võrdluses ning Tallinna ajalehe puhul 1850. ja 1860. aasta võrdluses, kuid seda tinglikult, sest Tallinnas 1860. ilmuma hakkav *Revalsche Zeitung* on sisu poolest 1850. aasta *Revalsche wöchentliche Nachrichten*ist väga erinev. Tartu ajalehes suurendatakse mahtu aga järjepidevalt, vaatamata ilmumissageduse kasvule. Ühine kõigi lehtede puhul on aga see, et nädalas avaldatava info maht pidevalt kasvab.

Teiseks tendentsiks on kindla lehekülgede arvu puudumine, sest nii Tartus kui Tallinnas trükitakse 1860. aastani vajadusel materjali lisapoognale nii palju, kui vaja. Selle tunnuse juures eristuvad aga Pärnu ajalehed, mis hoiavad kindlatest lehekülgede arvust rangelt kinni.

3.5. Lehenumbri ja lehekülje struktuur

Dörptsche Zeitung hoiab oma struktuuri võrdlemisi sarnasena. Ajaleht oli ehitatud üles nii: siseuudised (Vene keisririigist), välisuudised, uusimad uudised (al 1850. a), segauudised (*vermischte Nachrichten*) või muud lood (*Miscellen*) (al 1850. a), kohtuteated (al 1820. a), igapäevaelu pisiinfo ja statistika (rahakurss, Tartust lahkunud ja tulnud inimesed, ristitute

nimekiri jm), kuulutused. Viimased kaks aja jooksul vahetavad kohti ja segunevad, nii et näiteks 1850. a on Tartust lahkunute nimekiri (*Abreisende*) keset kuulutusi. 1801. aastal on enne siseuudiseid veel keisri ukaasid või muud ametlikud teated. Segauudised, mida sajandi esimestes lehtedes ei ole, on meelelahutuslikumad ja sageli kuupäevata, hiljem, kui rubriiki nimetatakse muudeks lugudeks (*Miscellen*), ilmub selle all ka arvamusi ja reisikirju. Välisuudised ilmuvad kindlas järjekorras 1850. aastast, seejuures esimene riik on Prantsusmaa, siis Inglismaa, Hispaania ja alles pärast seda Saksamaa. Uudiste esitamine käib riigiti vastavalt riigi kaugusele Prantsusmaast, nii et lähimate riikide uudised on esimesed. Lehenumbri struktuur muutub 1870. aastal seoses joonealuse tulekuga, joone alla tekib meelelahutuslik osa, kus hakkavad ilmuma järjejutud ja mõningased õpetlikud ja populaarteaduslikud lood. Vanadest rubriikidest liigub joonealusesse muude lugude rubriik, mida nimetatakse nüüd “*Allerlei*” (kõiksugust). Lehekülje ülemisse osasse lisandub esimeseks sisukord ja seejärel viimased uudised. Alles siis tulevad siseuudised, mis algavad nüüd Tartust (kuni 1850. aastateni algavad Sakt-Peterburist, 1860. aastatel Riist) ja liiguvad kaugemale (nt 12. jaanuari lehes oli järjekord järgmine: Tartu, Riia, Sankt-Peterburg, Moskva, Irbit), ja välisuudised, mis algavad Saksamaalt ja liiguvad sellest kaugemale (nt 11. märtsi lehes oli järjekord järgmine: Saksamaa, Austria, Prantsusmaa, Ameerika). Kõik rubriiginimed on kogu perioodi vältel laotud paksu või sõrendatud kirjaga (vt lähemalt 3.10. Rubriiginimed) .

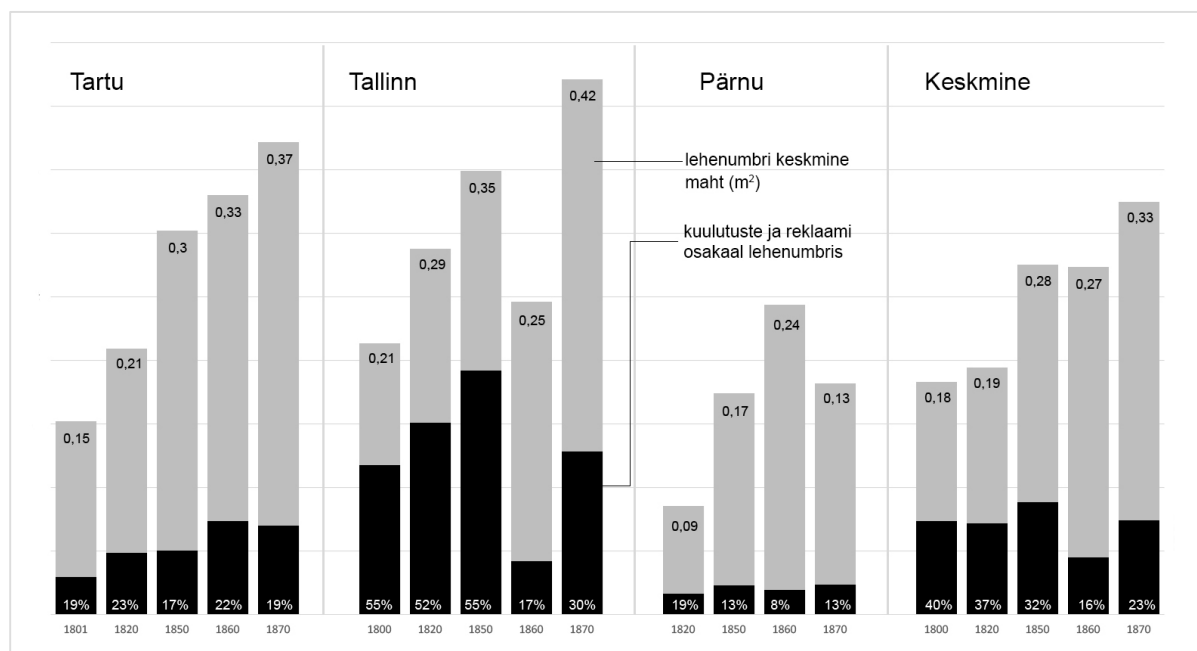
Tallinna uuritud lehed on sisult teineteisest erinevad, *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* on teadaannete ja kuulutuste leht, *Revalsche Zeitung* aga poliitiline päevaleht, mille tõttu on nende ajalehtede struktuur ka täiesti erinev. *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* uudiseid ei avaldagi. Ilmumise lõppemiseni algab number ametlike teadaannetega, milleks on keisri ukaasid ja (kubermangu) määrused (*Publikationen*), seejärel tulevad kohtuteated, kuulutused ja pisiinfo. Seejuures pisiinfot on nii palju, et 1850. a võtab see sageli mitu lehekülge ja sisaldab nimekirju Tallinnast ärasõitnutest ja linna tulnud külalistest, Tallinnast lahkunud ja Tallinnasse saabunud laevadest, abiellunuist ja maetuist ning majanduslikku infot: valuutakurssi ja hinnatabeleid teraviljast ja toiduainetest. 1860. aastast ilmuv *Revalsche Zeitung* keskendub uudistele. Lehenumbri struktuur on järgnev: siseuudised alustades Tallinnast (nt 25. augusti lehes on järjekord selline: Tallinn, Riia, Sankt-Peterburg, Moskva), värskemad telegraafi teel saadud uudised (*Telegramme*), välisuudised alustades Saksamaalt ja kaugenedes sellest (nt 16. detsembri lehes on järjekord selline: Austria, Itaalia, Prantsusmaa, Inglismaa, Ameerika), pisiinfo ja kuulutused. Harva ilmub uudiste järel mõni teistsugune lugu, näiteks uuritud lehenumbritest oli ühes numbris (4. juuli) populaarteaduslik lugu miraažist. Laupäeviti ilmub

reeglina neljaküljeline lisaleht (*Extrablatt*), milles on ilukirjandust, arvamusalugusid ja arvustusi, segauudised, kuid puuduvad uudised, kuulutused, reklaam ja pisiinfo. Seega ei ole lisaleht mitte tavaline ajalehe jätk (*Beilage*), mida tööpäevadel info rohkuse korral endiselt trükitakse, vaid eraldiseisev ajalehe osa. Lehenumbri struktuur muutub nagu *Dörptsche Zeitung* puhulgi 1870. a formaadi suurenemise ja joonealuse tulekuga. Lisalehe sisu trükitakse nüüd joonealuses: seal on segauudiseid, järjejutte ja kultuuriteemalisi lugusid. Kõige algusesse trükitakse taas ametlikke teadaandeid (*Amtliche Nachrichten*), pärast mida on struktuur sisuliselt sama, mis eelnenud kümnendil, ainult värskemad uudised on uudisteploki lõpus. Sisukorda lehenumbri alguses aga erinevalt *Dörptsche Zeitung*ist ei ole.

Pernausche wöchentliche Nachrichten aastal 1820. on sarnane sama aja *Dörptsche Zeitung*iga, kuid ametlikud teadaanded ja määrused (*Publikationen*) ei ole uudiste juures, vaid lehe lõpus enne kuulutusi ja vahel lisaks ka vene keeles. Lehenumber algab siseuudistega, mida ilmub harva ja vähe ning geograafilist järjestust ei saa selle tõttu määrata. Järgnevad välisuudised, mis algavad Prantsusmaast ja jätkuvad Saksamaa ja Inglismaaga, kuid neidki ilmub neljalehelises ajalehes vähe ja need pole selgelt rubriigistatud, mille tõttu ka välisuudiste geograafilist järjestust on raske määrata. Uudiste järel on teistest lehtedest vaheldusrikkam meelelahutusosa, kus on lisaks segauudiste rubriigile ka “kirjanduslikud asjad” (*Literarische Sachen*), milles on lühijutte ja luuletusi. 1850. aastal on siseuudiseid endiselt vähe, uuritud lehtedest on siseuudiste rubriik kolmandikus, seejuures lugusid selles rubriigis on maksimaalselt kaks lehenumbri kohta. Välisuudised on aga sajandi keskel jaotatud rubriikidesse ja algavad Saksamaalt (25. veebruari numbris on järjekord selline: Saksamaa, Austria, Itaalia, Prantsusmaa, Kreeka, Põhja-Ameerika, Türgi). Välisuudistele järgneb viimaste uudiste rubriik, mida Pärnu leht kutsub *Neuste Post*. Erinevalt 1820. aastast ei ilmu 1850. aastal enam kirjanduslikku rubriiki, kuid ühes uuritud lehenumbris (21. jaanuar) on rubriik “üldkasulikku” (*Gemeinnütziges*), milles õpetatakse puhastama klaasist ja portselanist nõusid. Teistes 1850. aasta lehenumbrites sellist rubriiki enam ei leidu, kuid rubriik ilmub ka 1860. aastal, kuigi terve aastakäigu kohta vaid kahel korral. 1860. aastal muutuvad regulaarseks siseuudised Vene keisririigist. 1870. aastal jätkab *Pernausche Zeitung* sama struktuuriga, kuid enam ei ilmu õpetlikke lugusid. Varasemast erineb ka siseuudiste rubriik, mis hõlmab enda alla rohkem Venemaa linnu ja algab nüüd Riias (nt 14. jaanuari numbris järjekord on selline: Riia, Tartu, Sankt-Peterburg, Moskva, Valga, Odessa, Kiiev).

Kokkuvõttes on baltisaksa ajalehtede struktuur üldjoontes paigas juba 1801. aasta *Dörptsche Zeitung*is. Ajalehed algavad siseuudistega Vene keisririigist, seejärel tulevad välisuudised, muud lood, pisiinfo ja majanduslik-kaubanduslik osa ning lõpuks kuulutused ja reklaam. Erandiks on *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis on teadaannete ja kuulutuste leht ja uudiseid ei sisalda. Alates 1860. aastast on aga kõigi kolme linna lehed sarnase ülesehitusega. Märkimisväärne erinevus on välisuudiste järjestuses, kus *Dörptsche Zeitung* seab pikka aega esikohale Prantsusmaa (Saksamaa on pandud esimeseks uuritud lehtedes alles 1870. aastal). Ka Pärnu lehtedes on Prantsusmaa esikohal 1820. a ja 1860.a alguses, samas kui 1850. a *Pernauches Wochenblatt* alustab rubriiki Saksamaalt. *Revalsche Zeitung* alustab välisuudiseid Saksamaalt ilmumise algusest 1860. aastal. Aastal 1870 on Tallinnas ja Tartus ajalehed joonealusega, kus ilmub ilukirjandus ja muu meelelahutuslikum materjal.

3.6. Kuulutused ja reklaam

Joonis 5. Kuulutuste ja reklaami osakaal lehenumbri mahust.

Kuulutuse mahu poolest paistab silma *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis olleski ametlike korralduste ja kuulutuste leht, koosneb kuulutustest pooles ulatuses. Kõik kuulutused on jaotatud omakorda eraldi rubriikidesse: kadunud asjad, rent, ostuteated, surmakuulutused ja lihtsalt kuulutused (*Bekanntmachungen*). Eri rubriikide vahele, tavaliselt lehenumbri lõpu poole, paigutati pisiinfot. 1860. a alustav *Revalsche Zeitung* sisaldab kuulutusi tunduvalt

vähem ja ainult ühe rubriigina, kuid kümne aastaga kasvab nende maht ligi kolmandikuni lehenumbriist.

*Dörptsche Zeitung*is on kuulutusi läbivalt ligi viiendik, Pärnu väljaannetes on aga stabiilne mitte osakaal, vaid maht, kasvades 1820. aastal 162 cm²-lt poole sajandiga kõigest 224 cm²-ni.

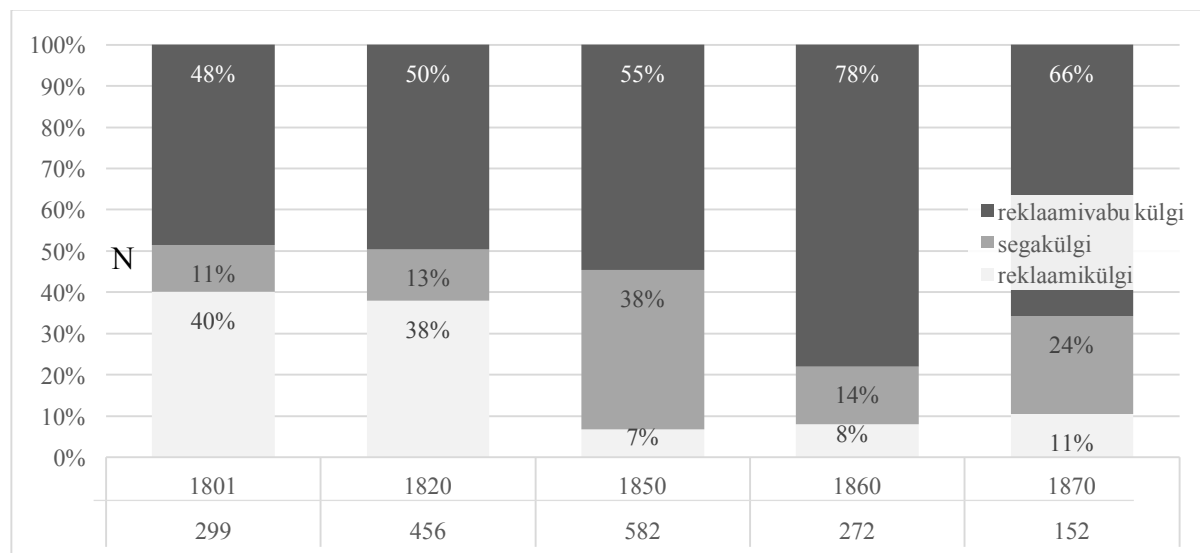
Sajandi alguse kuulutused ei erine kujunduselt muust materjalist. Teistest erinev on aga *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis 1820. a avaldab mõningaid kuulutusi raamidega, kuid ilmub ka reklaam, mis on lehenumbri lõpus terve lehekülje suurusena ja antiikvas ning erineb täielikult toimetuse materjalist. 1850. a on raamid haruldased, aga antiikva jõuab tavalistesse kuulutustesse, kus lisaks sellele kasutatakse ka paksu kirja, et rõhutada arve, olgu selleks hinnad või kuupäevad. Kuulutuste ja reklaamide juures on 1850. aastal ka mõni väike pilt, puugravüür. Sellisteks on valdavalt laevad laevaliikluse reklaamid juures ja näpuga osutavad käed muude kuulutuste juures. Puugravüüride kasutamine oli siiski väga tagasihoidlik, võis ilmuda ka terve lehenumber ühegi pildikeseta. 1860. aastal eraldab *Revalsche Zeitung* kuulutused ja reklaamid üksteisest joonega ja kirja kasutus muutub variatiivsemaks, kuulutustes võib korraga olla nii paksu fraktuuri kui ka kaldkirjas antiikvat, kombineeritakse erinevaid variante, puugravüüre on aga endiselt vähe. Seejuures välimuselt reklaami kuulutustest ei saa selgelt eristada, kuna eelpool kirjeldatud uuendused laienevad mõlemale. 1870. a on gravüüride kasutamine juba tavaline nähtus, neid kasutatakse temaatiliselt sobivate reklaamide juures. Lisaks laevade kujutisele laevaliikluse reklaamides on näiteks korsettide reklaami juures kasutusel korseti kujutis. Teistes uuritud ajalehtedes populaarseid näpuga osutavaid käsi *Revalsche Zeitung* peaaegu ei kasuta.

Dörptsche Zeitung alustab kuulutuste eristamist sajandi keskel, trükkides neid põhitekstist veidi suurema reavahega, osaliselt antiikvas ja kasutades ühe kuulutuse sees eri suuruse ja välimusega kirju. 1860. aastal on kõik kuulutused eraldatud joonega ja nende järel tulevate reklaamide juurde ilmuvad mõningad puugravüürid. Kuulutused ja reklaam ei ole enam alati üheveerulised, mõnel juhul ilmuvad nad üle mõlema veeru. 1870. aastal on kuulutused üksteisest juba väga erinevad nii kirja kasutuse ja suuruse kui ka teksti paigutuse ja kuulutuse suuruse osas. Kahe ja kolme veeru laiused kuulutusi ja reklaame on mahult rohkemgi kui üheveerulisi. Gravüüridest muutub eriti populaarseks osutav käsi, mille kasutamisega ei koonerdata.

Pärnus jäävad kuulutused teiste ajalehtedega võrreldes kujunduslikult konservatiivsemaks. Veel 1870. aastalgi on kõik fraktuuris, küll aga suuremate ja paksemate pealkirjadega ja mõne gravüüriaga. Üldiselt on Pärnus aga kuulutuste kujundus *Dörptsche Zeitung* 1850. aasta tasemel.

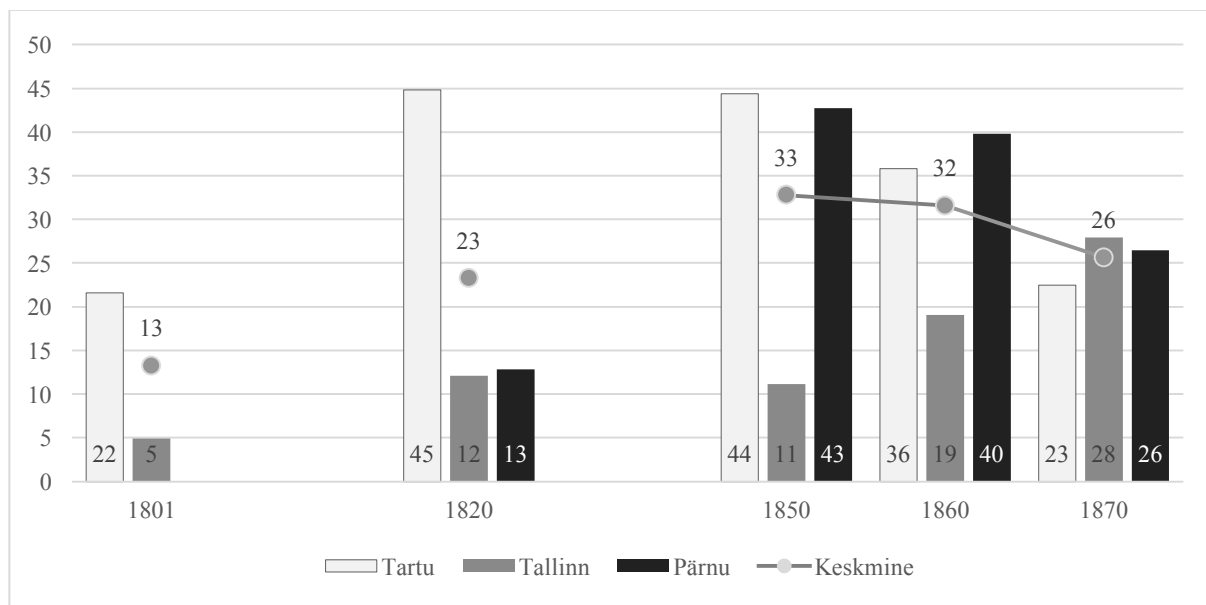
Kokkuvõttes on baltisaksa lehed kuulutuste mahult väga erinevad ja kui keskmine kuulutuste osakaal kolme ajalehe lõikes 1860. a märgatavalt langeb, on see tingitud ühe kuulutamisele suunatud lehe kadumisest. Kujunduselt on kuulutused samuti erinevad, kuigi Tartu ja Tallinna lehtede kuulutused jõuavad lõpuks enam-vähem sarnase väljanägemiseni, Pärnu jääb neist aga paarikümne aastaga maha. Reklaamid kuulutustest 1820. veel ei erine, 1850. aastal on mõningaid erinevust märgata Tallinna lehes, kuid eristatavaks muutuvad nad 1860. aastaks, kui reklaamid on kuulutustest eraldatud, laotud teistsuguses kirjas ja nende juures on kasutatud puugravüüre.

Lehekülgede tüübi osakaalu võrdlus näitab, et algul oli palju ainult reklaamkülg, sest formaat oli väike ja suuresti kuulutuste pärast leht paisuski. 1850. aastal väheneb uuritud väljaannetes lehekülgede arv, mille tõttu ainult reklaamikülgi jääb võrreldes 1820. aastaga tunduvalt vähemaks.

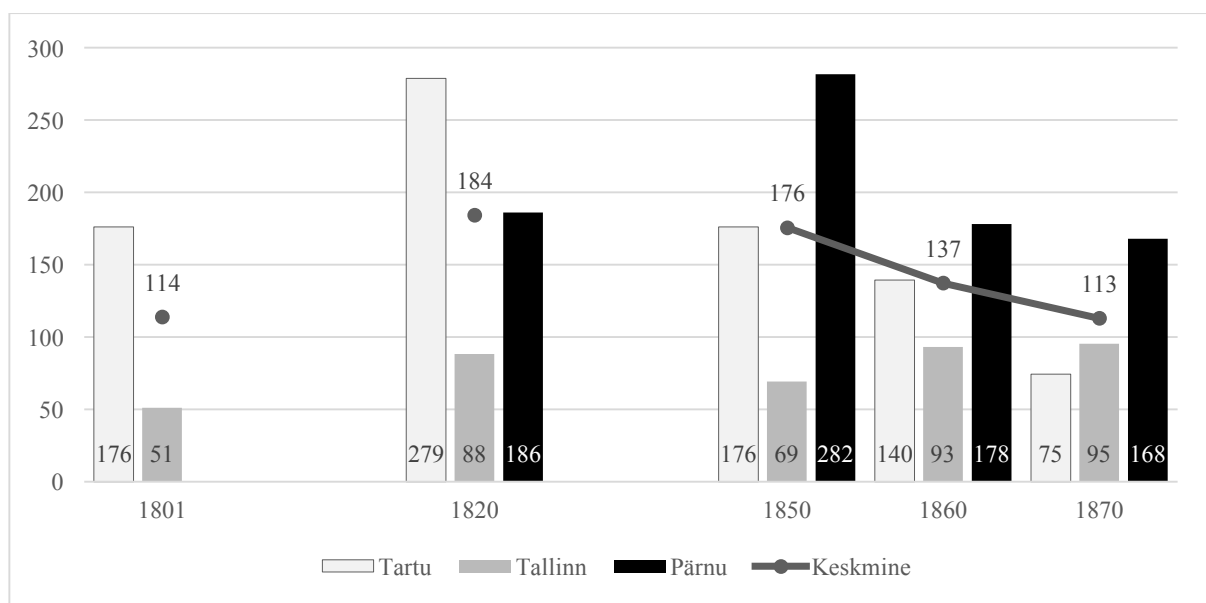

Joonis 6. Eri tüüpi lehekülgede osakaal ajalehes. Reklaamivabad küljed sisaldavad ainult toimetuse materjali, segaküljed sisaldavad nii toimetuse materjali kui ka kuulutusi-reklaami, reklaamiküljed sisaldavad ainult reklaami. N=lehekülgede arv.

3.7. Lugude hulk

Joonis 7. Lugude keskmine arv lehenumbris.

Joonis 8. Lugude keskmine arv 1m2-s toimetuse materjalis.

Sajandi esimesel poolel on lugude hulk ajalehtede erineva suunitluse tõttu väga erinev. Nii avaldab 1800. aastal *Dörptsche Zeitung* viis korda rohkem lugusid kui *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, sest viimane koosneb peamiselt pikkadest ametlikest teadaannetest. 1820. aastaks kasvab kõigil lehtedel maht ja ka lugude hulk. *Dörptsche Zeitung* avaldab keskmiselt 45 lugu,

millest paljud on kõigest kahe-kolmerealised. 1850. aastast lugude pikkus kasvab nii palju, et vaatamata lehenumbri mahu suurenemisele lugude arv väheneb. 1870. aastaks on kõik kolm uuritud lehte enam-vähem sama lugude arvuga, kuid lugude pikkuselt on siiski väga erinevad. Kolmest eristub enim Pärnu leht, mis mahutab väiksema formaadi juures leheveergudele sama palju lugusid kui Tartu ja Tallinna oktaavformaadis ajalehed. Sellest võib järeldada, et väljaanded kasutavad rohkem lehepinda selleks, et lugusid pikemalt sisse panna, mitte aga tõstmaks lugude arvu. Tekstide pikkus on aga aastatel 1800–1870 baltisaksa ajalehtedes juhuslik.

3.8. Teksti tüpograafia

Tabel 5. Tekstiridade arv 10 veeruseentimeetri kohta.

	1800	1820	1850	1860	1870
Tartu ajaleht	29	29	29	28	28
Tallinna ajalehed	24	24	24	28	27
Pärnu ajalehed		29	28	23/28	28

Baltisaksa ajalehtede toimetuse materjali tekstitihedus on valdavalt 27-29 rida 10 veeruseentimeetril ehk umbes 10p kiri (Didot' süsteemi järgi 1p ~ 0,38 mm). Suuremas, 12p kirjas laob põhiteksti kogu uuritud vahemikus *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*.

1860. aasta Pärnu lehes on toimetuse materjali tekstitihedus väiksem, kuid aasta viimastel kuudel muutub see varieeruvamaks. Nii on näiteks 22. oktoobri numbris esimesed kolm lehekülge hõredamas kirjas (23 rida 10 veeruseentimeetril), järgnevad aga tihedamas (28 rida 10 veeruseentimeetril), seejuures kirjasuurus on sama, muutub vaid reavahe (vt pilt 1).

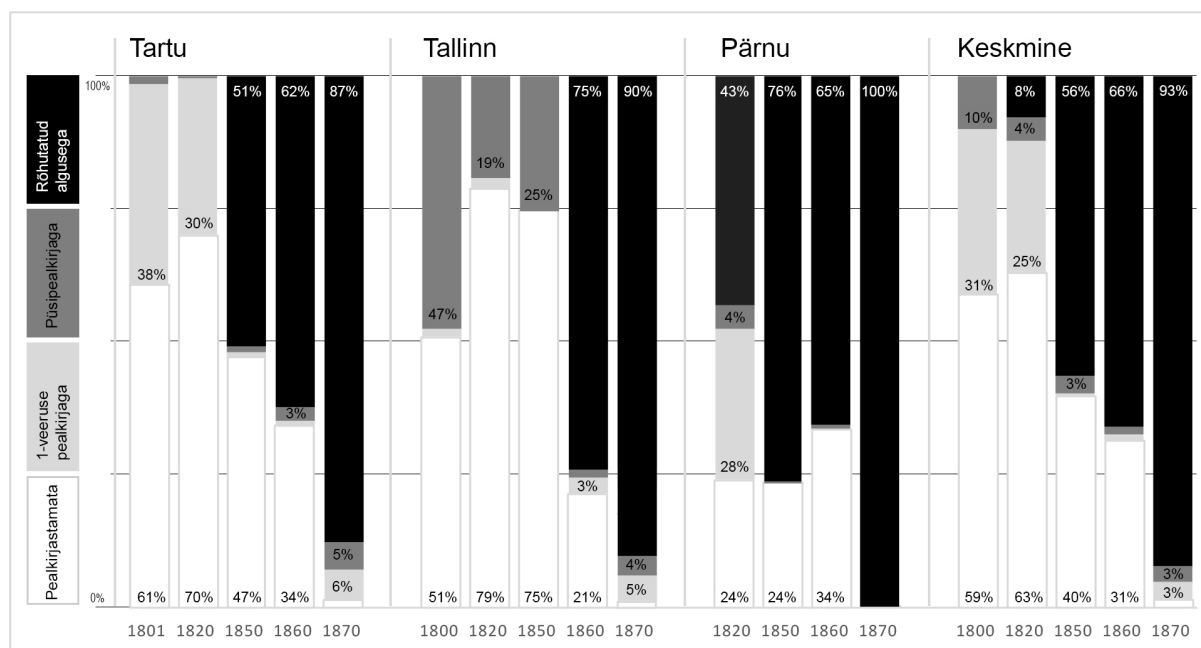
namen und Freiheiten der obbenannten Königreiche und Länder in Einklang gebrachten Untheilbarkeit und Unzertrennlichkeit ihrer verschiedenen Bestandtheile, hat die in Folge von Staats- und völkerrechtlichen Verträgen seither erweiterte und erstarkte Oesterreichische Monarchie die auf dieselbe eindringenden Gefahren und Angriffe, gestützt und getragen von der Treue, Hingebung und Tapferkeit ihrer Völker siegreich bewältigt. Im Interesse Unseres Hauses und Unserer Unterthanen ist es Unsere Regentenpflicht, die Machtstellung der Oesterreichischen Monarchie zu wahren und ihrer Sicherheit die Bürgschaften klar und unzweideutig feststehender Rechtszustände und einträchtigen Zusammenwirkens zu verleihen. Nur solche Institutionen und Rechtszustände, welche dem geschichtlichen Rechtsbewußtsein, der bestehenden Verschiedenheit Unserer Königreiche und Länder und den Anforderungen ihres untheilbaren und unzertrennlichen kräftigen Verbandes gleichmäßig entsprechen, können diese Bürgschaften im vollen Maße gewähren. — In Berücksichtigung, daß die Elemente gemeinsamer organischer Einrichtungen

gesetzlichen Nachkommen in der Regierung zu beschließen und zu verordnen befunden: I. Das Recht, Gesetze zu geben, abzuändern und aufzuheben, wird von Uns und Unseren Nachfolgern nur unter Mitwirkung der gesetzlich versammelten Landtage, beziehungsweise des Reichsrathes, ausgeübt werden, zu welchem die Landtage die von Uns festgesetzte Zahl Mitglieder zu entsenden haben. II. Es sollen alle Gegenstände der Gesetzgebung, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen Unseren Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, namentlich die Gesetzgebung über das Münz-, Geld- und Creditwesen, über die Zölle und Handelsfachen; ferner über die Grundsätze des Zettelbankwesens; die Gesetzgebung in Betreff der Grundsätze des Post-, Telegraphen- und Eisenbahnwesens; über die Art und Weise und die Ordnung der Militairpflichtigkeit in Zukunft in und mit dem Reichsrathe verhandelt und unter seiner Mitwirkung verfassungsmäßig erledigt werden, sowie die Einführung neuer Steuern und Auflagen, dann die Erhöhung der bestehenden Steuern und Gebührensätze, insbesondere die Erhöhung des Salzpreises und die Aufnahme neuer Anlehen, gemäß Unserer Entschließung vom 17. Juli 1860; desgleichen die Convertirung bestehender Staatsschulden und die Veräußerung, Umwandlung oder Belastung des unbeweglichen Staatsei-

Pilt 1. 10 sentimeetrit Pernausesches Wochenblatt 1860.a 22. oktoobri numbri lk 3(337)–4(338) ühest veerust.

Baltisaksa lehed laovad kogu saksakeelse toimetuse materjali fraktuuris (gooti kirjarassi üks alarühm; kirjad, millel on jämedad sirged teravate nurkadega tähejooned). Võõrkeelsed laused ja väljendid, näiteks ladina või inglise keeles ja ka üksikud vene keelde tõlgitud teadaanded, on laotud antiikvas (kirjad, millel on seriifid ja tähejoonte paksus varieerub). Kuulutused ja reklaam on uuritud perioodi algul toimetuse materjaliga sarnased, sajandi teises pooles kasvab neis aga antiikva osakaal.

3.9. Pealkirjad

Joonis 9. Pealkirjastamisviiside keskmised osakaalud. Väärtused alla 3% ei ole arvuliselt välja toodud.

Baltisaksa ajalehed 19. sajandi alguses on valdavalt pealkirjadeta, iga lõik on üks lugu. *Dörptsche Zeitung*i vähestest pealkirjadest, mida 1801. aastal trükitakse, on suurem osa eraldi reale laotud keskele joondatud uudise toimumiskoht ja kuupäev (nt “P a r i s , vom 9. März”), mille alla koonduvad kõik selle koha uudised eraldi lõikudena. Nii saabki tulemuse, et kolmandik lugudest on pealkirjaga (ehk nende ees on märgitud toimumiskoht) ja peaaegu kaks kolmandikku pealkirjata, sest need järgnevad pealkirjaga loole. Ebaregulaarselt ilmuv segauudiste rubriigis (*Vermischte Nachrichten*) on esimene lugu püsipealkirjaga, kuna asub vahetult rubriiginime järel, kõik ülejäänud selle rubriigi lood on aga pealkirjata, nagu ka uudiste puhul. Ilmub ka üksikuid nõ päris pealkirjaga lugusid. Näiteks 1801. aasta 20. novembri *Dörptsche Zeitung*is ilmub uudiste järel ilukirjanduslik satiiriline lugu härra Sõjast, kelle vanemad olid Prantsusmaa ja Inglismaa, pealkirjaga “Wehmütiger Todesfall” (“Igatsev surm”). Aastal 1820 on lugusid Tartu ajalehes kaks korda rohkem, uudiste toimumiskohtade hulga kasv on aga väiksem, mille tõttu pealkirjastamata lugude osakaal kasvab.

Revalsche Wöchentliche Nachrichten on sajandi algusest jaotatud rubriikideks, mille tõttu on selles ka suur püsipealkirjadega lugude osakaal (need on lood, mis ilmuvad vahetult pärast rubriiginime). Osakaalu muutus aja jooksul on põhjustatud lugude hulga kasvust, seejuures

erinevus 1820. ja 1850. a vahel ei ole tähendusrikas, kuna lugude hulk on võrreldes teiste ajalehtedega väike.

Pärnus on 1820. aastal ajaleht teistest erinev, sest eristab segauudiste rubriigis (*Vermischte Nachrichten*) lugusid mõttekriipsuga, seega on tegemist rõhutatud algusega lugudega. Selliselt on eristatud ka kahe valimis olnud lehenumbri uudised (mõlemas numbris kaks lugu) ja ebakorrapäraselt ilmuvate kirjandusrubriikide lood. Muus osas on pealkirjastamine sarnane Tartu ajalehega.

1850. aastal on nii Pärnus kui Tartus viide toimumiskohale ja –ajale mitte enam eraldi real, vaid loo esimese rea alguses ja sõrendatud kirjas (P a r i s , 16. Jan). Nii muutuvad lood, mis olid aastal 1820 üheveeruse pealkirjaga lood, rõhutatud algusega lugudeks. Endiselt on aga pooled lood Tartus ja veerand lugudest Pärnus pealkirjaga rõhutatud algusega, järgnedes rõhutatud algusega lugudele tavaliste uute lõikudena, nagu ka varasematel aastakümnetel.

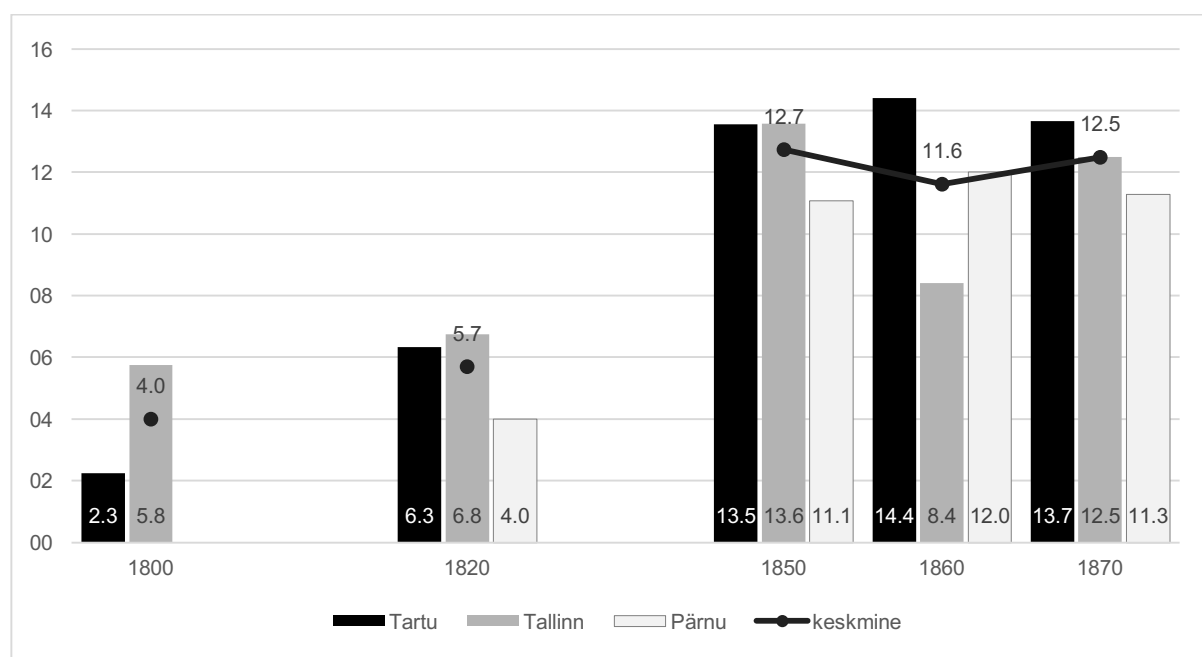
1860. aastal on *Dörptsche Zeitungis* rõhutatud algusega lugudes toimumiskoha kiri paks (**Berlin**, 13. Jan). Lugude eristamise põhimõte on aga nii Tartus kui ka Pärnus sama, mis kümme aastat varem. Tartus muutub rõhutatud algusega lugude osakaal suuremaks, sest suureneb riikide hulk, kust uudiseid edastatakse, ja igast riigist vähemalt esimene uudis on rõhutatud algusega. Pärnus rõhutatud algusega lugude osakaal võrreldes 1850. aastaga aga väheneb, sest ühest toimumiskohast tuleb varasemast rohkem uudiseid, rõhutatud algusega on aga ainult esimene selle koha uudis.

1860. aasta *Revalsche Zeitungis* pealkirjastamine on välisuudiste osas sarnane sama aja Tartu ja Pärnu lehtedega: toimumiskoht on tõstetud esile sõrendatud kirjaga, kõik järgnevad sama koha lood on eristamata. Pealkirjata lood jäävadki ainult välisuudistesse, siseuudistes ja ka ebakorrapäraselt ilmuvates rubriikides (nt segauudiste rubriigis, mille nimi *Revalsche Zeitungis* on *Mannichfaltiges*) algavad aga kõik lood mõttekriipsuga ehk on rõhutatud algusega.

1870. aastal on kõigis kolmes ajalehes rõhutatud algusega ka kõik välisuudised, nii et pealkirjata lugusid enam ei jää. Tartus ja Tallinnas on lisaks märgatav kasv üheveeruse pealkirjaga lugude osakaalul, mis on seotud joonealuse tulekuga. Mõlemad lehed avaldavad joonealuses kuni paar pealkirjaga lugu lehenumbris.

70 aastaga muutub põhiliseks baltisaksa ajalehtede lugude eristamisviisiks loo rõhutatud algus, mida sajandi algul ei kasutata üldse, 1870. aastal on aga kõik ühe rubriigi lood rõhutatud. Selle arenguga kaovad pealkirjastamata lood. Tavalised üheveerused pealkirjad muutuvad aga sisuliset: sajandi algul on nad valdavalt toimumiskoha markeerimiseks, sajandi lõpus on aga see funktsioon rõhutatud algusel, pealkirjad jäävad vaid eraldiseisvatele rubriigiväliste ilukirjanduslikele, populaarteaduslikele või muudele lugudele.

3.10. Rubriiginimed

Joonis 10. Keskmine siltide hulk lehenumbriis.

Kuna kõik loendatud sildid olid rubriiginimed, räägibki antud peatükk just rubriiginimedest. Seejuures ei piirdu andmed toimetuse materjaliga, vaid loendatud on ka erinevaid kuulutuste rubriike.

Suurima rubriiginimede hulgaga on sajandi algul *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis, olles kuulutuste ja teadaannete leht, jagab rubriikidesse nt 13. augusti lehes ukaasid (*Ukasen*), publikaadid (teadaanded ja määrused) (*Publication*), kohtuteated (*Gerichtliche Sachen*), kahte liiki kuulutused (*Bekanntmachungen*, *Verkaufstücke*), surmateated (*Todesanzeigen*) ja majandusliku pisiinfo (*Vom Preis und Wechselcours*). Sama rubriigistatus on ka 1820. aastal, kuid rubriigid mahuvad lehte tihedamini. 1850. aastal on rubriigistatus aga detailsem. Näiteks 13. jaanuari lehes on publikaadid, kohtuteated, kirjandusteated (*Literarische Anzeigen*), kuulutused (*Bekanntmachungen*), teated kadunud asjadest (*Verlorene Sachen*), reisile

minevate inimeste nimekiri (*Abreisende*), rendikuulutused (*Zu Vermiethen*), veel ühed müügikuulutused (*Verkaufstücke*), surmateated (*Todes-Anzeige*), reisivad külalised (*Angekommene Reisende*), reisile läinud inimeste nimekiri (*Abgereiste*), valuutakurs (Wechsel-Cours) ja vilja hind (*Getreide-Preise*). Seega muutub sajandi keskpaigaks Tallinna lehes kuulutuste ja pisiinfo osa struktureeritumaks, ametlike teadaannete osa püsib aga muutumatuna. Sajandi algul on Tallinna ajalehe rubriiginimed paksus ja põhitekstist natuke suuremas kirjas joondatuna keskele, 1820. ja 1850. aastal ei ole enam kiri paks, kuid on sõrendatud. Erilised on majandusliku pisiinfo rubriikide nimed, mis nii 1820. kui 1850. aastal on antiikvas ja suurtähtkirjas.

Uudisajakirjanduse rubriiginimede hulk suureneb teisiti. 1801. aasta *Dörptsche Zeitungis* on rubriiginimesid kuni kolm lehenumbri kohta. Näiteks 20. novembri lehes on neid kaks: segauudised (*Vermischte Nachrichten*) ja kuulutused (*Bekanntmachungen*). Uudised rubriikideks jaotatud veel ei ole, nad on eristatud toimumiskohaga pealkirjadega. 1820. aastal on aga uudised juba jaotatud siseuudisteks (*Inländische Nachrichten*) ja välisuudisteks (*Ausländische Nachrichten*). Lisandub ka uusi rubriike, nagu segauudised (*Vermischte Nachrichten*), kohtuteated (*Gerichtliche Bekanntmachungen*), minema reisinute nimekiri (*Abreisende*), sissereisinute nimekiri (*Angekommene Fremde*) ja valuutakurs (*Geld-Cours aus Riga*). Seega rubriiginimede hulk suureneb lisaks uudiste struktureerimisele ka uue info avaldamise jaoks loodud rubriikide arvelt. 1850. aastaks suureneb rubriiginimede kasutus veel kaks korda, kuna välisuudised koonduvad omakorda riiki tähistava sildi (alarubriigi) alla. 1860. ja 1870. aastal lisandub uusi uudiste rubriike, nagu uusimad uudised ja telegraafiteated, kuid rubriiginimede kasutus ja nende hulk jääb võrdlemisi samaks. Välimuselt on 1801. aasta rubriiginimed sõrendatud kirjas ja tavalise kirjasuurusega, 1820. aastal pisut suurema kirjasuurusega, 1850. ja 1860. aastal samuti muust tekstis pisut suuremas paksus sõrendatud kirjas ja 1870. aastal suuremas paksus kirjas. Alates 1850. aastast on aga kaks ülemrubriiki, sise- ja välisuudised, tavalistest rubriikidest veelgi suuremas kirjas.

Pärnu leht teeb sarnase arengu, kuid rubriiginimesid on selles väiksema mahu ja seega vähema avaldatava sisu tõttu ka mõnevõrra vähem. Rubriiginimede välimus on sama kui Tartu lehel.

Ka *Revalsche Zeitung* kasutab rubriiginimesid sama moodi kui Tartu ja Pärnu lehed. Kümne aastaga alates 1860. aastast suureneb Tallinna lehe rubriiginimede kasutus poole võrra, mis on tingitud suuremast riikide arvust uudistes. *Revalsche Zeitungis* uuritud aastakäikude rubriiginimed on joondatud keskele ja laotud põhitekstiga sama kirjasuurusega paksus kirjas,

sise- ja välisuudiste rubriiginimi on laotud muudest rubriiginimedest suuremas paksus sõrendatud kirjas.

Baltisaska uudisajakirjanduse rubriiginimede kasutus suureneb 1850. aastani. Sajandi algul ei ole rubriigistatud uudised, sajandi keskpaigaks on aga välisuudised igast riigist oma rubriigis. Võib öelda, et selleks ajaks kujuneb rubriigistamine välja, sest edasi märkimisväärseid muutusi ei toimu. Tallinna kuulutustelehe areng on sarnane, rubriigistatus suureneb, kuid toimub see kuulutuste ja pisiinfo väiksemateks osadeks jaotamise tulemusel.

3.11. Joonistused

Tabel 6. Joonistuste ja tiitlipiltide osakaal toimetuse materjalist.

	1800	1820	1850	1860	1870
Tartu ajaleht	3,3%	1,7%	0%	0%	0,5%
Tallinna ajalehed	0%	0%	0%	0%	0,7%
Pärnu ajalehed		2,0%	1,4%	0,6%	0,4%

Baltisaksa ajalehtedes uuritud perioodil joonistused puuduvad. On vaid tiitlipildid, mis moodustavad ajalehe toimetuse materjalist väga väikese osa.

Tiitlipiltides kasutatakse nii Tartus kui ka alates 1860. aastast Tallinnas kodulinna vappe. Pärnus oli ajalehe tiitelleht kaunistatud aga Vene keisririigi vapiga (kahepäine kotkas). Keisririigi vappi kasutas tiitlipildina ka 1820. aasta *Dörptsche Zeitung*.

Revalsche wöchentliche Nachrichten ilmus tiitlipildita.

3.12. Kokkuvõte

Tulemuste osa kokkuvõtteks esitan koondtabeli uuritud parameetrite keskmiste tulemustega (vt tabel 7).

Tabel 7. Baltisaksa ajalehtede välimus 1800. aastatel ja 1820, 1850, 1860 ning 1870

	1800, 1801	1820	1850	1860	1870
Lehenumbri maht	0,12 m ² = 12,5 lk	0,19 m ² = 12,8 lk	0,28 m ² = 16,2 lk	0,27 m ² = 7,6 lk	0,32 m ² = 4,2 lk
Kuulutuste ja reklaami osakaal	40%	37%	32%	16%	23%
Kuulutuste ja reklaami asukoht	Lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus	Lehenumbri lõpus
Kuulutuste ja reklaami kujundus	Ei erine toimetuse materjalist	Ei erine toimetuse materjalist	Toimetuse materjalist variatiivsem kirjakasutuse.	Ilmub mitmeveerulisi reklaame, Reklaamid kontrastsemad kui kuulutused.	Reklaamid 1–3 veeru laiused, kontrastsemad kui kuulutused.
Lehekülje suurus	Kvartformaad ja oktaavformaad (keskmiselt 184 cm ²)	Kvartformaad ja oktaavformaad (keskmiselt 194 cm ²)	Kvartformaad ja oktaavformaad (keskmiselt 225 cm ²)	Kvartformaad (keskmiselt 376 cm ²)	Kvartformaad ja foolioformaad (keskmiselt 790 cm ²)
Veergude arv leheküljel	1 ja 2	1 ja 2	1 ja 2	2	2 ja 3
Keskmine veerulaius	7,3 cm	7 cm	7,2	8,0 cm	8,2
Lehenumbri temaatiline järjestus	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten:</i> Ametlikud teadaanded, majanduslik-kaubanduslik osa Ametlikud teadaanded, uudised, meelelahutus, majanduslik-kaubanduslik info	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten:</i> Ametlikud teadaanded, majanduslik-kaubanduslik osa Siseuudised, välisuudised, meelelahutuslikum osa, majanduslik-kaubanduslik osa	<i>Revalsche Wöchentliche Nachrichten:</i> Ametlikud teadaanded, majanduslik-kaubanduslik osa Uudised rubriigistatuna, viimased uudised, kultuur või meelelahutuslikum osa, kaubanduslik-majanduslik info	Uudisterubriigid, viimased uudised, kultuurilood, kuulutused ja reklaam	Sisukord, Uudisterubriigid, viimased uudised, kuulutused ja reklaam. Joonealuses: kultuur ja meelelahutuslikum osa
Lugude arv lehenumbri	13	23	33	32	26
Lugude arv 1m ² -s toimetuse materjalis	113,6	184,4	91,3	137,0	112,7
Tekstikirja suurus	Tartus 10p, Tallinnas 12p	10p, Tallinnas 12p	10p, Tallinnas 12p	10p, Pärnus 12p	10p
Rubriiginimede kiri	Tekstikirjast suurem sõrendatud kiri	Tekstikirjast suurem sõrendatud kiri	Tekstikirjast suurem paks kiri	Tekstikirjast suurem paks kiri	Tekstikirjast suurem paks kiri
Uudiste alguse markeerimine	-	-	Paksus kirjas kohanimi	Paksus kirjas kohanimi	Paksus kirjas kohanimi
Siltide arv lehenumbri	4	6	13	12	12
Visuaalide liigid	Tiitlipilt	Tiitlipilt	Tiitlipilt	Tiitlipilt	Tiitlipilt

4. Järeldused

4.1. Kuidas muutus baltisaksa ajalehtede välimus aastatel 1800–1870?

Tuleb eristada kahte liiki Baltisaksa ajalehti. Üks liik on kuulutuste ja teadaannete ajaleht, nagu uuritud *Revalsche wöchentliche Nachrichten*. Teine liik on aga nn poliitilised lehed, mis keskenduvad välisuudiste avaldamisele. Nende välimuse areng on paljuski erinev ja seetõttu ei saa sajandi esimesel poolel ilmunud lehtede kõigi tunnuste kohta teha üldistusi, vaid tuleb vaadata väljaandeid individuaalselt.

Ajalehtede maht

Baltisaksa ajalehtede maht pidevalt suureneb. Esialgu kasvab sellega seoses lehekülgede arv: lehekülgi lisatakse nii palju, kui vaja. Hiljem toimub mahu suurenemine trükipinna suurendamise kaudu, lehekülgede arvu aga vähendatakse, nii et see ei ületa enam kaheksat lehekülge. Tihenev ilmumissagedus vähendab vaid Pärnu ajalehe lehenumbri mahtu, Tartus on aga kasv pidev. Tallinnas langeb maht ajalehe vahetuse tõttu 1860. aastal pea kolmandiku võrra, kuid kuna uus leht ilmub nädalas ühe korra asemel kuus, on nädala lõikes maht siiski kasvab. Kolme linna väljaande ühe lehenumbri keskmine maht suureneb 70 aastaga ligi 1,8 korda.

Ajalehtede formaadid ja veergude arv

70 aasta jooksul ilmuvad baltisaksa ajalehed kolmes eri formaadis. Teadete ja kuulutuste leht *Revalsche wöchentliche Nachrichten* on kogu uuritud aja jooksul kõige väiksem: üheveeruline ja oktaavformaadis (u A5 suurune). Poliitilised ajalehed ilmuvad sajandi algul kaheveerulistena kvartformaadis (u A5 ja A4 vahelise suurusega), mis aja jooksul vähehaaval suureneb. 1870. aastaks suurendavad Tartu ja Tallinna poliitilised lehed formaati foolioformaadini (u A3 ja suurem), lisandub kolmas veerg ja joonealune. Pärnu leht nii suurt formaadimuutust ei tee ning on 1870. aastal teistest ligi kaks korda väiksema trükipinnaga.

Kolme linna ajalehtede keskmine trükipind suureneb 70 aasta jooksul rohkem kui neljakordseks.

Ajalehenumbri struktuur

Baltisaksa ajalehtede struktuur on üldjoontes paigas juba 1800. aastal. Kuulutuste ja teadaannete leht *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* avaldab lehenumbri alguses ametlikke teadaandeid, seejärel kohtuteateid, kuulutusi ning pisiinfot. Poliitilistes lehtedes algab lehenumber uudistega Vene keisririigist, järgnevad uudised välismaalt, meelelahutuslikumad lood, pisiinfo ja majanduslik-kaubanduslik osa ning lõpuks kuulutused ja reklaam. 1870. aastal paigutatakse Tartus ja Tallinnas meelelahutuslikum osa lehekülje alumisesse ossa joonealusesse, muus osas jääb struktuur samaks.

Rubriigisiselt on enim muutuv välisuudiste rubriik, milles Pärnu ja Tartu leht alustavad esialgu uudised Prantsusmaalt, kuid vastavalt 1850. ja 1870. aastal on esimeseks riigiks Saksamaa. Tallinnas algavad välisuudised Saksamaalt poliitilise ajalehe ilmumise algusest 1860. aastal.

Kuulutused ja reklaam

Kuulutuste ja reklaami osakaal lehenumbri kohta muutub väljaanniti erinevalt. Tartus moodustab makstud materjal 70 aasta jooksul pidevalt ligi viiendiku, *Revalsche wöchentliche Nachrichten* 50 aasta jooksul poole lehenumbri kohta. 1860. aastast ilmuva *Revalsche Zeitung* esimese aastakäigu keskmine kuulutuste osakaal on 17% lehenumbri mahust, kümne aasta pärast aga 30%. Pärnus püsib kuulutuste ja reklaami maht enam-vähem paigal, kuid suureneva lehenumbri mahu tõttu osakaal väheneb neljandikult 1820. aastal ligi viiendikuni 1850.–1870. aastatel.

Välimuselt on kuulutused ja reklaam 1800.–1850. aastateni sarnased toimetuse materjaliga ega erine üksteisest, v.a vähesed pildid *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* laevaliikluse reklaamide juures 1850. aastal. 1860. aastal on aga nii Tartus kui Tallinnas reklaamid kuulutustest erinevad, reklaame laotakse erinevas kirjas ja kirjasuuruses ning kasutatakse temaatilisi puugravüüre. Pärnus kuulutusi ja reklaame selgelt ei eristata, 1860. aastast trükitakse osa neist paksemas ja suuremas kirjas ning puugravüüre kasutatakse väga vähe.

Lugude hulk ja pikkus

Lugude pikkus on baltisaksa ajalehtedes juhuslik. Sajandi algul ilmub Tartust lugusid 22, 1820. ja 1850. aastatel kaks korda rohkem, kuid 1870. aastaks kukub lugude arv 23 peale. Seega Tartu lehte pannakse esialgu formaadi suurenemisega rohkem lugusid, kuid 1870. aastal pannakse sisse pikemaid lugusid. Sarnase arengu teeb läbi ka Pärnu leht. Tallinnas kuulutuste

ja teadaannete lehes lugudeks loetud ametlikud teadaanded on pikad ja neid mahub lehte vähe. *Revalsche Zeitung* avaldab 1860. aastal testest ligi kaks korda vähem lugusid, kuid 1870. aastaks on kõigi kolme linna lehed ühtlustunud (Tartust 23, Tallinnas 28 ja Pärnus 26 lugu lehenumbri).

Teksti tüpograafia

Baltisaksa ajalehed laovad lugusid fraktuuris 10p suuruse kirjaga. Eriline on *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mille tekst on suuremas 12p kirjas. Pärnus 1860. aastal laotakse tekst suurema reavahega, nii et varasemate aastakäikudega sama 10p kirjasuuruse juures mahub leheküljele teksti umbes sama palju, kui 12p kirjaga trükkides. Materjali rohkuse korral muudetakse reavahe keset lehenumbrit väiksemaks. Muutusi lugude tüpograafias 70 aastaga ei toimu.

Pealkirjad

Baltisaksa ajalehed 19. sajandi algul kasutavad pealkirju peamiselt uudiste toimiskoha markeerimiseks, ilukirjanduslikke või muid rubriikide väliseid pealkirja nõudvaid lugusid ilmub üksikuid. Lugusid omavahel ei eristata, need on koondatud rubriiginime alla lõikudena. Sama pealkirjastamispõhimõte kehtib Tallinna teadaannete ja kuulutuste lehes, kuid uudiste puudumise tõttu ei ole seal ka pealkirjadesse pandud toimumiskohti, vaid ainult rubriiginimed.

1820. aastal hakatakse Pärnus eristama segauudiste rubriigi lugusid loo algusesse pandud mõttekriipsuga, rõhutades nende algust. 1850. aastaks tõstetakse Pärnus ja Tartus uudiste toimumiskoht sulgudesse nende ette, nii tekivad rõhutatud algusega uudised. Sellega kaovad ka pea kõik tavalised üheveerused pealkirjad. Kuna rõhutatud algus pannakse ainult esimesele vastava toimumiskoha uudisele, jääb endiselt suur osa lugusid eristamata. 1870. aastaks trükitakse kõikides linnades korduva toimumiskohaga lood mõttekriipsuga, pealkirjastamata ja eristamata lugusid enam ei jää. 1870. aastaks kujunevad baltisaksa ajalehtedes välja kindlad ja ühtsed pealkirjastamispõhimõtted.

Rubriiginimed

Kuigi baltisaksa ajalehtede struktuur on välja kujunenud juba 19. sajandi alguses, tähistatakse esialgu vaid üksikuid rubriike. *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* rubriigistab algusest peale

kogu sisu, 1850. aastaks kuulutuste ja pisiinfo mitmekesisustumise ja hulga kasvuga tehakse juurde ka rubriike.

Poliitilistes ajalehtedes toimub rubriikide eristamise areng uudiste arvelt, sest muu sisu on rubriiginimedega alla sajandi algul juba koondatud. 1801. aasta Tartu lehes ei ole uudistel ühtegi rubriiki, 1820. aastal Tartus ja Pärnus on uudised jaotatud rubriiginimedega sise- ja välisuudisteks. 1850. aastal jaotatakse välisuudised omakorda rubriiginimedega riigiti. Selleks ajaks on baltisaksa ajalehtede rubriiginimedega kasutus väljakujunenud ega muutu 1870. aastaks.

Välimuselt on rubriiginimed sarnased pealkirjadega.

Joonistused

Uuritud perioodil kasutatakse toimetuse materjalis joonistusi vaid tiitilipiltides, mis ilmuvad Pärnus kõikidel uuritud aastatel, Tartus aastatel 1800, 1820, 1870 ja Tallinnas vaid aastal 1870.

4.2. Milline on baltisaksa ajalehtede välimus võrreldes eesti ajalehtedega aastatel 1800–1870?

Eesti ajalehed uuritud aastatel jagunevad kahte perioodi: esimene pool sajandist (võrdluses on 1806. ja 1821. a lehed) on hälliperiood, alates 1857. a aga regulaarse ajakirjanduse periood. Need perioodid on üksteisest paljuski erinevad, mille tõttu tuleb võrdluses baltisaksa lehtedega vaadelda need paljudel juhtudel eraldi.

Ajalehtede maht

Eesti hälliperioodi ajalehed on väikesemahulised, nende maht on alla 0,1 m². Maht on seejuures planeeritud ja muutumatu, nii et 1806. aastal ilmub neljaküljeline leht ja 1821. a kaheksaküljeline leht. Baltisaksa lehtede puhul on sajandi algul maht muutlik, lehekülgi trükitakse nii palju, kui vaja. Maht on saksakeelsetel lehtedel üle kaks korda suurem.

Teisel perioodil maht ühtlustub. Mõlemas keeles lehed on 1860. aastal keskmiselt kaheksa leheküljega ja nende maht on veidi alla 0,3m². Aastal 1870 on aga eesti ajalehtede keskmine maht saksakeelsetest lehtedest isegi 0,4m² suurem.

Ajalehtede formaadid

Hälliperioodi eesti ajalehed on oktaavformaadis, mis on sama formaat tolle aja raamatutega. Baltisaksa lehtedest on oktaavformaadis vaid Tallinna kuulutuste leht, teised ajalehed on suuremas kvartformaadis.

Teise perioodi eesti lehed on formaadilt baltisaksa ajalehtedega sarnased. 1860. aastal on kõik lehed kvartformaadis, 1870. aastal aga nii kvart kui foolioformaadis. Väiksemasse formaati jääb nii eesti kui saksa keeles Pärnu leht. Foolioformaadis ilmuvatest lehtedest on eestikeelne *Eesti Postimees* saksa ajalehtedest pisut suurem.

Ajalehenumbri struktuur

Baltisaksa ajalehtede struktuur on sajandi algusest peale peaaegu muutumatu. Poliitiliste ajalehtede puhul on see uudiste keskne, meelelahutuslikumat ja ajatumat materjali on vähe ja see jääb tagaplaanile. Eesti lehtede hälliperioodi on temaatiline järjestus juhuslik. 1850. aastate lõpust on eesti ajalehtedel aga peaaegu sama struktuur, nagu baltisaksa lehtedel, v.a esimene lehenumbri algus, kus avaldatakse pikemat valgustus-didaktilist lugu. Selliseid lugusid saksa ajalehtedes ei ilmu.

1870. aastal on *Eesti Postimehes* kui ka Tartu ja Tallinna saksakeelsetes lehtedes kasutusel joonealune, mille sisu on sarnane.

Kuulutused ja reklaam

Kuulutuste ja reklaami asukoht on nii saksa kui ka eesti lehtedes lehenumbri lõpus. Erinevus on aga makstud materjali osakaalus: saksakeelsetes lehtedes on kuulutusi tunduvalt rohkem. Hälliperioodi eesti lehtedes on kuulutusi alla 5%, samas kui saksakeelsetes lehtedes on aastatel 1800 ja 1820 kuulutusi ja reklaame keskmiselt ligi 40%. Saksa lehtede tulemus keskmine on mõjutatud Tallinna kuulutuste lehest, kuid ka selleta on vastavate aastate keskmine umbes 20%. Aastatel 1860 ja 1870 on makstud materjali saksa lehtedes endiselt rohkem, kuigi nüüd vaid 10% võrra. Tulemustest on siiski näha, et kuulutamine ajalehes on saksakeelses pressis levinum.

Välimuselt on kuulutused saksa ja eesti lehtedes sarnased. Hälliperioodil ei erine makstud materjal toimetuse materjalist, 1860. aastal on aga erinevus olemas, kasutatakse illustratsioone. Saksa lehtedes on erinevus ka 1850. aastal, kui eesti lehti ei ilmu.

Lugude hulk ja pikkus

Hälliperioodi eesti lehed avaldavad lehenumbris tunduvalt vähem lugusid kui saksa lehed. Kui aga võrrelda, mitu lugu oleks 1m² materjalis, on näha, et saksa lehtedes on lugusid vähemalt kaks korda rohkem. See tähendab ka seda, et saksa ajalehtedes on lühemad lood, mis on loogiline, arvestades saksa lehtede suunitlust uudistele ja eesti lehtede soovi avaldada õpetlikke lugusid.

1860. aastal on saksa lehtedes lugusid endiselt kaks korda rohkem kui eesti lehtedes, kuid 1870. aastaks suhe muutub: eesti ajalehtede lehenumbri keskmine lugude arv (28) ületab saksa ajalehtede näitajat (26). Sellel on kaks põhjust: eesti ajalehed on formaadi ja mahu suurendamisega tõstnud ka lugude arvu (15 → 28), samas kui saksa lehed on formaadi ja mahu suurendamisega lugude arvu hoopis vähendanud (32 → 26).

Lugude pikkus on mõlemas keeles lehtedel juhuslik.

Teksti tüpograafia

Nii saksa kui ka eesti ajalehed laovad kogu toimetuse teksti fraktuuris.

Eesti ajalehtede hälliperioodil on kirjasuurus 12p, mis saksa lehtedes on vaid Tallinna kuulutustelehes, poliitilised lehed on väiksema 10p kirjaga. Alates 1860. aastast on ka eesti lehtedes väiksemat kirja, kuid domineeriv on siiski suurem 12p kiri.

Pealkirjad

Pealkirjastamise põhimõtted on saksa ja eesti ajalehtedes samad: artiklitele pannakse pealkirjad, uudised on aga pealkirjastamata. Eesti lehtedes 1820. aastal on aga uudistel juba rõhutatud algused, mida saksa ajalehtedes siis veel ei ole, kuid 1850. aastal juba on.

Rubriiginimed

Baltisaksa ajalehed kasutavad rubriiginimesid juba 1800. aastal, eesti lehtedesse ilmuvad üksikud rubriigid aga 1820. aastatel. Baltisaksa ajalehtedes on neid samal ajal keskmiselt kuus, kogu sisu on rubriigistatud. Eesti lehtedes on sisu rubriigistatud 1850. aastate lõpust.

Joonistused

Baltisaksa lehtedes on joonistusteks ainult väikesed tiitlipildid. Eesti lehtedes on 1801. aastal tiitlipilt samuti ainuke joonistus, kuid see on nii suur, et moodustab toimetuse materjalist 8% (1800. a *Dörptsche Zeitung*i tiitlipilt on toimetuse materjalist 3,3%).

1860. ja 1870. aastatel on eesti lehtedes visuaale saksa lehtedest rohkem, kuna avaldatakse ka üksikuid joonistusi tekstides, mida saksa lehtedes ei tehta. Üldiselt on aga visuaale vähe kõikides Eesti lehtedes.

4.3. Mil määral langeb baltisaksa ajalehete areng 1870. aastani Kurvitsa eesti lehtede periodiseeringuga?

Käesolev uurimus keskendub ajavahemikule, mil Kurvitsa (2010) periodiseeringu järgi ilmuvad eestikeelsed raamatulikud ajalehed.

Baltisaksa ajalehed on suuremas formaadis 1870. aastal, kuid veergude arvult lineaarse ajaleheni ei küündi. Küll aga on kaks kolmest uuritud baltisaksa ajalehest joonealusega ja selgelt eristuvad raamatutest. Ka eesti kahest 1870. aasta lehest on üks leht foolioformaadis ja joonealusega, kuid 1875. aastaks vähendatakse selle formaati ja joonealune kaob. Suurem formaat jääb eesti lehtedes püsima 1880. aastast, baltisaksa ajalehtedes aga 1870. aastast. Seega leian, et baltisaksa lehed vastavad küll Kurvitsa periodiseeringule, kuid üleminek raamatuliku ajalehe perioodilt lineaarsele toimub juba eesti lehtede üleminekule eelneval kümnendil. Raamatuliku ajalehe periood lõpeb baltisaksa ajalehete puhul 1860. aastatel.

5. Diskussioon

5.1. Baltisaksa ajalehtede muutumise põhjused

Baltisaksa ajalehtede puhul 1800.–1870. aastatel on põhilisteks muutuvateks parameetriteks formaati, lehenumbri maht, rubriiginimede kasutus ja pealkirjastamine.

Suurimaks muutuseks baltisaksa ajalehtede välimuses võib pidada formaadimuutust. Formaadi suurenemine on 19. sajandil tüüpiline muutus, mis on võimalik uute kiirpresside tulekuga. Saksamaal jõuavad kiirpressid suurtesse lehtedesse 1830. aastatel, väiksematesse lehtedesse 1950. aastatel (Stöber, 2005). Eestis on esimene kiirpress olemas juba 1846. aastal (Kurvits, 2010). Sellel ei trükita aga baltisaksa ajalehti. Tallinna ja Tartu saksakeelsed lehed teevad formaadihüppe foolioformaati alles 1870. aastaks. Riia ajaleht *Rigasche Zeitung* on foolioformaadis aga juba 1858. aastal.

Põhjus, miks eesti saksakeelsed lehed lähevad üle suuremale formaadile võrdlemisi hilja, on tõenäoliselt kohalike trükikodade trükitehniliste võimaluste puudumises. Kuigi Tartus Laakmanni trükikojas oli kiirpress olemas juba varakult, ei ole teada, kas samasugused võimalused olid ka uuritud ajalehtede trükikodadel.

Formaadi sõltuvust ainuüksi trükitehnilistest vahenditest teeb küsitavaks aga asjaolu, et 1860. aastal on nii Tartus kui Tallinnas keskmine lehenumbri maht väiksem kui 1870. aastal, mis viitab sellele, et 1860. aastal ei pruukinud ajalehtedel veel olla piisavalt materjali, õigustamaks suurema formaadi kasutust. Näiteks 1860. aasta kvartformaadis *Dörptsche Zeitung* sisaldab keskmiselt üle üheksa lehekülje, mis aga ei ole piisav täitmaks foolioformaadis nelja lehekülge. Seega ei pruugi 1860. aastal veel olla vajadust suurema formaadi järele, nagu väidab eesti lehtede kohta Kurvits (2010: 337).

Formaadi muutumatus Tallinna kuulutuste ja teadaannete lehe puhul on sarnane Riia teadaannete lehega *Rigasche Städtblätter*. Ka Riia leht ei muutu formaadilt sajandi esimese 50 aasta jooksul. Sellest võib järeldada, et teadaannete ja kuulutuste lehed on 19. sajandi alguseks välja kujunenud ega muuda selle tõttu välimust. Seda toetab asjaolu, et Tallinnas ilmuvad 1850. aastal isegi 40-leheküljelisi numbreid, mis suurema formaadi puhul oleksid nõudnud vähem lehekülgi.

Revalsche Wöchentliche Nachrichten puhul on märkimisväärne ka teistest ajalehtedest suurem kiri, mis on samuti seletatav väljakujunenud kuulutuste ja teadaannete lehe formaadiga. Ei ole loogilist põhjust laduda kogu teksti teistest ajalehtedest suuremas kirjas, kui lehekülgede arv ulatub 40-ni.

Teistest lehtedest teeb formaadis väiksemaid muudatusi Pärnu leht. Sarnaselt aeglase muutumisega on ka *Perno Postimees*, mida trükitase saksakeelse lehega samas trükikojas. Kurvits (2010: 339) leiab, et eesti lehe mahajäämine võib olla seotud väikese provintislehe allakäigu, lehe kirjutajate väikese huvi ajalehe arendamise vastu ja personaalse ajakirjanduse jätkamisega. See versioon sobib ka saksakeelse lehega.

Pealkirjastamise ja rubriigistamise areng toimub loomuliku protsessina. Rubriigid on olemas juba 19. sajandi alguses, kuid neid on vähe ja tähtsaim rubriik, uudised, ei ole kuidagi eristatud. 1820. aastal on uudised juba jaotatud sise- ja välisuudisteks, edasi toimub pigem pealkirjastamise areng, kus teatud pealkirjadest tekivad rubriiginimed.

Kiirpresside tulek võis võimaldada ka ilmumissageduse suurenemist 1860. aastatel. Selleks võib aga olla ka teisi põhjusi. Üheks neist on 1850. aastate lõpu sisepoliitiline kriis, mis sundis tsaarivalitsust tegema järeleandmisi majanduse ja ideoloogia vallas (Matsulevitš, 1987: 95). Sellega kaasneb *Revalsche Zeitung* tekkimine, kuid ajalehti tekib teisigi. Juurde tekib trükikodasid, ajakirjanduse tähtsus pidevalt tõuseb. Seega võib oletada, et suurenev info hulk ja uutest väljaannetest tingitud konkurents paneb ajalehed rohkem pingutama ja sealhulgas ka tõstma ilmumissagedust.

5.2. Baltisaksa ajalehtede välimus eeskujuna eesti ajalehtedele

19. sajandi alguse eesti lehed on saksa ajalehtedest üsna erinevad, olgugi et Tartus trükitakse *Dörptsche Zeitung* ja 1806. aasta *Tarto maa rahwa Näddali-Leht* samas trükikojas. Siiski sisu ja vorm on suunatud erinevatele lugejatele. Eesti ajalehed on sajandi alguses väikesed, suure kirjaga ja õpetlike lugudega. Suurem kiri on lugema harjutamiseks kasutusel olnud ka baltisaksa, vene jt ajalehtedes nende algusaastail (Kurvits 2010: 152). Eesti lehtede keskendumine õpetlikele lugudele on aga iseloomulik talurahvalehtedele (Kurvits 2010: 336). Saksa lehed on suuremad, nende kirjasuurus väiksem ja teemad päevakajalisemad.

Ajaks, kui 1850. aastate lõpus hakkavad eesti lehed uuest ilmuma, on palju muutunud. Kurvits (2010: 336) kirjutab, et lehenumbri mahu kasvu taga on talurahva iseseisvamaks muutumine

tänu pärisorjuse kaotamisele ja lugemis- ja kirjaoskuse levimine tänu rahvakoolide võrgustiku loomisele. See aga tähendab, et lugejad on nüüd muutnud ja on baltisakslastega sarnasemad. Erinevustest on peamine see, et endiselt on esikohal õpetlik lugu, mis saksakeelsetest ajalehtedest üldsegi puudub. Samas ilmub baltisakslastel palju ajakirju, kus seda laadi huvipakkuvad lood võivad ilmuda. 1860. aastal on eesti lehtedes kasutusel suure trükikirja kõrval ka väiksem kiri, nii et kirjasuuruse erinevus on selleks ajaks kadumas.

Seega võib väita, et regulaarse eesti ajakirjanduse sünnil 1850. aastate lõpus võtavad eesti ajalehed üle baltisaksa ajalehtede välimuse, mugandades seda pisut oma lugeja jaoks. Varasemate eesti ajalehtede puhul ei olnud aga baltisaksa ajalehtede välimusest eeskujult otstarbekas võtta, kuna teemad ja lugejad olid niivõrd erinevad.

Kokkuvõte

Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on koostada ülevaade 1800.–1870. aastatel tänapäeva Eesti alal ilmunud baltisaksa ajalehtede välimusest ja selle muutumisest. Lisaks võrdlen baltisaksa ajalehtede välimust ja selle muutumist sama aja eesti ajalehtede välimusega. Samuti analüüsin, kuid võrd sobitub baltisaksa ajalehtede välimuse areng Roosmarii Kurvitsa eesti ajalehtede välimuse periodiseeringusse. Analüüsin Tallinna, Tartu ja Pärnu saksakeelseid ajalehti viiest aastakäigust (1800.a, 1820.a, 1850.a, 1860.a ja 1870.a). Analüüs seisneb ajalehe välimuse komponentide mõõtmises, loendamises ja kirjeldamises, meetodiks on nii kvantitatiivne kui kvalitatiivne sisuanalüüs. Kokku analüüsin 168 ajalehte.

Analüüsitulemustest selgus, et baltisaksa ajalehtede struktuur oli kujunenud välja juba 1800. aastal ja järgneva 70 aastaga muutus aina detailsemaks. 1850. aastaks kujunes välja rubriiginimede kasutus ja lugude pealkirjastamise süsteem. Poliitilistes ajalehtedes, mis keskendusid uudistele, olidki esiplaanil uudised, millele järgnes meelelahutuslikum materjal, majanduslik osa ja kuulutused. 1850. aastaks hakati eristama toimetuse tekstis kuulutusi ja reklaami erineva kirjakaasutuse ning väikeste illustratsioonidega. Suur muutus toimus lehenumbri mahtudes, mis kasvasid 70 aastaga peaaegu kolmekordseks. Suurenes ajalehtede formaat ja 1870. aastal oli kasutusel joonealune, milles ilmus meelelahutuslikum sisu. Lugude arv lehenumbris kasvab 1850. aastani, kuid siis langeb, sest lood muutuvad pikemaks. Muutumatuks jääb tekstikiri, mis püsib 10p suurusena. Tallinna kuulutusteajaleht on teistest erinev. See on formaadi poolest väiksem ajaleht, mis ilmub 1800.–1852. aastal peaaegu muutumatu välimusega. Kuulutustehe trükikiri on teistest lehtedest suurem ja moodustab 12p.

Baltisaksa ajalehtede välimuse on sarnane eesti ajalehtede välimusega alates 1860. aastast. Enne seda on eesti ajalehed väiksema formaadi ja suurema kirjaga ning keskenduvad õpetlikele lugudele. Alates 1860. aastast jääb erinevaks vaid õpeliku loo olemasolu eesti lehtedes ja osaliselt suurem kiri, muus osas on välimuse sarnane.

Baltisaksa ajalehed sobituvad Kurvitsa eesti ajalehtede periodiseeringusse, kuid järjepidevama arengu tõttu toimub perioodide vahetus eesti lehtedest kümme aastat varem.

Summary

The Visual Form of Baltic German Newspapers from 1800 to 1870

This Bachelor thesis aims to give an overview of the visual form of Baltic German newspapers and its changes in newspapers published in 1800 – 1870 in the area of today's Republic of Estonia. In addition, I will also compare the visual form of both Baltic German and Estonian newspapers of the time. Furthermore, I will analyse how the visual form of Baltic German newspapers accord with the periodic division of Estonian newspapers by the progress of their visual form, which was compiled by Rosmarii Kurvits. I studied German newspapers of the same time from Tallinn, Tartu and Pärnu from five different years (1800, 1820, 1850, 1860 and 1870). The analysis consists of measuring different components of the newspaper, counting and describing, using both quantitative and qualitative content analysis. Altogether 168 newspapers were studied.

The analysis shows that the main structure of Baltic German newspapers had already developed by the year 1800 and in the next 70 years became more detailed. By the year 1850, sections of the newspaper were named and a system of headings had been developed. Political newspapers were focused on the news, which were in the foreground of the newspaper, followed by entertainment, economy and advertisement sections accordingly. By the year 1850, advertisements and commercials were also distinguished from the editorial text by using different font sizes and adding small illustrations. A big change happened in the volume of a newspaper, which almost tripled in 70 years. The format of the newspapers grew bigger and in 1870 a *feuilleton* was used, which contained the entertainment section of the newspaper. The number of stories in a newspaper grows until the year 1850, but then falls again, because stories themselves grew longer. The font size of the main text remains unchanged at 10p. The advertisement paper from Tallinn is different from others. By format, it is a smaller newspaper, which is published in 1800 – 1852 with an almost unchanging visual form. The font size of this newspaper is bigger than in others with 12 points.

The visual form of Baltic German newspapers is similar to Estonian newspapers starting from the 1860s. Leading up to that, Estonian newspapers were smaller in format, but had a bigger font size and focus mainly on educational stories. Starting from the 1860s, only the existence of educational stories and a bigger font size differ from Baltic German newspapers.

Baltic German newspapers fit the periodic division constructed by Kurvits, but because of a more consistent development, periods change ten years earlier than what was seen in Estonian newspapers.

Kasutatud kirjandus

Annus, E. (1988). Balltimaade ajalehed kuni 1710. aastani. A. Vinkel (toim.). *Kirjanduse tõe poole* (lk 4–9). Tallinn: Eesti NSV Teadusteakadeemia

Annus, E. (toim.). (1993). *Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukeelne perioodika 1675–1940*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Barnhurst, K., Nerone, J. (2001). *The Form of News: A History*. New York, London: The Guilford Press.

Jürjo, I. (1989). Tartu vanim ajaleht XVIII sajandi lõpul. *Keel ja kirjandus*, 32(6), 343–350.

Jürjo, I. (2004). *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. Tallinn: Riigiarhiiv.

Jansen, E. (1994). Baltisaksa ajakirjanduse areng XVI–XIX sajandli. J. Peegel, E. Lauk (toim.), *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed* (lk 268–300). Tartu: Tartu Ülikool.

Jansen, E. (2004). *Vaateid eesti rahvushuse sünniaegadesse*. Tartu: Ilmamaa.

Jansen, E. (2007). *Eestlane muutuv ajas: seisusühiskonnast kodanikuühiskonda*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

Kalmus, V. (2015). *Kontentanalüüs*. V. K. K. Rootalu (Toim). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 08.05.2016 <http://samm.ut.ee/kontentanalüüs>

Киселев, А. (1990). *История оформления русской газеты (1702–1917 гг.)*. Москва: Издательство Московского Университета.

Kurvits, R. (2010). *Eesti ajalehtede välimus 1806–2005*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Laigna, K. (1974). “Revalsche Zeitung” esimeste aastakäikude suunast. *Keel ja Kirjandus*, 17(3), 156–161

Lauk, E. (1995). *Algteadmisi teadustööst*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Matsulevitš, T. (1987). Baltisaksa ajakirjanduse arengust XIX sajandi keskpaigani. P. Maimik (toim.). *Eesti ajakirjanduse ajaloost*, kd. V (lk 89-106). Tartu: Tartu Ülikool.

Seeberg-Elverfeldt, R. (1977). Dreihundert Jahre deutschbaltische Presse. *Zeitschrift für Ostforschung*, 26, 651–670.

Stöber, R. (2005). *Deutsche Pressegeschichte: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Ulm: Ebner & Spiegel.

Vanamölder, Kaarel (2012). *Kommunikatsioiväli Rootsi Läänemere-provintside 17. sajandi lõpul - Reval(i)sche Post-Zeitung varauusaegse informatsioonikandjana*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vanamölder, K. (2013). Välgatused Eesti pressiajaloo varjudeajas? Püüd ümber mõtestada vanimate ajalehtede uurimislugu. *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat*, 2012 (lk 115–124). Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts.

Wijffe, H. (2007). Modernization of Style and Form in Dutch Journalism 1870–1914. M. Broersma (toim.). *Form and style in journalism: European newspapers and the representation of news 1880-2005* (lk 61–80). Leuven. Peeters.

Wilke, J. (2007). Belated Modernization: Form and Style in German Journalism 1880–1980. M. Broersma (toim.). *Form and style in journalism: European newspapers and the representation of news 1880-2005* (lk 47–60). Leuven: Peeters.

Lisad

Lisa 1. Kodeerimistabel

Trükipinna suurus	Laius x kõrgus
Tekstiridade hulk 10 veeruseentimeetri kohta	
Veergude arv	
Veerulaius	(cm)
Toimetuse materjal	Laius x kõrgus
Reklaam ja kuulutused	Laius x kõrgus
Visuaalide maht	Laius x kõrgus
Lugude arv	
Reklaami olemasolu	1 – reklaamivaba, 2 – segakülg, 3 – reklaamikülg
Püsipealkirjaga lugude arv	0 – pealkirjata lugu, 1 – 1 veeruse pealkirjaga lugu, 2 – rõhutatud algusega lugu, 3 – rõhutatud algusega lugu
Siltide arv	

Lisa 2. Tartu ajalehtede tulemused

	1801	1820	1850	1860	1870
mõõtmed (laius*kõrgus)	14*18,1	14.6*17.9	16*21.7	15.8*22	24*38.7
Lehekülgede arv	6,16 (4+2, harva +4)	8	8.7 (8lk +2 või 4)	9,5	4
lehekülje suurus (cm2)	253,4	261,34	347,2	347,6	928,8
lehenumbri keskmine maht (cm2)	1520,4	2090,72	3020,64	3302,2	3715,2
reklaami keskmine maht (cm2)	294	483,4	502	734,5	695,8333333
toimetuse materjali maht (m²)	1,23	1,61	2,52	2,57	3,02
lugusid 1m2-s	17,6	27,9	17,6	14,0	7,5
reklaami osakaal	19%	23%	17%	22%	19%
kuulutuste-reklaami asukoht	lõpus	lõpus	lõpus	lõpus	lõpus
kuulutuste kujundus	Ei erine toimetuse materjalist.	Väiksemas kirjas kui põhiteksts. Üksikud antiikvas.	Põhitekstist väiksema tihedusega (23 rida/10vcm), kasutatakse antiikvat ja erinevaid raame.	Palju eri suurusega a kuulutusi eri kirjaga.	Ühtne mall puudub. Kõik erinevalt. Kasutatakse fraktuuri, antiikvat ja segakirju (antiikva-plokkkiri).
Veergude arv leheküljel	2	2	2	2	3
Keskmine veerulaius (cm2)	6,7	7,1	7,7	7,7	7,7
Rubriigistatus	-	Kogu lehe sisu rubriigistatud	Kogu lehe sisu rubriigistatud	Kogu lehe sisu	Kogu lehe sisu
Lehenumbri temaatiline järjestus	keisri otsused, siseuudised, välisuudised, pisiinfo, kuulutused	siseuudised, välisuudised, segauudised, kohtuteated, kuulutused, pisiinfo	siseuudised, välisuudised (iga riik sildistatud), segauudised, kohtuteated, kuulutused, pisiinfo	Siseuudised, välisuudised (sildistatud riikidega), uusimad uudised, "igasugust", pisiinfo, kuulutused.	Ülemine osa: sisukord, uuemad uudised, siseuudised, välisuudised (sildistatud riikidega), pisiinfo. Joonealune (meelelahutusliikumad lood, "igasugust").Kuulutused.
Keskmine lugude arv lehenumbris	21,6	44,8	44,4	35,8	22,5
Keskmine lugude maht	51,9	33,0	54,7	69,4	127,0
Keskmine rõhutatud algusega lugude arv	0	0	22,6	22,3	19,7
keskmine 1-veeruse pealkirjaga lugude arv	8,2	13,25	0,5	0,3	1,3
Püsipealkirjaga lugude hulk lehenumbris	0,3	0,17	0,4	0,9	1,2
Siltide hulk lehenumbris	2,25	6,3	13,5	14,4	13,7
Teksti tihedus (rida 10 vcm kohta)	29	29	29	28	28
reklaamivabu külgi	54	60	76	82	34
reklaamikülgi	5	13	7	15	0
segakülgi	15	23	21	17	14
kokku lehekülgi	74	96	104	114	48
tiitlipildi mõõtmed	6,1*6,6	5,4*5,2	0	0	3,7*4,4
tiitlipildi pindala	40,26	28,08	0	0	16,28
tiitlipildi osakaal lehenumbri mahust	3,3%	1,7%	0,0%	0,0%	0,5%

Lisa 3. Tallinna ajalehtede tulemused

	1800	1820	1850	1860	1870
mõõtmed (laius*kõrgus)	7.8*14.6	7.7*14.2	7.8*14.2	18.4*25.9	25.3*39
Lehekülgede arv	18,75	26,33	31,83	5,17	4,67
lehekülje suurus (cm2)	113,88	109,34	110,76	476,56	986,70
lehenumbri keskmine maht (cm2)	2135,25	2879,29	3525,86	2462,23	4208,61
reklaami keskmine maht (cm2)	1174,42	1508,75	1917,25	417,91	1280,08
toimetuse materjali maht (m²)	0,10	0,14	0,16	0,20	0,29
lugusid 1m2-s	51,2	88,2	69,4	93,3	95,3
reklaami osakaal	55,0%	52,4%	54,4%	17,0%	30,4%
kuulutuste-reklaami asukoht	lõpus, enne pisiinfot	lõpus, enne pisiinfot	Pärast toimetuse lugusid, enne pisiinfot. Lõpus, aga pool numbrit.	Põhilehe viimane lehekülg.	Põhilehe viimane lehekülg ja lisaküljed. Pärast seda ainult ilm.
kuulutuste kujundus					
Veergude arv leheküljel	1	1	1	2	3
Keskmine veerulaius (cm)	7,8	7,7	7,8	9	8,1
Rubriigistatus	Kogu sisu rubriigistatud	Kogu sisu rubriigistatud	Kogu sisu rubriigistatud	Kogu sisu rubriigistatud	Kogu sisu rubriigistatud
Lehenumbri temaatiline järjestus	Ukaasid, publikaadid, kohtuasjad, kuulutused, pisiinfo (kursid)	Ukaasid, publikaadid, kohtuasjad, kuulutused, pisiinfo (eri kursid)	Ukaasid, publikaadid, kohtuasjad, kuulutused (erinevad), kiriklikud teated, pisiinfo (reisijad, laevad, majandus)	Siseuudised (geograafiline lähedus), välisuudised (telegrammid, edasi saksamaast väljapoole), pisiinfo (laevad, kiriklikud teated, majanduslik info), kuulutused.	Ametlikud teadaanded, siseuudised (geograafiline lähedus), Välisuudised (saksamaast väljapoole), uusimad uudised, kohalikku, kuulutused. Joonealusel pikem ilukirjanduslik tekst, "igasugust".
Keskmine lugude arv lehenumbris	4,92	12,08	11,17	19,08	27,92
Keskmine lugude math (cm2)	188,6	109,7	140,3	101,7	97,3
Keskmine rõhutatud algusega lugude arv	0,00	0,00	0,00	11,58	20,58
keskmine 1-veeruse pealkirjaga lugude arv	0,08	0,25	0,00	0,58	1,33
Püsipealkirjaga lugude hulk lehenumbris	2,33	2,33	2,83	0,25	1,08
Siltide hulk lehenumbris	5,75	6,75	13,58	8,42	12,50
Teksti tihedus (rida 10 vcm kohta)	24	24	24	28	27
reklaamivabu külgi	91	137	165	50	31
reklaamikülgi	115	158	32	7	16

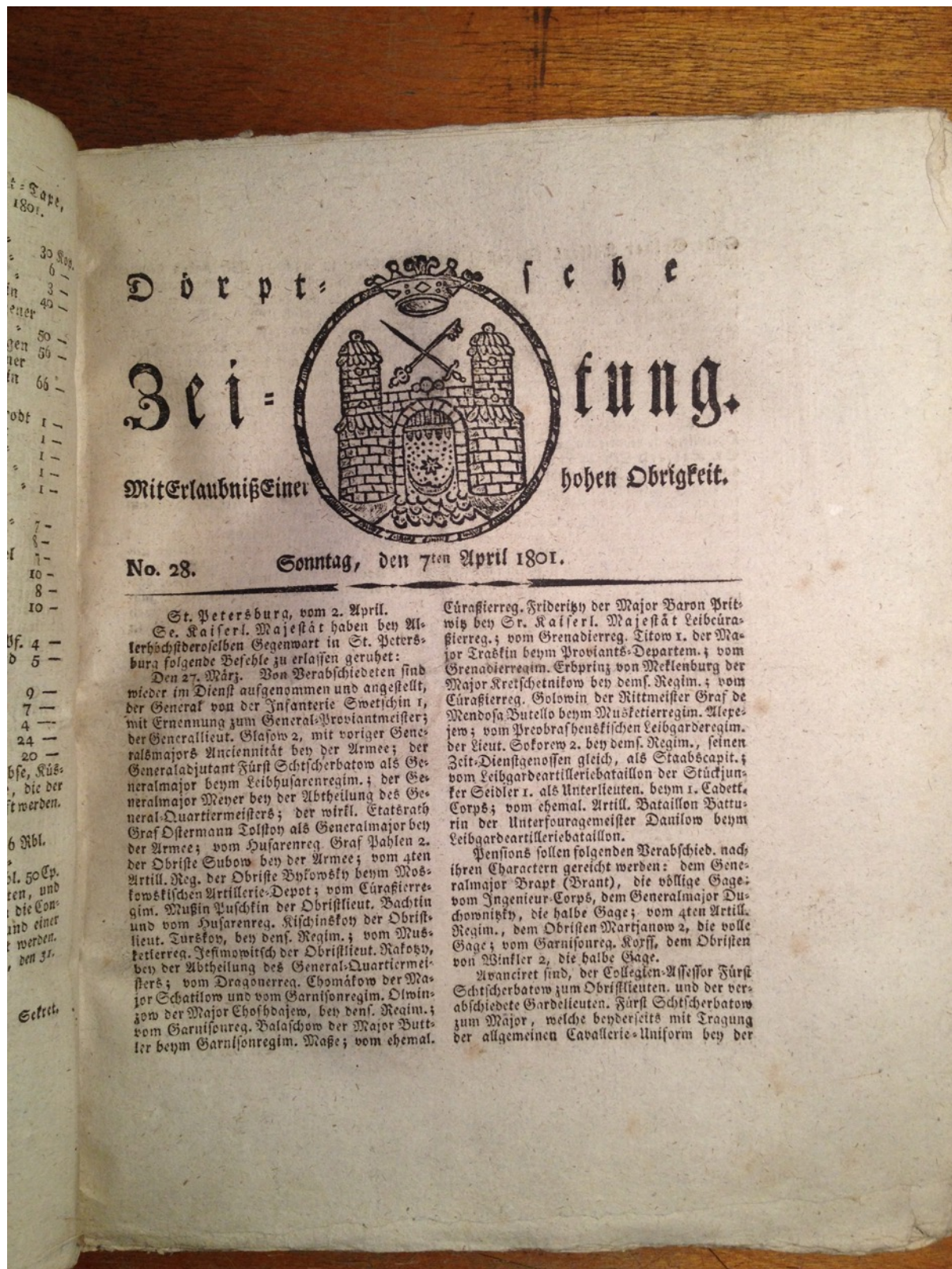
segakülgi	19	21	185	5	9
kokku lehekülgi	225	316	382	62	56
tiitlipildi mõõtmed	0	0	0	3,7*4,4	4,1*4,7
tiitlipildi pindala	0	0	0	16,28	19,27
tiitlipildi osakaal toimetuse materjalist	0,0%	0,0%	0,0%	0,8%	0,7%

Lisa 4. Pärnu ajalehtede tulemused

	1820	1850	1860	1870
möötmed (laius*kõrgus)	12.9*16.5	12.8*17	15*20.3	18.4*24.7
Lehekülgede arv	4	8	8	4
lehekülje suurus (cm2)	212,85	217,60	304,50	454,48
lehenumbri keskmine maht (cm2)	851,40	1740,80	2436,00	1817,92
reklaami keskmine maht (cm2)	162,20	223,92	200,92	245,25
reklaami osakaal	19,1%	12,9%	8,2%	13,5%
toimetuse materjali maht (m ²)	0,07	0,15	0,22	0,16
lugusid 1m2-s	186,0	281,8	178,2	168,2
kuulutuste-reklaami asukoht	Lehe lõpp	Lõpus, aga enne pisiinfot	Lõpus, enne pisiinfot	Kõige viimane.
kuulutuste kujundus				
Veergude arv leheküljel	2	2	2	2
Keskmine veerulaius (cm)	6,1	6,1	7,3	8,9
Rubriigistatus	Algas on rubriigistamata ehk kõik uudised tulevad kohe. Taga on rubriike.	Kõik rubriigistatud	Rubriigistatud kõik	Kõik rubriigistatud
Lehenumbri temaatiline järjestus	Välisuudised, segauudised, publikaadid, pisiinfo, kuulutused.	Siseuudised (pigem ametlikud teated), välisuudised (saksamaalt välja), "segauudised", "üldkasulikku", kuulutused, kiriklikud teated	Siseuudised, välisuudised (algavad prantsusmaalt)	Siseuudised (täpset lähtumist ei tea), välisuudised (saksamaast välja), segauudised, kiriklikud uudised, kuulutused
Keskmine lugude arv lehenumbris	12,82	42,75	39,83	26,45
Keskmine lugude math (cm2)	47,13	33,90	53,51	54,49
Keskmine rõhutatud algusega lugude arv	5,55	32,58	26,08	26,36
keskmine 1-veeruse pealkirjaga lugude arv	3,64	0,00	0,08	0,00
Püsipealkirjaga lugude hulk lehenumbris	0,55	0,08	0,25	0,00
Siltide hulk lehenumbris	4	11,08	12,00	11,27
Teksti tihedus (rida 10 vcm kohta)	29	28	23	28
reklaamivabu külgi	29	77	80	35
reklaamikülgi	2	1	0	0
segakülgi	13	18	16	13
kokku lehekülgi	44	96	96	48
tiitlipildi möötmed	3,4*4,1	6*3,6	3,3*4,1	2,4*2,6

tiitlipildi pindala (cm2)	13,94	21,6	13,53	6,24
tiitlipildi osakaal	2,0%	1,4%	0,6%	0,4%

Dörptsche Zeitung.
Mit Erlaubniß Einer hohen Obrigkeit.

No. 28. Sonntag, den 7ten April 1801.

St. Petersburg, vom 2. April.
Se. Kaiserl. Majestät haben bey Allerhöchsterdieselben Gegenwart in St. Petersburg folgende Befehle zu erlassen geruhet:
Den 27. März. Von Verabschiedeten sind wieder im Dienst aufgenommen und angestellt, der General von der Infanterie Swetichin 1, mit Ernennung zum General-Proviantmeister; der Generalleut. Glasow 2, mit voriger Generalmajors Anciennität bey der Armee; der Generaladjutant Fürst Schtscherbatow als Generalmajor bey dem Leibhusarenregim.; der Generalmajor Meyer bey der Abtheilung des General-Quartiermeisters; der wirkl. Etatsrath Graf Ostermann Tolstoy als Generalmajor bey der Armee; vom Husarenreg. Graf Pahlen 2, der Obriste Subow bey der Armee; vom 4ten Artill. Reg. der Obriste Bylowsky bey dem Moskowskyischen Artillerie-Depot; vom Kürassierregim. Musin Puschkina der Obristleut. Bachtin und vom Husarenreg. Kischinskoy der Obristleut. Turskoy, bey dems. Regim.; vom Kürassierreg. Jesimowitsch der Obristleut. Nakosy, bey der Abtheilung des General-Quartiermeisters; vom Dragonerreg. Chomatow der Major Schatlow und vom Garnisonregim. Dminzon der Major Choshdajew, bey dems. Regim.; vom Garnisonreg. Balaschow der Major Buttler bey dem Garnisonregim. Mase; vom ehemal.

Kürassierreg. Friederich der Major Baron Pritwis bey Sr. Kaiserl. Majestät Leibkürassierreg.; vom Grenadierreg. Titow 1, der Major Traklin bey dem Proviant-Departem.; vom Grenadierregim. Erbprinz von Mecklenburg der Major Kretschetnikow bey dems. Regim.; vom Kürassierreg. Solowin der Rittmeister Graf de Mendosa Butello bey dem Kürassierregim. Alexejew; vom Preobraschenskyischen Leibgarderegim. der Lieut. Soforow 2, bey dems. Regim., seinen Zeit-Dienstgenossen gleich, als Staabs capit.; vom Leibgardeartilleriebataillon der Stückjuncker Seidler 1, als Unterleuten. bey dem 1. Cadett. Corps; vom ehemal. Artill. Bataillon Baturin der Unterfouragemeister Danilow bey dem Leibgardeartilleriebataillon.
Pensions sollen folgenden Verabschied. nach ihren Charactern gereicht werden: dem Generalmajor Drapt (Wrant), die völlige Gage; vom Ingenieur-Corps, dem Generalmajor Duchownitsky, die halbe Gage; vom 4ten Artill. Regim., dem Obristen Martjanow 2, die volle Gage; vom Garnisonreg. Korff, dem Obristen von Winkler 2, die halbe Gage.
Avanciret sind, der Collegien-Assessor Fürst Schtscherbatow zum Obristleuten. und der verabschiedete Gardelieuten. Fürst Schtscherbatow zum Major, welche beyderseits mit Tragung der allgemeinen Cavallerie-Uniform bey der

Dörptsche Zeitung.

N^o.

15.

Sonntag, den 22. Februar, 1820.

Es ist zu drucken erlaubt worden.
Im Namen der Kaiserl. Universitäts-Censur: Dr. F. E. Kambach, Censur.

Inländische Nachrichten.

St. Petersburg, den 17. Februar.

Berwichenen Sonntag, den 8. Februar, hat ten im Winterpalais, nach der Messe, das Glück, Sr. Kaiserl. Majestät dem Herrn und Kaiser vorgeführt zu werden, die hier in St. Petersburg von der mittlern Kitjis-Kaisersischen Orda von den Sultans Chodai Wenda und Doyan Chanabain angetommenen Deputierten, und zwar von dem erstern, der zehnjährige Sohn desselben, Bek Chodai Wenda, der Ehren: Dji Jar: kin, die Aeltesten Tschagrai Charlyaanow, Kar: mysch Natyphajew, Dshandai Taktampschew, und von dem letztern, der Sohn desselben Kitjisch Dofanow, der Sultana Jemel Dofanow, der Sultana Nurata Muzaralina, und die Aeltesten Tschegir Dakatow und Tumaberda Kusajew.

Sr. Kaiserl. Majestät haben Allerhöchst zu befehlen geruhet, auf Veranlassung des Absterbens Ihrer Hoheiten, der Kurfürstin Wilhelmina Karolina von Hessen: Kassel, des Landgrafen Friedrich Ludwig Wilhelm von Hessen: Homburg, und des Herzogs von Kent, Edward August,

beim Allerhöchsten Hofe auf zwei Wochen, vom 21ten Februar an, mit den gewöhnlichen Arbeits tungen Trauer anzulegen.

Ausländische Nachrichten.

Hrnsberg, den 6. Februar.

Das hiesige Amtsblatt vom gestrigen Tage enthält folgendes Ministerial: Descript:

Da es Sr. Majestät ernstlicher Wille ist, daß das Thurnwesen ganz aufhöre, so hat die Kö nigliche Regierung von Polizei wegen nachdrück lich darauf zu halten, daß alles Turnen schlech terdings unterbleibe, und nicht allein diejenigen, welche dazegen handeln, durch executivische Wis sel davon abzuhalten, sondern auch darüber zu berichten.

Berlin, den 2. Januar 1820.

Der Minister des Innern und der Polizei,
(Bez.) v. Schuckmann.

Vorstehende hohe Ministerial: Verfügung wird den Kreis: und Orts: Behörden zur genauesten Befolgung hiedurch bekannt gemacht.

Hrnsberg, den 20. Januar 1820.

Königl. Preuß. Regierung.

77

erscheint drei Mal wöchentlich, am Dienstag, Donnerstag und Sonnabend. Preis in Dorpat 8 1/2 Rbl. S. bei Versendung durch die Post 10 Rbl. S. Die Pränumeration wird an hiesigem Orte bei der Redaction oder in der Buchdruckerei von Schumann's Wittve

Dörptsche Zeitung.

№ 7.

entrichtet: von Auswärtigen bei demjenigen Postcomptoir, durch welches sie die Zeitung zu beziehen wünschen. Die Insertions-Gebühren für Bekanntmachungen und Anzeigen aller Art betragen 4 1/2 Koy. S.-M für die Zeile oder deren Raum.

Dienstag

17. Januar

1850.

Inländische Nachrichten: St. Petersburg. — Moskau. — Ausländische Nachrichten: Frankreich. — England. — Spanien. — Italien. — Deutschland. — Oesterreich. — Amerika. — Miscellen. — Notizen aus den Kirchenbüchern Dorpat's.

Inländische Nachrichten.

St. Petersburg. Sr. Kaiserliche Hoheit der Großfürst Thronfolger Cesarewitsch hat an den Metropolitan Nikanor nachstehendes Handschreiben zu richten geruht:

Hochwürdigster Metropolit Nikanor!

In Veranlassung der glücklichen Entbindung Meiner vielgeliebten Gemahlin, der Frau Cesarewna Großfürstin Maria Alexandrowna, von einem Sohne, dem Großfürsten Alexei Alexandrowitsch, überende Ich hiebei Ew. Hochwürden, als dem Ober-Kurator des Conseils der Kaiserlichen philantropischen Gesellschaft, dreitausend Rubel Silber mit der Bitte, dieselben durch das Conseil als Unterstützung unter die der Hilfe am meisten bedürftigen Bewohner St. Petersburgs vertheilen zu lassen.

Ich verbleibe Ihnen für immer aufrichtig wohlgevoegen.

Alexander.

St. Petersburg, den 2. Januar 1850.

Moskau, 4. Januar. Am 3. Januar überbrachte im Allerhöchsten Auftrage, der Adjutant Sr. Kaiserlichen Hoheit des Großfürsten Thronfolgers Cesarewitsch Kapitain-Lieutenant Fürst Solizyn, dem Militär-General-Gouverneur von Moskau, General-Adjutanten Grafen Sakrewski, die erfreuliche Kunde von der glücklichen Entbindung der Frau Cesarewna Maria Alexandrowna, Kaiserliche Hoheit, mit folgenden Handschreiben:

Allerhöchstes Handschreiben.

Graf Arseni Andrejewitsch! Der Eintritt des neuen Jahres ist durch ein erfreuliches Ereigniß in Meiner Familie bezeichnet worden. Heute, um 10 Uhr Morgens, ist Meine vielgeliebte Schwiegertochter, die Frau Cesarewna Maria Alexandrowna, glücklich von einem Sohne entbunden worden, der den Namen Alexei erhalten hat, zu Ehren des mostauschen wunderhätigen Metropolitan Alexei und zur Erinnerung daran, daß Sein Vater, der Großfürst Thronfolger Cesarewitsch, in Moskau geboren und im Tschudowo-Kloster, unter dem Schirme der Reliquien des Heiligen, getauft ist. Indem Ich Mich beilege, dieses freudige Familien-Ereigniß mit Ihnen und den getreuen Einwohnern

der ersten Residenzstadt zu theilen, übersende Ich hiebei eine Abschrift des in dieser Veranlassung erfolgten Manifestes, zur Veröffentlichung. Ich verbleibe Ihnen für immer wohlgevoegen.

Das Original ist von Sr. Majestät dem Kaiser Allerhöchsteigehändig also unterzeichnet:

N i k o l a i.

St. Petersburg, den 2. Januar 1850.

Handschreiben

Sr. Kaiserlichen Hoheit des Großfürsten Thronfolgers.

Graf Arseni Andrejewitsch. Heute, in der Frühe, ist Meine vielgeliebte Gemahlin von einem Sohne, dem Großfürsten Alexei Alexandrowitsch, glücklich entbunden worden. Indem Ich Ew. Erlaucht hievon benachrichtige, bitte Ich Sie die beifolgenden dreitausend Rubel Silber zur Unterstützung der hilfsbedürftigsten Bewohner der, Meinem Herzen so theueren, ersten Residenzstadt Moskau, zu verwenden.

Ich verbleibe Ihnen für immer aufrichtig wohlgevoegen.

Alexander.

St. Petersburg, den 2. Januar 1850.

St. Petersburg. Am 10. Januar, 6 Uhr Abends, brach im Gebäude der Haupt-Admiralität, und zwar über den Räumen, in welchen sich die Sie und die Compagnie der Lehr-Marine-Arbeiter-Equipage befinden, Feuer aus. Bei der Ankunft der Kösch-Kommandos brannten bereits die Dachsparten. Da der ganze Bodenraum mit einem dicken, undurchdringlichen Rauch erfüllt war, konnten die Löscharbeiter nur vom Dache aus begonnen werden. Auf dem Dache jedoch lag Schnee; durch das Schmelzen desselben in Folge der Wirkung der unterhalb sich entwickelnden Gluth, wurden die Eisenplatten des Daches dergestalt schlüpfrig, daß das Betreten derselben und die Bewegungen darauf der Köschmannschaft äußerst beschwerlich fielen. Nichts destoweniger gelang es den Kommandos, die sich durch die persönliche Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers zu verdoppeltem Eifer angetrieben fühlten, um 7 1/2 Uhr des Feuers Herr zu werden. Auf einem Dachraume von 82 Quadratsaden sind die Sparren verbrannt und dabei 104 Eisenplatten zerbrochen. Die Veranlassung des Brandes ist bis jetzt noch nicht ermittelt.

Dörptsche Zeitung.

Erscheint drei Mal wöchentlich, am Dienstag, Donnerstag und Sonnabend. — Preis in Dorpat 8 1/2 Rbl. S., bei Befendung durch die Post 10 Rbl. S.

N°. 8.

Die Insertions-Gebühren für Bekanntmachungen und Anzeigen aller Art betragen 4 1/2 Kov. Silb. für die Zeile oder deren Raum.

Die Pränumeration wird bei der Redaction oder in der Buchdruckerei von Schünmann's Wwe u. C. Mattiesen entrichtet.

Dienstag, den 19. Januar 1860.

Inländische Nachrichten.

Durch einen Tagesbefehl vom 28. Dec. macht Se. Kaiserl. Hoheit der Groß-Admiral der Marine bekannt: Se. Majestät der Kaiser, hat in Berücksichtigung, daß die Zahl der Marine-Offiziere, sowohl auf den Schiffen als auch auf dem Lande die Dienstbedürfnisse bei Weitem überschreitet, provisorisch folgende Veranschlagungsregel zu genehmigen geruht: Die Admirale, Generale und Offiziere jeden Ranges, die sich außerhalb des Cadres befinden, werden den Flottentresoren zugezählt und behalten in dieser Stellung ihren Gehalt nach dem vor kurzem bestimmten Etat; es wird ihnen gestattet sich aufzuhalten, wo sie wünschen, Uniform und Spauletten zu tragen, haben aber dabei keinen Anspruch auf Beförderung oder Belohnung. Die Zeit, während welcher sie à la suite der Reserve-Flotte gedient haben, wird ihnen betreffs ihrer Pension als activer Dienst angerechnet. Indem Se. Kaiserl. Hoheit diese Allerhöchste Bestimmung veröffentlicht, fügt Derselbe hinzu, daß die Gehaltsabzüge zum Besten der Emeritencasse von dem Gehalt dieser Offiziere nach den allgemeinen Regeln stattfinden sollen und daß mit Inkraftsetzung dieser Maßregel der Uebergang der Offiziere der Reserveflotte in den Dienst von Kauffahrteischiffen, in Bezug auf den Dienst und die Befoldung in derselben Ordnung und mit denselben Vorrechten stattfinden soll, wie dieses bei Offizieren der Fall ist, die aus dem activen Dienst an Bord von Kauffahrteischiffen übergehen.

Der in der Masse der unteren Volksklassen herrschende Aberglaube tritt noch häufig an das Tageslicht. Als Beweis hiervon dienen die in neuester Zeit mehrfach an verschiedenen Orten des Reiches angestellten Versuche, sich den Unternehmungen des Staates bei den öffentlichen Bauten zu widersetzen; so haben noch vor kurzem in dem rjasanschen Gouvernement die Bauern die telegraphischen Leitungsdrähte durchschnitten, bis von den Orts-Obrigkeiten strenge Maßregeln ergriffen wurden, um ähnlichen Unordnungen zu steuern.

Die Einführung des Unterrichtes in der Musik in dem Gymnasium von Wologda hat, wie es scheint, Erfolg. An einem unlängst daselbst stattgehabten musikalischen Abend konnten die Zöglinge bereits unter sich ein Orchester bilden. Die Ausführung einiger Stücke konnte als sehr gelungen betrachtet werden.

Se. Maj. der Kaiser haben, auf Vorstellung des Finanz-Ministers an das Minister-Comité und auf Beschluß dieses letzteren Allerhöchst zu befehlen geruht:

Es ist den erblichen Ehrenbürgern Wladimir Pokslaw und Jakob Fasten und dem Rigaer Kaufmann Adolph Burmeister gestattet, eine Actien-Gesellschaft unter der Benennung „Compagnie der baltischen Leinen-Manufactur“ auf Grundlage der am 27. November 1859 einer Allerhöchsten Durchsicht und Bestätigung gewürdigten Statuten zu gründen. (Sen. Ztg.)

Der Senateur des warschauer Departements des dirigirenden Senates, General von der Infanterie, Tenner, wird als verstorben aus den Listen gestrichen. (Tagesb. vom 8. Jan. 1860.)

Die russische „St. Petersburger Ztg.“ vermulhet, daß man die Anwesenheit des Feldmarschalls Fürsten Barjatsinsky in St. Petersburg benutzen werde, um sich über die Hauptmaßregeln betreffs der friedlichen Entwicklung des Kaukasus in administrativer, kommerzieller und industrieller Hinsicht u. s. w. zu verständigen.

Belem. Am 4. Januar 11 Uhr Mittags, führen die Glieder der Familie Schamils durch unsere Stadt: seine Frauen, Söhne und andere Verwandten. Die Gesichter der Frauen waren verschleiert und konnten daher nicht gesehen werden.

Um den immer mehr zunehmenden Anforderungen zur Versorgung alterdschwacher, sowie mit unheilbaren Krankheiten behafteter Personen zu genügen und zur Erinnerung an den Tag der Volljährigkeit des Thronfolgers Cesarewitsch, Großfürsten Nikolai Alexandrowitsch, hat Seine Majestät der Kaiser in Uebereinkunft mit Ihrer Majestät der Kaiserin Maria Alexandrowna zu bestimmen geruht, auf dem in der Nähe des Stadtversorgungshauses angewiesenen Plage eine neue ähnliche Anstalt für 200 Personen zu gründen, von denen die eine Hälfte auf Kosten Ihrer Majestäten, die andere Hälfte aber gegen eine mäßige Zahlung aufgenommen werden sollen. Ihre Kaiserl. Majestäten haben zu der Errichtung und dem Unterhalte dieser Anstalt aus Ihren eigenen Mitteln 20,000 Rbl. jährlich anzuweisen und zu befehlen geruht, daß Ihnen das Project zum Etat sowie zur möglichst baldigen Ausführung eines Gebäudes für diese Anstalt vorgelegt werde.

von einem einzelnen Manne... Die Zeitung... 6 Rbl. für's Jahr... Druckerei in Riga.

Nr. 3. Montag, den 5. Januar 1870. Dörptsche Zeitung.

Gründet täglich, mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage. Preis: vierteljährlich 1 R. 25 Kop. für Familien mit Post, vierteljährlich 1 R. 50 Kop. Durch die Post, vierteljährlich 1 R. 25 K. Man abonniert in der Buchhandlung von G. J. Karow und in der Buchdruckerei von S. Käfer.

Inhalt. Zweundachtzigster Jahrgang.

Telegramme. - Neuere Nachrichten. Inländische Zeitl. Dorpat: Das Studentenleben. Ausländische Zeitl. Deutschland, Berlin: Der Vertrag mit Rom. Frankreich, Paris: Die Einigkeit der Minister. Wochenbericht II. - Weltl.

Telegramme der Dörptschen Zeitung. Am 17. d. Jan. Mehr als 300 Kältern verewartert bereits die Unterzeichnung einer Adresse, welche die Erklärung der päpstlichen Unfehlbarkeit verlangt; die Gegner solcher Erklärung haben beschlossen, eine Gegenklärung einzurichten.

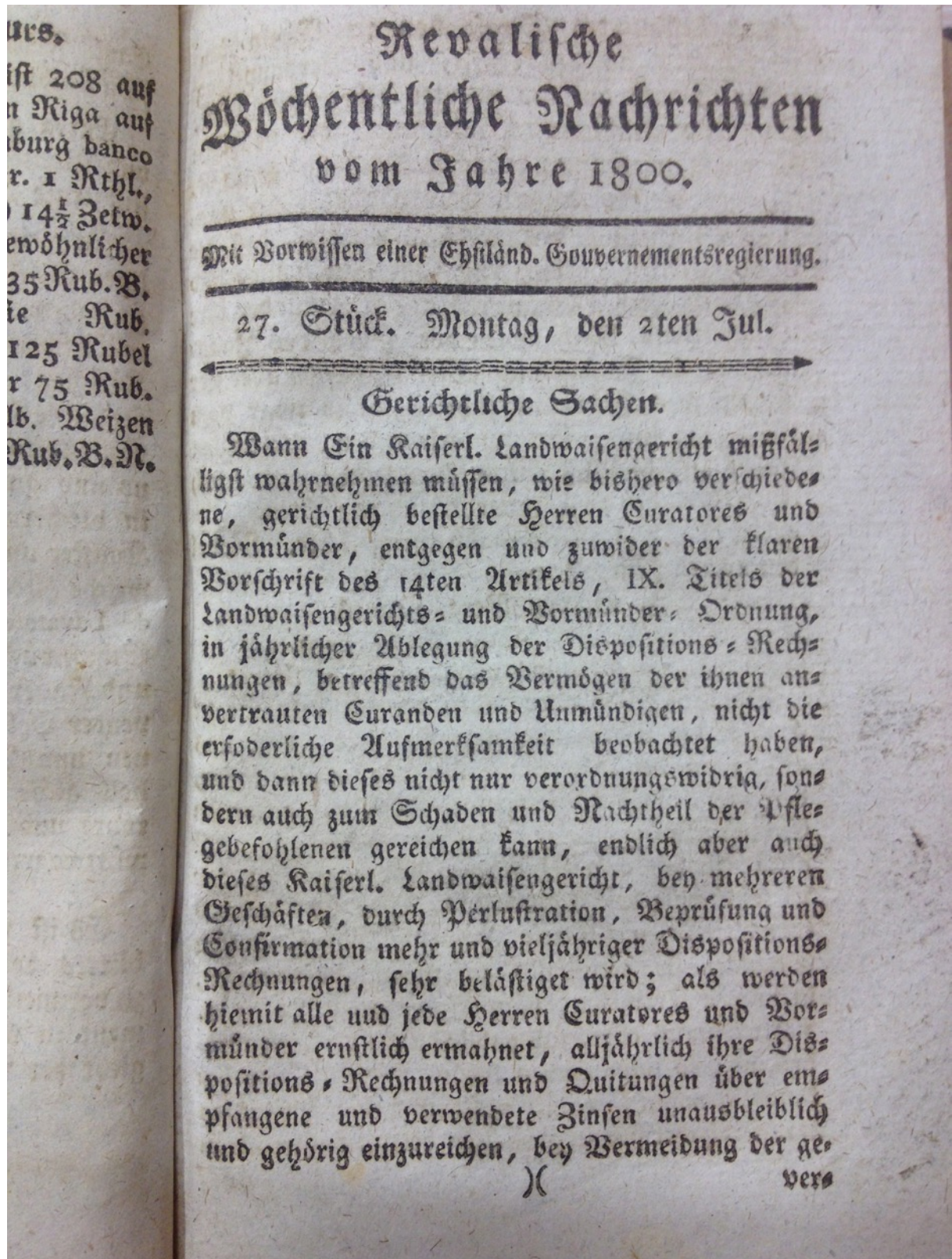
Neuere Nachrichten. Berlin, 13. J. Jan. Die Witterung ist bis vorgestern ungewöhnlich milde geblieben, dann wurde es zwar etwas kälter, aber rechten Winter vermissen wir immer noch und wenn das schon für die bliesige Gegend des Jahreszeit unangenehm geachtet doch auch laut Nachrichten aus höherem Norden, Wintertrakt im Monat Januar daleibt mehrere Tage hinterzogen nicht unter den Gelpitpunkt sinkt.

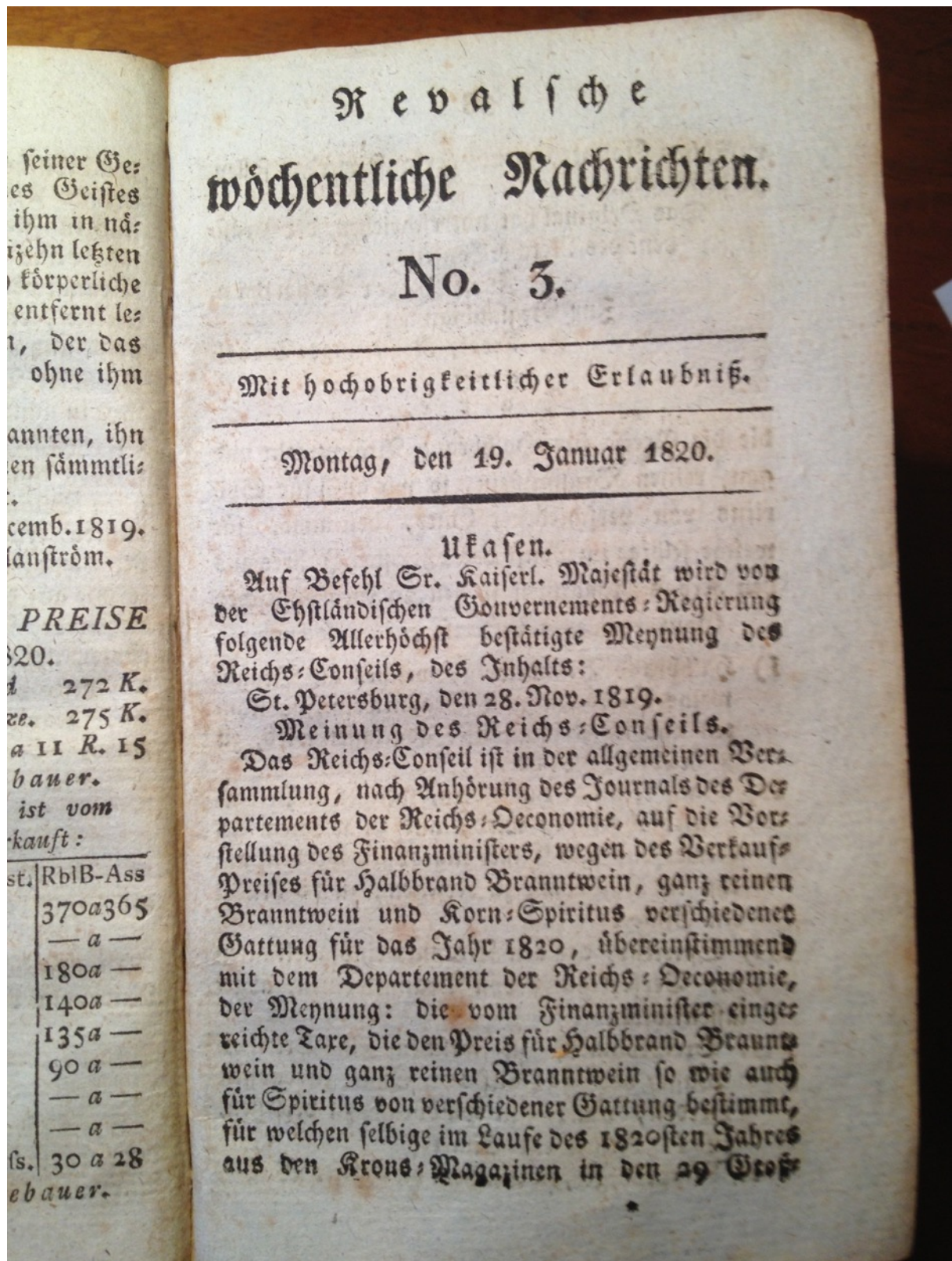
Inländische Nachrichten. Dorpat, 5. Jan. In der Vertheilung der A. St. P. J. über Dorpat verdient man sich der Vertheilung schließlich zu einer eingehenden, von genauer Sachkenntnis getragenen Schilderung des Dorpater Corporativen Studentenlebens, zu einer kurzen Uebersicht der verschiedenen Stadien des Verlaufs, in welchem die Corporationen zur Unterwerfung obliegt gehalten und zu einer detaillirten Darstellung der Verfassung derselben. Derselbe schreibt: Das ist das Wichtigste, was sich von den corporativen Einrichtungen der Dorpater Studenten sagen läßt. Alles dieses wird streng, unerbittlich, ohne Abweichungen und Ausnahmen erfüllt, und die Resultate sind in ständiger Beziehung bemerkenswerth; man kann ohne Uebertreibung aussprechen, daß die Corporationen eine ausgezeichnete sittliche Schule darstellen, aus welcher Leute von festen Grundtugenden und Normen in's Leben treten. Unter vielen Verhaltungen und Umständen wird die Jugend nicht selten vom geraden Wege, und nicht selten sind die Abweichungen so

bedeutend und anhaltend, daß es dem Menschen schwer fällt, auf's Neue auf den rechten Weg der Pflicht und Ehre zu gelangen. Es ist notwendig, daß er auf den ersten Schritten einer sittlichen Reue begegne, welche ihn unterläßt, seinen unrichtigen Schritt richtig und ihm auf dem falschen Lebenswege stehen läßt. Derselbe hat sich nicht selten - sogar wie es sich heraus - die Corporationen der Dorpater Studenten mit Erfolg. Wo jeder streng sein muß gegen die Handlungsweise des Anderen, seines Gleichen, da genöthigt er sich streng zu sein auch gegen sich selbst und gegen sein eigenes Dasein in der Bestimmung zu Anderen; wo die sich versammelnde und bestehende junge Sittlichkeit auf den rechten Weg stellt und auf ihm geführt wird, da entscheidet sich eine wichtige und wesentliche Aufgabe der Erziehung und des Lebens. Daß aber die Dorpater Corporationen dieses Ziel wirklich erreichen, daran wäre Niemand zweifelnd, der Gelegenheit gehabt, mit den Handlungen der Studenten während des akademischen Lebens, wie auch auf dem ferneren Dasein der aus der Corporation Tretenden bekannt zu werden. Wir verhehlen nicht, daß auch viele Mängel und überflüssige Beschränkungen im gewöhnlichen Leben der Corporationen sind; aber sie können entfernt werden und werden beständig durch die Corporationen selbst entfernt, welche von ihren Mitgliedern nicht nur passive Beobachtung der Regeln der Sittlichkeit und Anständigkeit, sondern auch bewusste Activität in dieser Beziehung und erste Beschäftigung mit der Sittlichkeit fordern. Schließlich erwähne ich noch, daß den Studenten in Dorpat völlige Freiheit gelassen ist, die Vorleser der Professoren zu besuchen oder nicht zu besuchen; das Letztere erregt ich übrigens nicht, weil kein Professor seine Pflicht verläßt, der Vorleser aber durch das Gesetz von der unangenehmen Verpflichtung befreit ist, durch Strafandrohung die Studenten zum Besuch der Vorlesungen zu nöthigen. Dies sind übrigens deutliche Einrichtungen! Und die A. St. P. J. leitet vorstehenden Artikel an hervorragender Stelle also ein: Wenn andere Leute diese wenig bekannten Einrichtungen gesehen haben, werden sie natürlich die mittelaltersliche Seite der Dorpater akademischen Sitten als abgelehrt und zu Nichts tauglich erkennen; aber sie werden wahrscheinlich mit uns mündeln, daß früh oder spät etwas den Dorpater Corporationen Bekanntheit und auf weiteren höheren Verhältnissen durch das Gesetz zugelassen werde, selbstständig, den Grundsätzen und Sitten der

Wochenbericht.

Das Jahr 1869 war weiterläufiger, als wir je eines erlebt haben; es brachte keinen rechten Winter, keinen lieblichen Frühling, keinen Sommer, wie er sein muß, einen höchst trübseligen Herbst und der Schluss war gar unglücklich. Daß in Europa der Wein nicht gedeihen konnte, ist allbekannt und tiefbelegt von Wintern und Trübsen; auch viele andere Spenden der Natur waren mittelmäßig und theuer; die Vögelgeschäfte gingen kaum, dem Handel fehlte das Vertrauen, den Bauern den und Ake. Doch rühmt man dem vergangenen Jahre nach, daß gründlich abgethan sind die Grünsininen, viele Ungeheuerlichkeit, die sich hauptsächlich nicht früher wieder breitmachen wird, bis die heutigen Entlinien zu Ungewissheiten geworden sind. Sodann ist es den Staatsmännern des alterthümlichen Europa glücklich gelungen, den diplomatischen Eiertanz um die ausgeglichenen Schwere Punkte lo geschickt auszuführen, daß uns wenigstens der liebe Friede erhalten blieb. Und dort, von wo der Krieg am meisten drohte, in Paris wünschte kürzlich der Präsident des rheinischen Alterthumsvereins, welcher dem Kaiser Napoleon zum Ehrenmitglied erwählt, daß das Diplom ein Symbol sei des friedlichen Zusammengehens zweier Völker, deren Entfremdung so wenig früherer gemeinlicher Entwicklung entspreche. Napoleon erwiderte, was keine Achtung und Sympathie für Deutschland angehe, lo werde diese durch seine deutsche Erziehung verbürgt, wie ja auch seine Regierung bewerte und fernerehin beweisen werde, welchen hohen Werth er darauf lege, mit Deutschland in Eintracht zusammenzugehen. Gleiche Ansichten hat sein jetziger Premier Olivier schon früher ausgesprochen, indem er die Ereignisse von 1866 ausdrücklich anerkannte und erklärte, alle Männer von gesundem Verstandesverstand sagten die

Revalsche wöchentliche Nachrichten.

No. 3.

Mit hochobrigkeitlicher Erlaubniß.

Montag, den 19. Januar 1820.

Ukafen.

Auf Befehl Sr. Kaiserl. Majestät wird von der Ehrländischen Gouvernements-Regierung folgende Allerhöchst bestätigte Meynung des Reichs-Conseils, des Inhalts:

St. Petersburg, den 28. Nov. 1819.

Meinung des Reichs-Conseils.

Das Reichs-Conseil ist in der allgemeinen Versammlung, nach Anhörung des Journals des Departements der Reichs-Deconomie, auf die Vorstellung des Finanzministers, wegen des Verkaufs Preises für Halbbrand Branntwein, ganz reinen Branntwein und Korn-Spiritus verschiedener Gattung für das Jahr 1820, übereinstimmend mit dem Departement der Reichs-Deconomie, der Meynung: die vom Finanzminister eingezeichnete Tare, die den Preis für Halbbrand Branntwein und ganz reinen Branntwein so wie auch für Spiritus von verschiedener Gattung bestimmte, für welchen selbige im Laufe des 1820sten Jahres aus den Krons-Magazinen in den 29 Groß

seiner Ge:
es Geistes
ihm in nä:
zehen lekten
körperliche
entfernt lez
t, der das
ohne ihm

anntem, ihn
en sämtli:

cemb. 1819.
lanström.

PREISE

1820.

1 272 K.

ze. 275 K.

a II R. 15

bauer.

ist vom

kauf:

st. RblB-Ass

370a365

— a —

180a —

140a —

135a —

90 a —

— a —

— a —

ls. 30 a 28

ebauer.

Revallsche

Zeitung.

Die Bekanntmachungen werden bis 11 Uhr Morgens angenommen.

Eine gezeichnete Correspondenz oder deren Name kostet 3 Gr. Etl.

Expedition: Langstraße Nr. 27.

Montag den 24. October.

Ausgabe: um 7 Uhr Abends.

Inländische Nachrichten.

Am Donnerstag den 20. October, 8 1/2 Uhr Morgens, ist in Zarsoje-Selo das Ableben Ihrer Kaiserlichen Majestät der Kaiserin-Mutter Alexandra Feodorowna erfolgt. (N. 3.)

St. Petersburg. Die letzten Bülletins, welche die Residenzblätter gebracht, lauteten:

Ihre Majestät die Kaiserin-Mutter Alexandra Feodorowna hat die Nacht nicht sehr ruhig zugebracht, klagte über Kopfschmerzen und fühlte sich schwächer.

Zarsoje-Selo, den 16. Oct. (Gez.) Dr. Carrell.
Dr. Marfus.

Ihre Majestät die Kaiserin-Mutter Alexandra Feodorowna, sehr erfreut durch das Wiedersehen des Kaisers, hat eine ziemlich ruhige Nacht zugebracht, die Schwäche aber nimmt ohne besondere Krankheits-Erscheinungen allmählich zu.

Zarsoje-Selo, den 17. Oct. (Gez.) Dr. Carrell.
Dr. Marfus.

In dem „Boennoü Sobornik“ finden wir den Bericht des Kriegsministeriums für d. J. 1858 abgedruckt. Diefem Berichte entnehmen wir nachstehende interessante Data: Der Kriegerstand in Rußland erreichte im Jahre 1858 gegen eine Million Mann, darunter 841,521 Soldaten und 29,282 höhere und niedere Offiziere, so daß auf je 62 Privatpersonen 1 Militärperson kam. Abgesehen von der mangelhaften Bildung des Kriegerstandes und den technischen Mängeln, existierten in dem Organismus desselben neben Institutionen, welche die Vorrechte dieses glänzenden Standes begründeten, Einrichtungen, die mit den ersteren in vollkommenem Widerspruch standen. Der Kriegerstand nimmt z. B. eine ehrenvolle und geachtete Stellung ein, und doch wurde der Auswurf der übrigen Stände zur Strafe in diesen Stand übergeführt. Die Krieger genossen äußere und moralische Vorzüge und doch war ihnen ihr Unterhalt außerordentlich lärglich zugemessen, ja genügte nicht einmal für die allernützlichsten Bedürfnisse. Diese Widersprüche haben eine Reihe von Reformen hervorgerufen, die wenn auch noch nicht genügend und vielleicht auch mangelhaft, worüber wir als Laien uns kein Urtheil anmaßen, doch für die Corporation von großem Nutzen sein müssen. — Wir zählen hier nur diejenigen Reformen auf, welche von allgemeinerem Interesse sein möchten. Zuerst die Entlassung von 378,000 Kindern aus dem Militairstand in die freien Stände, darauf folgte die Aufhebung der Militair-Colonien, die Verringerung des Heeres, die Bildung eines geordneten Systems der Reservisten; die Abkürzung der Dienstjahre der Soldaten; die Erhöhung der Offiziers-Gehalte; Stiftung von Emerital-Kassen zur Unterstützung der verschiedenen Offiziere, deren Wittwen und Kinder; die Maßregel zur Befreiung der Abgabe von ehelosen Personen in den Kriegsdienst, Maßregeln und Verbreitung des Unterrichts, Erleichterung in den Dienstverrichtungen u. s. w. Schließlich erfahren wir, daß die reguläre Armee in den leg-

ten 4 Jahren vor dem Kriege aus 1,140,000 Mann bestand; diese Zahl ist jetzt um 290,000 herabgesetzt und besteht das Heer nummehr aus 850,000 Mann.

Am 12. Oct. fand im Locale des Horticultur-Vereins die erste Versammlung der Mitglieder der freien Oekonomischen Societät, der Gubernial-Deputirten, sowie der Experten und Exponenten auf der landwirthschaftlichen Ausstellung, unter dem Präsidium des verdienstvollen russischen Gelehrten, Professors der Chemie A. J. Chodew statt. Bei der Eröffnung der Versammlung sprach zuerst Hr. Chodew über die Erfolge gegenwärtiger Ausstellung vom wissenschaftlichen Standpunkt neuester Zeit, über die in dieser Beziehung geleisteten Verdienste des Laboratoriums der Gewerbeschule zu Moskau und lenkte die Aufmerksamkeit der Anwesenden auf die Fortschritte der Seifeniederei, wie auf die Bereitung des Albumins und der Eibutter. Darauf äußerte sich Professor Kitary über neue Prozeduren in der Potaschenerzeugung, wobei er das Modell eines von ihm erfindenen Dens zum rationalen Kochen der Potasche erklärte. Sodann folgte noch ein Vortrag, wonach die Anwesenden sich in lebhaftester Conversation über verschiedene durch berühmte russische Professoren in Anregung gebrachte Gegenstände ergingen. Interessant war diese Versammlung namentlich durch die sie bildenden Elemente: wir sahen da Akademiker, Professoren, Literaten, Militairs, Studenten, Kaufleute, Bürger und sogar einen — russischen Landmann aus dem Bauerlande; kurz Uniformen, Fracks, langschößige Lieberöde und Schafspelz in gemüthlichem Durcheinander und dem Präsidium zur Seite. Die Idee der Wissenschaft hatte Alle vereint. Wir wünschen von Herzen, daß auch alle folgenden Versammlungen dieser ersten, von Seiten dieser Societät veranstalteten ähnlich wären und zur Verwirklichung der herrlichen bedeutungsvollen Worte beitragen möchten, welche Se. Majestät der Kaiser in dem Manifeste über die endliche Beilegung des letztvergangenen schweren Krieges aussprach: „Wäge sich allseitig und mit neuer Kraft das Streben nach Aufklärung und jeglicher nützlichen Thätigkeit entwickeln!“ — Den Schluß der Versammlung bildete die Erzählung des Reichsbauern Andrei Nestorowitsch Chitrin aus dem Dorie Jerot, Molinskischen Kreises im Wiattajchen Gouvernement, nach welcher er schon vom eilften Jahre an verschiedene Maschinen ersann und endlich bis zu den auf gegenwärtiger Ausstellung von ihm gelieferten Modellen gelangte. Es gewährte ein ergreifendes Schauspiel, diesen genialen russischen Bauer inmitten der Vertreter russischen Geistes, russischen Wortes, russischen Wissens zu sehen und zu hören. „Man wird mir dabheim in Wiatta wahrhaftig nicht glauben,“ sagte er: „daß ich, ein Muschik, in Petersburg mit Generalen an einem Tische gesessen und so ohne alle Umstände mit ihnen geplaudert habe. Bei Gott, sie werden es nicht glauben, man wird sagen: „Chitrin lügt und prahlt!“ Wir hoffen, nächstens einige Mittheilungen möglichst wortgetreu aus den Erzählungen Chittrins über seine Maschinen und Modelle zu veröffentlichen. — Noch eine Geschichte von Chitrin — ganz à propos. Am 13. October bemerkte er in der Ausstellung

Revalische Zeitung.

Erster Jahrgang.

N° 145

Freitag den 27. Juni (9. Juli)

1870.

Anteilige Nachrichten.
 Die Nachrichten. Die Welt. Der Kaiser ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 24. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 25. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 26. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 27. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.

und grüßte dem Kaiser mit dem größten Interesse. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 24. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 25. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 26. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 27. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.

80000 Rbl. ergibt, sind sehr günstig. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 24. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 25. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 26. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist.
 Die Kaiserin. Die Kaiserin ist am 27. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.

Zulaud.

Reval. 27. Juni. Die von J. P. B. wird bekannt gemacht, daß die im Anfang des Jahres 1869 von J. P. B. von Kaiser für die Verwaltung der Reichsfinanzen veranschlagte Summe von 10,000 Rbl., welche als jährliche Beiträge auf drei Jahre an Steuern einzuführen waren, nicht zur Ausführung gekommen, sondern von J. P. B. umzulegen beabsichtigt. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.

Reval. 27. Juni. Die von J. P. B. wird bekannt gemacht, daß die im Anfang des Jahres 1869 von J. P. B. von Kaiser für die Verwaltung der Reichsfinanzen veranschlagte Summe von 10,000 Rbl., welche als jährliche Beiträge auf drei Jahre an Steuern einzuführen waren, nicht zur Ausführung gekommen, sondern von J. P. B. umzulegen beabsichtigt. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.

Reval. 27. Juni. Die von J. P. B. wird bekannt gemacht, daß die im Anfang des Jahres 1869 von J. P. B. von Kaiser für die Verwaltung der Reichsfinanzen veranschlagte Summe von 10,000 Rbl., welche als jährliche Beiträge auf drei Jahre an Steuern einzuführen waren, nicht zur Ausführung gekommen, sondern von J. P. B. umzulegen beabsichtigt. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.

Musikalisches.

Das letzte Concert der Opern-Compagnie zur Vergrößerung der Opern-Compagnie ist am 27. Juni um 8 Uhr abgehalten worden. Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist.

Wissenschaftliches.

Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist. Die Kaiserin ist am 24. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist. Die Kaiserin ist am 25. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.

Eine große russische Expedition.

Die Kaiserin ist am 23. Juni um 4 Uhr Nachmittag aus Berlin nach Weimar abgereist. Die Kaiserin ist am 24. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Weimar nach Berlin abgereist. Die Kaiserin ist am 25. Juni um 1 Uhr Nachmittag von Berlin nach Weimar abgereist.

Pernausche wöchentliche Nachrichten

Nro. 28

1820.

Sonnabend,

den 10ten July.

In drucken erlaubt worden. Pernaue, den 9 July 1820.
Pernaucher Schul-Inspector E. H. Wollehd t, Censor.

Frankreich.

Am 14ten Juny sand zu Kortryk die Auswechslung des Gränz-Traktats statt, welcher am 28sten März zwischen Frankreich und den Niederlanden unterzeichnet worden.

Zu Libourne hatten viele Tagelöhner ihre Arbeit verlassen und verlangten ein höheres Lohn, als das ihnen bisher bewilligte. Sie begingen manche Excesse, wurden aber bald von den Behörden zur Ordnung und zur Arbeit zurückgeführt.

Die Genzd'armee von Paris soll bis auf 1600 Mann gebracht werden.

Am 16ten Juny waren die Unruhen zu Nantes noch nicht gestillt worden. Handwerker und Einwohner der Vorstädte durchstreiften in zahlreichen Versammlungen die Straßen. Excesse wurden indess nicht begangen. Am 17ten war es daselbst ruhiger.

Die Beiträge zu einem Denkmaal für den getödteten Studenten Lallemand betragen schon gegen 40,000 Franken.

Zu Toulouse haben die Studenten für den zu Paris getödteten Studenten Lallemand ein Leichensfest halten wollen. Der Rektor der Akademie traf Anstalten, die

Zusammenkunft zu verhindern, kam aber selbst in Gefahr, mißhandelt zu werden. Er hat darauf eine nachdrückliche Bekanntmachung gegen das Zusammenrotiren der Studenten erlassen, worin es unter andern heißt: „Der Ausruf: Es lebe die Charte! ohne den beigefügten Ausruf: Es lebe der König! muß als das Geschrei einer Faction betrachtet werden, die nur Feindin des Königs und der Ordnung ist.

Deutschland.

Die Fabrikanten und Handwerker der Stadt Nürnberg haben nachstehende Adresse an den König eingereicht: Mit den Gefühlen des Schiffbrüchigen, der nach langer Fahrt voll Angst und Noth endlich nahes Land gewahr wird, haben wir Fabrikanten und Handwerker der Stadt Nürnberg die Kunde von der Handelsvereinigung der Süddeutschen Staaten vernommen. Freudiger Nührung voll sinken wir nieder, der gütigen Vorsehung zu danken, daß sie uns diesen edlen König gab — Heil und Segen zu erbitten für ihn und sein erlauchtes Haus, und Gedeihen zu ersehen für das Werk unserer Rettung vom nahen Untergang. Ja, allergnädigster König und Herr! so können wir ferner nicht mehr bestehen; unsere

Pernausches Wochenblatt.

N°. 3.

1850.

Sonnabend,

den 21. Januar.

Ausländische Nachrichten.

Deutschland.

Berlin, 15. Januar. Von Frankfurt ist die Nachricht eingegangen, daß im Schooße der Kommission beschlossen worden war, von Bundes wegen einen Kommissarius in die Herzogthümer zu senden, um die Lage der Dinge kennen zu lernen und nach Maßgabe der Verhältnisse einzuschreiten. Der Antrag zu diesem Beschlusse ist von den Preussischen Bevollmächtigten ausgegangen und von hier aus angeregt worden. — Die Kabinette Oesterreichs und Preußens sind für jetzt vollständig einig darüber, daß sie im Verein die alleinigen Repräsentanten der Gesamtsouveränität Deutschlands sind, letzteres durch ihre Gesandtschaften im Auslande zu vertreten und im Innern die Exekutivgewalt zu üben haben. Sie, als die Vollmachtgeber, haben auch ihren Bevollmächtigten maßgebende Instruktionen zu geben und den Vertrag vom 30. September zu interpretiren. Was den § 3 desselben anbetrifft, welcher das Verfassungswerk der freien Vereinbarung der Regierung zuweist, so bildet er den Differenzpunkt. Oesterreich faßt ihn im v. Blittersdorff'schen Sinne der Bundesgesetzgebung auf. Preußen erkennt die Stimmen-Einheitlichkeit der Bundesglieder zur weiteren Verfassungs-Reform nicht an. Bei einer solchen Sachlage ist es klar, daß der Bundesrevision verständigende Schritte zwischen den beiden Kabinetten vorausgehen müssen und daß sie der Bundes-Kommission nicht überlassen

werden wird. Letztere wird im Gegentheil in allen ihren Schritten auf das Aufmerksamste von Wien und Berlin aus überwacht, und es würde sicherlich jeder versuchten Emancipation durch Personenwechsel vorgebeugt werden.

Berlin, 16. Jan. Ein Strahl der Hoffnung auf eine Ausgleichung scheint durch die schweren Wolken, welche gegenwärtig auf Preußen lagern, durchzuwimmern. Die Camphausenschen Vermittelungsvorschläge dürften, falls die Kammern sich zu einigen Modifikationen derselben verstehen, von dem Ministerium angenommen werden. Die gestrige Rede des Herrn Camphausen hat erfreulicher Weise einen günstigen Eindruck gemacht, welches darauf hindeuten möchte, daß die Hand zur Ausgleichung in dieser für Preußen und Deutschland verhängnißvollen Entscheidungsfrist gern geboten wird. Der mögliche Rücktritt des Ministeriums Brandenburg-Manteuffel ist keineswegs bloß Schein, sondern bei einem eintretenden Falle ernste, hürte Wahrheit. Mögen die Berichterstatter mancher Blätter sich auf zuverlässige Quellen berufen, so viel sie wollen; wir theilen hiermit, wie wir behaupten können, aus besserer, unmittelbarer Quelle mit, daß, wenn die Sachlage sich so gestalten sollte, daß eine Auflösung der Kammern zu erwarten stände, das gegenwärtige Ministerium in der That zurücktreten wird, indem es die Auflösung der Kammern zu vollziehen, in Anbetracht seines bisherigen Wirkens und seiner ganzen Stellung, nicht geneigt sein möchte. Man möge aber beden-

Pernausche Zeitung.

Die Pernausche Zeitung erscheint je-
den Mittwoch und Sonnabend. Der
Preis ist für Pernaau jährlich 4 Rbl.,
halbjährlich 2 Rbl., vierteljährlich 1
Rbl.; für Auswärtige ohne Versen-

dungskosten jährlich 3 Rbl. 20 Kop.,
halbjährlich 1 Rbl. 60 Kop.; mit der
Verwendung per Post jährlich 4 Rbl.,
halbjährlich 2 Rbl. Bestellungen sind
direct an die Expedition zu richten.

N°. 7.

Sonnabend, den 24. Januar

1870.

Inländische Nachrichten.

Riga, 21. Jan. Ein Beweis von der Einwirkung privaten Unternehmungsgewisses auf größere Körperschaften, ja selbst auf politische Entscheidungen, ist neuerdings in Köln gegeben. Ein dortiger Kaufmann Peil will der deutschen Industrie den Ab-
satz in China und Japan eröffnen. Er beschließt deshalb, eine
Reise dorthin zu machen und directe Verbindungen mit chine-
sischen und japanischen Handelsbüchern anzuknüpfen. Um
hierin Unterstützung zu finden, wendet er sich an die Han-
delkammer in Köln; diese befürwortet Peil's Unternehmen
beim Handelsministerium. Das Handelsministerium empfiehlt
sämtlichen Handelskammern und kaufmännischen Vereinen
des Norddeutschen Bundes dieses Unternehmen. Der Bundes-
kanzler giebt Herrn Peil die umfassendsten Empfehlungen an
die commercieellen Vertreter des Bundes in China und Japan.
— Soweit ist die Geschichte dieses Unternehmens unsern Lesern
bekannt. Neu wird ihnen sein, daß dasselbe über die Gren-
zen des Norddeutschen Bundes hinaus Aufmerksamkeit zu
erregen beginnt. Die russ. „Vörlesztg.“ widmet ihm einen
Leitartikel. Sie sieht in der Rührigkeit des Herrn Peil, wie
in der Unterstützung, die er gefunden, einen Sporn zu grö-
ßerer Thätigkeit für die russische Handelswelt. Findet die
deutsche Industrie neue directe Wege nach China und Japan,
so wird es — bei der Bedeutung der deutschen Handelsflotte,
nothwendig, daß Rußland seinerseits seine Wege nach China und
Japan sich erleichtere. Rußland hat um seiner alten Beziehun-
gen zu China willen, wie um der Verdienste wegen, welche die
russische Regierung um die chinesische besonders zu der Zeit
des Aufstandes sich erwarb, das Recht, andere Bedingungen
für den Verkehr mit China zu verlangen, als Burlingame's
Gesandtschaft sie England, Frankreich und dem Norddeutschen
Bunde bieten will. Mit den inneren Märkten Chinas muß
Rußland unmittelbare Beziehungen anknüpfen und mit diesen
die Verbindung zu kürzen suchen. Die Ausfuhr aus dem
inneren China muß eine Ausfuhr aus russischen Häfen wer-
den und der Import aus Rußland mit dem Import aus dem
Auslande concurriren. Und hierzu bedarf es einer sibirischen
Bahn. Ueber die nöthige Richtung dieser Bahn ist die „Vör-
lesztzeitung“ sich vollständig klar. Nicht ganz so klar sprach
sich die Gesellschaft zur Förderung des Handels und der Indu-
strie in Rußland aus. Wird das Unternehmen des Herrn
Peil dazu beitragen, unter den drei Projecten die Wahl zu
beschleunigen? (Nig. 3.)

— Wie die „Valtische Wochenschrift“ berichtet, erbat
sich auf der Süd-Vereins-Sigung in Wolmar für einen Ge-
genstand von Bedeutung, Herr Friedländer die Theilnahme
der Versammlung: er sei nämlich der Ansicht, daß die im

Auslande bereits üblichen Flachsmärkte auch hier in Anwen-
dung gebracht werden müßten; auf solchen Flachsmärkten fände
sich nämlich der eigentliche Verbraucher ein und kaufe gegen
Angeld und auf späteren Lieferungsstermin laut Probe direct
vom Producenten. Beiden Theilen wäre damit gebient, weil
der Gewinn des Zwischenhändlers ihnen selbst zufalle, und
der Producent Gelegenheit erhalte, zu erfahren, wie seine
Waare beschaffen sein müsse, um von den verarbeitenden
Fabrikanten besonders gewürdigt zu werden. Es würde sich
durch solche Flachsmärkte, die rasch hinter einander in den
kleineren Städten, am Besten im November, abgehalten wer-
den müßten, der Absatz für die feinere und bessere Waare so-
fort finden, während durch die Vermittelung des Hauptver-
schiffungsortes Riga solches schwerer zu erwarten wäre. Zur
Durchführung erbot sich noch Herr Friedländer, mit den ver-
schiedenen Flachspinnern in Verkehr zu treten und sicherte
directen Besuch solcher Märkte durch die Spinner und Rigaer
Kaufleute zu. Gegen die Idee solcher Flachsmärkte erhob sich
natürlich kein Einwand, nur konnten sich die Herren über
die beste Zeit für dieselben nicht einigen, während Herr
Friedländer den November vorzöge, verlegten andere Herren
den frühesten Termin auf den Februar, weil erst nach be-
endetem Niegendreichen, gegen Weihnachten, an Bearbeitung
des Flachses gedacht werden könne. Der Herr Baron Krü-
dener-Wexfäll führte an, wie er der Erste sei, welcher die
Friedländer'schen Maschinen hier in Anwendung bringe, er
habe sich nur schwer nach eingehender Prüfung dazu ent-
schlossen, ihm sei aber der Vortheil derselben, durch den Geld-
werth einer ganz anders gearteten Waare, vollkommen klar
geworden; so leuchte ihm auch ein, daß nur solche, von Hrn.
Friedländer vorgeichlagene, Flachsmärkte den entsprechenden
Käufer für die feinere Waare uns zuführen könnten. Jeden-
falls wäre ein Versuch durchaus wünschenswerth, aber auch
er müsse für einen späteren Termin als den November sich
aussprechen, da so zeitig der Bauer mit seinen Arbeiten noch
nicht fertig sein könne.

— Die neue russische Anleihe, die nach dem Allerhöchsten
Edict den officiellen Titel „Consolidirte Obligationen der russi-
schen Eisenbahnen“ führt, findet an den Hauptbörsen des Aus-
landes sehr günstige Aufnahme. Sowohl in London als in
Frankfurt a. M. sind die für diese Orte reservirten Beträge
bereits weit überfliegen und effective Obligationen werden mit
einer Prämie von 2½ Procent bezahlt.

St. Petersburg. Der „Golos“ erzählt, daß die Frage
wegen Erleichterung des Schicksals des Dienstpersonals an den
Eisenbahnen jetzt ganz besonders die Aufmerksamkeit des Mi-
nisteriums der Wegeverbindungen in Anspruch nimmt. Die
Eisenbahngesellschaften sollen, wie das Gerücht geht, zur Grün-

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mark Šandali (sünnikuupäev: 28.04.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Baltisaksa ajalehtede välimus 1800–1870”, mille juhendaja on Roosmarii Kurvits,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.08.16 (*kuupäev*)